

Sakari Silvola

Fusku ja pajunköysi vai palvelus maalle?

Irak-skandaalin ja Anneli Jäätteenmäen julkisuuskuvan rakentuminen Ilkan ja
Ilta-Sanomien pääkirjoituksissa ja kolumneissa

Tampereen yliopisto
Politiikan tutkimuksen laitos
Valtio-oppi
Pro gradu -tutkielma
Syyskuu 2006

Tampereen yliopisto
Politiikan tutkimuksen laitos

Silvola, Sakari:

Fusku ja pajunköysi vai palvelus maalle? Irak-skandaalin ja Anneli Jätteenmäen julkisuuskuvan rakentuminen Ilkan ja Ilta-Sanomien pääkirjoituksissa ja kolumneissa.

Pro gradu -tutkielma, 95 s. + 12 liites.

Valtio-oppi
Syyskuu 2006

Tutkielmassa analysoidaan Irakgatena tunnetun poliittisen skandaalin ja Anneli Jätteenmäen imagon rakentumista Ilkan ja Ilta-Sanomien pääkirjoituksissa ja kolumneissa. Tutkimusaineisto koostuu kolmelta kuukaudelta, jotka olivat Irak-skandaalin kannalta keskeisiä. Maaliskuussa 2003 oppositiojohtaja Anneli Jätteenmäki nosti Suomen Irak-politiikan vaalikeskusteluun, keskusta voitti eduskuntavaalit ja Jätteenmäki nousi pääministeriksi. Kesäkuussa 2003 Irak-keskustelu sai skandaalin mittasuhteet ja Jätteenmäki joutui eroamaan. Maaliskuussa 2004 Jätteenmäki sai vapauttavan tuomion Helsingin käräjäoikeudessa, ja presidentin entinen neuvonantaja Martti Manninen tuomittiin sakkoihin.

Aineisto ymmärretään tutkielmassa todellisuutta rakentavaksi, tapahtumille poliittisia merkityksiä antavaksi kieleksi. Pääkirjoitukset ja kolumnit ovat jo lähtökohtaisesti mielipidekirjoituksia. Pyrkimyksenä on selvittää, miten lehdet suhtautuivat Irakiin vaaliteemana, millaisen kuvan ne pyrkivät antamaan Jätteenmäestä ja miten ne pyrkivät vakuuttamaan yleisönsä. Keskeinen tutkimusmenetelmä on retoriikan tutkimus, joka ymmärretään Chaïm Perelmanin tarkoittamalla tavalla: tekstit ovat olemassa ainoastaan suhteessa yleisöönsä. Pääkirjoituksista ja kolumneista analysoidaan argumentaatiota, jolla tekstit pyrkivät vakuuttamaan yleisönsä. Lisäksi analyysissä käytetään tekstianalyysin ja semiotiikan käsitteitä siltä osin, kuin niistä on apua aineiston tulkinnassa.

Ilkan mielestä Jätteenmäki teki palveluksen maalle nostaessaan julkisuuteen Irakin ja pääministeri Paavo Lipposen ja George W. Bushin tapaamisen Washingtonissa. Lehden mukaan Lipponen oli sooloillut ulkopoliitikassa ja vienyt Suomen väärään viiter ryhmään, ja Anneli Jätteenmäen kritiikki palauttaa Suomen ulkopoliitiikan oikeille raiteille. Suhteessa Irakiin lehti jakaa poliitikot ”kyyhkyihin” ja ”haukkoihin”. Jätteenmäki ja presidentti Halonen kuuluvat kyyhkyihin, kun taas Lipponen edustaa haukkoja. Tekstit konstruoivat muutenkin vastakkainasettelua ”meihin” ja ”muihin”. Retoriikassa pyritään vahvistamaan yhteisöllisyyttä eteläpohjalaisten kesken monilla tunteisiin vetoavilla argumenteilla.

Ilta-Sanomien taas merkityksellistä Irak-teeman haitalliseksi ja sisällöltään virheelliseksi vaaliaseeksi. Ulkopoliittikan nähdään olevan ”politiikan ulkopuolella”, ja sen politisoimisella saattaa olla ulkosuhteiden kannalta vaarallisia vaikutuksia. Ilkkaan verrattuna argumentaatio on enemmän järkeen vetoavaa ja universaaliyleisölle suunnattua.

Aineiston toisessa vaiheessa Ilkka pyrkii estämään Irak-keskustelun paisumisen skandaaliksi. Se määrittelee koko Irakgaten toisin kuin ”valtamedia” nostamalla sen substanssiksi Lipposen ja Bushin tapaamisen. Kun Jätteenmäki joutuu eroamaan, retoriikka muuttuu sankariretoriikasta marttyyiretoriikaksi. Jätteenmäen kärsimyksen kuvailulla eteläpohjalaiset pyritään edelleen samastamaan maakunnan ”omaan kasvattiin”.

Ilta-Sanomien puolestaan merkityksellistä omaan tutkivaan journalismiinsa tukeutuen Jätteenmäen poliittisen toiminnan epärehelliseksi. Pääministerin eroon johtaneessa prosessissa lehti nostaa itsensä eksplisiittisesti keskeiseen rooliin – vallan vahtikoivaksi – ja koko tapauksen symboliseksi esimerkiksi median esimerkillisestä toiminnasta. Jätteenmäen lehti esittää eron jälkeen sopimattomaksi poliittisiin johtotehtäviin.

Aineiston kolmannessa vaiheessa, käräjäoikeuden päätöksen aikaan, Ilkka merkityksellistä vapauttavan tuomion siten, että se puhdistaa Jätteenmäen maineen. Ilta-Sanomille oikeudenkäynti on poliittisesta tuomiosta irrallinen, ja vapauttava päätös johtuu vain siitä, että näyttö ei riittänyt tuomitsemiseen.

Koko prosessi havainnollistaa hyvin tämän päivän henkilökeskeistä politiikkaa, jossa median asioille ja ihmisille antamat merkitykset rakentavat käsitystämme. Irak-skandaalissa tiedotusvälineiden erilaiset diskurssit kävivät kamppailua siitä, millaiset merkitykset saisivat hegemonisen aseman. Ne on luettavissa parhaiten suhteessa toisiinsa, ja aineistossa viitataan suoraan muihin, useimmiten kilpaileviin mediaalisiin teksteihin.

Sisällysluettelo	<u>sivu</u>
1. Johdanto: Satraappien sanomat vastaan Helsingin media?	1
1.1. Tutkimusongelma ja tutkielman rakenne	3
2. Teoreettisia lähtökohtia poliittisen tekstin tulkintaan	4
2.1. Tutkijan vastuu tekstin tulkitsijana	4
2.2. Tekstit ja niiden genret	5
2.3. Kolumnit ja pääkirjoitukset poliittisena genrenä ja tutkimuksen kohteena	7
3. Teksti todellisuuden rakentajana ja retoriikkana	9
3.1. Sosiaalinen konstruktionismi ontologisena premissinä	9
3.2. Tekstit politiikan jälkeen	10
3.3. Kielen diskurssit	12
3.4. Retoriikka politiikan tutkimuksen työvälteenä	13
3.5. Retoriikka Chaïm Perelmanin mukaan	15
3.6. Yleisö argumentaation perustana	15
3.7. Esisopimukset ja myytit argumentoinnin edellytyksinä	17
3.8. Argumentaatiotekniikat	20
3.9. Kertomusrakenne poliittisessa retoriikassa	22
3.10. Kielikuvat retoriikassa ja inhimillisessä ajattelussa	23
3.11. Identifikaatio, identiteetti ja yhteisö retoriikassa	24
4. Poliittikka mediassa	27
4.1. Poliitiikan julkisuus merkkijärjestelmänä	28
4.2. Poliitiikan henkilöityminen	31
4.3. Kilpailu pirstaloituneessa julkisuudessa	32
4.4. Välineen vaatimukset vs. kulttuuriset tekijät	33
5. Jätteenmäen tapauksen poliittinen ja historiallinen konteksti	35
5.1. Moninaiset valheet	36
5.2. Skandaali Jätteenmäki	37
5.3. Skandaalin vaiheet	39
5.4. Ministerit liemessä	42
5.5. Zavidovo-vuoto historiallisena vertailukohtana	44
5.6. Mediajulkisuuden muutos	46
6. Maaliskuu 2003: Irak keskeisenä vaaliteemana	47
6.1. Ilkka	47
6.1.1. Irak-kysymyksen legitimointi	48
6.1.2. Kyyhkyt vastaan haukat – tekstuaalinen vastakkainasettelu ja viholliskuvat	50
6.1.3. Vastatietokertomus: ”Jätteenmäen kritiikki selvensi Suomen Irak-linjaa”	54
6.1.4. Yksi ja yhtenäinen eteläpohjalainen väestö	57
6.1.5. Yhtenvetoa Ilkan retoriikasta	59

6.2. Ilta-Sanomat	60
6.2.1. ”Jätteenmäki iski harhaan”	61
6.2.2. Ulkopoliittikka politiikan ulkopuolella	63
6.2.3. Jätteenmäki vastaan muut	63
6.2.4. Yhteenvetoa Ilta-Sanomien retoriikasta	65
7. Kesäkuu 2003: Pääministerin ero	66
7.1. Ilkka	66
7.1.1. Lipposen Irakgate	66
7.1.2. Kielellinen vastakkainasettelu: SDP:n sisäiset erimielisyydet Irakgaten ydin	68
7.1.3. Jätteenmäki maakunnan symbolina – erosta huolimatta	70
7.1.4. Pääministerin vaihto takaa jatkuvuuden	72
7.1.5. Presidenttikortti ja auktoriteettiin vetoaminen	72
7.1.6. Yhteenvetoa Ilkan retoriikasta	73
7.2. Ilta-Sanomat	74
7.2.1. Jätteenmäen valhe – ja sen moninaiset metaforat	74
7.2.2. Media nousee päärooliin	77
7.2.3. ”Irak-pommi tuhosi poliittisen tulevaisuuden”	78
7.2.4. Vanhanen palauttaa luottamuksen	80
7.2.5. Yhteenvetoa Ilta-Sanomien retoriikasta	81
8. Maaliskuu 2004: skandaalin jälkinäytös oikeudessa	81
8.1. Ilkka	81
8.1.1. ”Poliittinen oikeudenkäynti”	82
8.1.2. ”Anneli korjasi potin”	83
8.1.3. ”Aika siirtyä pääasiaan”	85
8.1.4. Yhteenvetoa Ilkan retoriikasta	86
8.2. Ilta-Sanomat: Näyttö ei riittänyt	86
9. Johtopäätökset	87
9.1. Irak-skandaali julkisena prosessina	87
9.2. Huomioita retoriikan poliittisuudesta ja politiikan retorisuudesta	89
Lähteet	92
Liitteet	96

1. Johdanto: Satraappien sanomat vastaan Helsingin media?

Eduskunnan puhemies, sosialidemokraattien silloinen puheenjohtaja Paavo Lipponen kirjoitti paljon puhetta herättäneen kolumnin Apu-lehdessä 13.2.2004. Lipposen kolumni ilmestyi otsikolla *Menneen talven valhe*.¹ Ilmestymishetkellä syytteet Anneli Jäätteenmäkeä ja tasavallan presidentin entistä neuvonantajaa Martti Mannista vastaan olivat parhaillaan Helsingin käräjäoikeuden käsiteltävinä, joten Lipponen joutui pian vastaamaan väitteisiin pyrkimyksestä vaikuttaa oikeudenkäynnin lopputulokseen.

Tekstissään Lipponen lanseerasi – eikä suinkaan ensimmäistä kertaa² – poliittiseen kieleen uuden käsitteen kuvaamalla Keskisuomalaisen ja Ilkan päätoimittajia Erkki Laatikaista ja Kari Hokkasta satraapeiksi. Suora lainaus kolumnista lienee paikallaan:

Jäätteenmäen ja hänen tukijoukkojensa toiminta on kaunapolitiikkaa vastenmielisimmillään, älyllisesti ja moraalisesti alamittaista toimintaa. Millään ei ollut mitään väliä, kun piti eliminoida Lipponen. Tarkoituksena oli lyödä kiila tasavallan presidentin ja pääministerin väliin nuolemalla presidenttiä ja levittämällä kentällä tarinaa sotahullusta pääministeristä.

Tämän kaunakampanjan johtavia sieluja olivat päätoimittajat Kari Hokkanen (Ilkka) ja Erkki Laatikainen (Keskisuomalainen), nämä maakuntiaan terrorisoivat satraapit, jotka olivat vieneet keskustan harharetkelle Jäätteenmäen kanssa. Nyt nämä herrat kokevat, että heillä ei ole mitään vastuuta Jäätteenmäki-seikkailusta. Päinvastoin, selittely jatkuu.

Satraappi-metaforalla Lipponen samasti päätoimittajat muinaisiin Persian maaherroihin. Tutkielmani kannalta tätä tyyliä ilmausta mielenkiintoisempi on Lipposen näkemys Laatikaisesta ja Hokkasesta keskustan todellisina harmaina eminensseinä, jotka ovat johdattaneet puolueensa harhaan. Lipponen ampui kovilla kahta päätoimittajaa, joilla on hyvin vähän muodollista valtaa puolueensa päätöksenteossa. Heistä toisen kädenjälki muodostaa osan tutkielmani aineistosta. Kari Hokkasen luotsaama Ilkka on Santeri

¹ Apu 13.2.2004

² Muita Lipposen käyttämiä, sittemmin lähes yleiskieleen vakiintuneita ilmauksia ovat esimerkiksi ”nahkurin orret” sekä ”pekkarointi”, jolla silloinen pääministeri Lipponen viittasi Mauri Pekkarisen tapaan tehdä politiikkaa.

Alkion vuonna 1906 perustama lehti, joka oli pitkään maalaisliiton ja sittemmin keskustan äänenkannattaja. Vaikka Ilkka on nykyään riippumaton, lehti on ollut avoimesti tukemassa useita keskustalaisia ehdokkaita: 2003 eduskuntavaaleissa Jätteenmäkeä, sitä ennen esimerkiksi presidentinvaaleissa Esko Ahoa ja Euroopan parlamenttivaaleissa Kyösti Virrankoskea.

Kalevi Sorsa lanseerasi vuonna 1984 sosialidemokraattien puoluekokouksessa Lahdessa pitämässään puheessa *infokratian* käsitteen kuvaamaan tiedotusvälineiden vastuutonta vallankäyttöä. Sorsan mukaan *[p]arlamentaarinen demokratia on informaatioyhteiskunnassa saanut haastajansa "infokratiasta", tiedotusvallasta. Sille näyttää olevan ominaista suuri epä-älyllisyys, yhteiskunnallisten ongelmien pohdiskelun välttely, poliittisten kysymysten kääntäminen henkilökysymyksiksi sekä omaan toimintaan kohdistuva, täydellinen kritiikittömyys.*³ Lipposen satraappi-syytös on yksilöidympi kuin hänen edesmenneen puoluetoverinsa esittämä arvostelu, mutta jotain samaakin näissä kritiikeissä on: sekä Lipposen että Sorsan mukaan media käyttää valtaa ilman itsekritiikkiä, eikä ole vastuussa aikaansaannoksistaan.⁴

Tämän tutkielman ei ole tarkoitus olla kritiikki vaan analyysi ja tulkinta median kielestä ja retoriikasta. Ilkan lisäksi analysoin Ilta-Sanomia, jolla oli keskeinen rooli siinä prosessissa, jonka seurauksena vaalikeskusteluista alkanut Irak-debatti paisui poliittiseksi skandaaliksi.

Tutkielman yksi premissi on, että tiedotusvälineillä on todellista valtaa. Ilta-Sanomien levikki on yli 200 000, ja iltapäivälehtien välisessä kilpailussa se on aina ollut niskan päällä. Perustellusti voidaan kysyä, olisiko Anneli Jätteenmäki koskaan joutunut eroamaan ilman Ilta-Sanomia, jonka skuuppi paljasti presidentin neuvonantajan Martti Mannisen Irak-vuotajaksi. Ilkan levikki on runsaat 55 000, jonka perusteella sitä voi pitää keskisuurena maakuntalehtenä. Ilkka on Etelä-Pohjanmaan väestön ylivoimaisesti eniten lukema lehti, ja se tavoittaa päivittäin lähes 150 000 lukijaa.⁵ Päätoimittajilla on viime kädessä valta päättää lehtensä sisällöstä, joten halutessaan he ja muut

³ Luostarinen 1996, 30.

⁴ Muita tunnettuja poliitikkojen esittämiä kritiikkejä on esimerkiksi presidentti Mauno Koivoston lanseeraama sopuli-metafora toimittajista. Kts. Luostarinen 1996.

⁵ www1

pääkirjoitustoimittajat voivat argumentoida vaikka kuinka väkevästi. Toinen asia on, kuinka hyvin heidän perustelunsa uppoavat yleisöön.

1.1. Tutkimusongelma ja tutkielman rakenne

Tutkielmani keskeinen kysymys on, kuinka Irak-skandaali konstruointiin – tai sen rakentuminen pyrittiin estämään – kahden sanomalehden pääkirjoituksissa ja kolumneissa. Olen rajannut aineiston siten, että varsinaisessa analyysivaiheessa tarkastelun kohteena ovat Ilkan ja Iltä-Sanomien kaikki numerot kolmelta eri ajanjaksolta: maaliskuulta 2003, kesäkuulta 2003 ja maaliskuulta 2004. Nämä kuukaudet olivat keskeisiä Jätteenmäen ja poliittisen skandaalin kannalta. Aineiston ensimmäinen osa kattaa siten eduskuntavaaleja edeltävät ja heti niiden jälkeiset kirjoitukset. Toisessa vaiheessa Irak-keskustelu paisuu, tiedotusvälineet saavat selville salaisten tietojen vuotajan ja pääministeri Jätteenmäki joutuu eroamaan. Kolmas vaihe osuu skandaalin jälkinäytökseen: oikeuskäsittelyn loppuvaiheeseen ja ratkaisuun Helsingin käräjäoikeudessa.

Tutkielmassani on kyse argumentoinnin analysoinnista. Yritän selvittää retoriikan tutkimuksen keinoin, millaisen kannan lehdet ottivat suhteessa Jätteenmäkeen ja Irak-keskusteluun, millaisia merkityksiä ne tapahtumille antoivat ja millaisilla argumenteilla ne pyrkivät yleisönsä vakuuttamaan. Edelleen tarkastelen sitä, millaiselle yleisölle argumentit on suunnattu ja millaisille oletuksille ja esisopimuksille niiden argumentointi perustuu. Ymmärrän aineistoni epäneutraaliksi, todellisuutta rakentavaksi ja sille merkityksiä antavaksi kieleksi. Tekstit ovat puhetekoja, joilla on poliittisia tarkoituksia.⁶ Retoriikan tutkimus antaa välineitä tekstin poliittisuuden löytämiseen.

Työni lähtee liikkeelle laajemman viitekehyksen, sosiaalisen konstruktionismin esittelyllä. Sen jälkeen käyn läpi retoriikan tutkimuksen käsitteitä siltä osin, kuin niistä on hyötyä aineiston analyysissä. Olen laajentanut teoreettista viitekehystä retoriikasta myös semiotiikkaan ja tekstianalyysiin. Tutkimusprosessini on ollut aineistokeskeinen, joten tutkimusongelma ja menetelmät ovat olleet primääriaineistolle alisteisia.

⁶ Palonen 1988, 18–20.

Teoriaosuus on työprosessin aikana tarkentunut ja muuttunut jatkuvasti sitä mukaa, kun olen tutustunut aineistonani oleviin lehtiteksteihin ja pohtinut, mitä ne voivat kertoa ja miten niitä kannattaa tulkita. Työprosessini vastanee sitä, mitä Pertti Lappalainen tarkoittaa kirjoittaessaan, että lähestymistavan tulee riippua aineiston ontologisesta tarkoituksesta.⁷

Tarkastelen politiikkaa kielellisinä tekoina myös yleisemmin ja laajennan luvussa 4 näkökulmaa medioiden toimintaan ja politiikkaan kilpailuna symbolisesta vallasta. Luvussa 5 hahmottelen Jätteenmäen Irak-tapaukselle käsitteellisen ja historiallisen kontekstin. Tarkastelen sitä tässä yhteydessä valheen ja skandaalin käsitteiden avulla ja esittelen vertailukohtan 70-luvulta, Zavidovo-vuodosta. Kaiken tämän on tarkoitus olla teoreettista, käsitteellistä ja historiallista taustaa varsinaiselle aineiston tulkinnalle.

2. Teoreettisia lähtökohtia poliittisen tekstin tulkintaan

2.1. Tutkijan vastuu tekstin tulkitsijana

70-luvulla tapahtui yhteiskuntatieteissä paradigman muutos, jonka satoa tämäkin tutkielma omalla tavallaan on. Muutosta on kuvattu sellaisilla käsitteillä kuin lingvistinen, tulkinnallinen ja diskursiivinen käänne. Kyse on ollut ennen kaikkea siitä, että yhteiskuntatieteet ovat alkaneet tutkia kohteitaan kielellisinä, tekstuaalisina. Lingvistisen käänteen myötä yhteiskuntatieteiden ja humanististen tieteiden rajat ovat liudentuneet, ja esimerkiksi perinteiset kirjallisuustieteen metodit ja käsitteet ovat juurtuneet osaksi yhteiskuntatieteitä.⁸

Lingvistisen käänteen lisäksi 70-luvulta lähtien tapahtunutta tutkimusorientaatioiden muuttumista luonnehtii laadullisen analyysin nousu, joka on tapahtunut osittain määrällisen tutkimuksen kustannuksella. Siinä missä tutkijat aikaisemmin tutkivat esimerkiksi mediaa usein kvantitatiivisilla, eksakteilla metodeilla, kuten määrällisellä sisällön erittelyllä, korostaa nykytutkimus tutkijan roolia ja vastuuta *tulkitsijana*. Esa

⁷ Lappalainen 1997, 80–102.

⁸ Väliaverron 1998, 13–14; Edelman 1988, 103.

Väliverronen muotoilee laadullisen nykytutkimuksen periaatteet osuvasti: *teksteille ei ole olemassa oikeita tulkintoja, ainoastaan paremmin ja huonommin perusteltuja.*⁹

Tutkijan vastuu tulkitsijana edellyttää sitä, että analyysin tekijä käyttää hyväkseen omaa kulttuurista pääomaansa. Tulkitsijan oma positio vaikuttaa ja se saa vaikuttaa päätelmiin ja johtopäätöksiin. Tämä on tietysti ongelmallista, jos tieteen tavoitteeksi nähdään samanlaiset tulokset tutkijasta riippumatta. Tekstiä tulkitsevassa yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa tällainen tavoite on koko lailla mahdoton, eikä siihen esimerkiksi Kari Palosen mielestä pidä edes pyrkiä. Palosen mukaan *jokainen tulkinta on kiistettävissä, jokaiselle tulkinnalle voidaan esittää vastaväitteitä ja vaihtoehtoja.*¹⁰ Näin ollen politiikan tutkimus ei ole vain tutkimusta vaan myös politiikkaa, jossa *tutkija käsittelee kohdettaan ikään kuin poliittista vastustajaa kokouksessa.*¹¹ Vastaavasti tällaisen tutkimusprosessin tuloksena syntyvä teksti on avoin julkiselle kädenväännölle, poliittiselle keskustelulle sekä uusille tulkinnoille ja tutkimuksille. Palosen mukaan tutkimus eroaa muusta politiikasta ennen kaikkea teleologisuutensa vuoksi: tutkimustekstin valmistaminen on päämäärä, jolle kaikki muu toiminta on alisteista.¹²

Edellä sanottu ei kuitenkaan saa tarkoittaa hällä väliä -asennetta, kun tutkija tekee tulkintoja tekstistä. Päin vastoin: koska tulkinnat voidaan kyseenalaistaa ja jopa kiistää, täytyy niiden tueksi esittää hyvät perustelut. Erityisen tärkeää on osata valita oikeanlaiset menetelmät ja käsitteet, jotta aineisto saadaan vastaamaan esitettyihin kysymyksiin.

2.2. Tekstit ja niiden genret

Tutkielmani on siinä mielessä teksti-immanentti, että varsinaisessa analyysiosassa tutkin pelkästään aineistoksi rajattuja tekstejä. En esimerkiksi tutki Anneli Jäätteenmäen imagoa yleensä, vaan nimenomaan sellaisena kuin se näyttäytyy tietäntyyppisessä aineistossa, kahden sanomalehden pääkirjoituksissa ja kolumneissa.

⁹ Väliverronen 1998, 36.

¹⁰ Palonen 1988, 13.

¹¹ *ibid.*, 18.

¹² *ibid.*

Koska tekstin tulkitsija kuitenkin tuo tutkimusprosessiin mukaan oman kulttuurisen pääomansa, ei kyse voi olla pelkästään tekstin tutkimisesta. Analyysi laajenee väkisinkin aineiston ulkopuolelle, koska olen tietoinen sen kontekstista ja suhteutan mielessäni tekstit niiden ulkopuoliseen maailmaan. Kyse on aineistovetoisuuden ja spekulatiivisuuden välisestä jännitteestä, kuten eräät diskurssianalyysia luonnehtineet tutkijat ovat kirjoittaneet.¹³ Jännite on mielestäni olemassa kaikessa laadullisessa tutkimuksessa: aineistona on periaatteessa pelkkä teksti, mutta sitä ei voi tutkia tyhjiössä – suhteuttamalla sitä kontekstiinsa.

Tekstit voi ymmärtää Kari Palosen tavoin politiikan jäljiksi.¹⁴ Poliitiikkaa on kuitenkin monenlaista, ja samoin ovat jäljetkin kirjavia. Aikalaisromaani saattaa olla allegorisella tasolla hyvinkin poliittinen, mutta sen poliittisuuden ymmärtäminen edellyttää erilaista lukutapaa kuin suorasukaisen pamfletin. Valtaosa lukijoista on tietoisia tästä erosta, koska tietää tekstien edustavan eri genrejä.

Genren käsite on omaksuttu viestinnän ja politiikan tutkimukseen kirjallisuuden tutkimuksen ja elokuvateorian puolelta. Kun journalistit kirjoittavat lehtijuttuja, he laativat ne tiettyjen juttutyyppeiden muotoon. Uutisjuttu on muodoltaan, tyyliltään ja kieleltään erilainen kuin reportaasi; kolumnin ja pakinan ero taas on usein tulkinnanvaraisempi, mutta yhtäläisyysmerkkejä ei niidenkään välillä voi käyttää. Tekstin tuottajalle pääkirjoitus ja kolumni ovat juttutyyppejä, mutta tutkimuksessa niitä on tarkoituksenmukaisempaa analysoida genreinä. Jos ymmärrämme tekstin¹⁵ jonkin genren edustajaksi, suhteutamme sen muihin – samanlaisiin ja erilaisiin – teksteihin. Genren hahmottaminen edellyttää siis intertekstuaalista lukutapaa: tajuamme, että tietyt geneeriset konventiot yhdistävät samaan genreen kuuluvia tekstejä.¹⁶

Tutkijalle genren käsite on usein samaan aikaan välttämätön ja vaarallinen. Se auttaa ymmärtämään aineiston ominaisluonnetta ja ryhmittelemään sitä loogisesti, mutta samalla se saattaa tehdä tutkijasta ikään kuin tekstin tuottajan orjan. Jos genre

¹³ Esim. Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 229.

¹⁴ Palonen 1988, 153–156.

¹⁵ Teksti ei tutkielmassani tarkoita ainoastaan lehtijuttua, vaan yhtä lailla vaikkapa audiovisuaalista teosta, kuten elokuvaa.

¹⁶ Ridell 1998, 10–12.

ainoastaan toistaa tuotannollisen lajikäsitteen, on genren käsite auttamatta pelkkää tautologiaa. Huomio täytyy siksi kohdentaa geneerisen tunnistamisen taustalla vaikuttaviin merkityksenannon käytäntöihin.¹⁷ Geneeriset konventiot ohjaavat lukijan tekstiin kohdistamia odotuksia sekä tulkintatapoja. Ne suosivat tiettyjä tulkintatapoja tarjoamalla helposti ymmärrettäviä genren tunnusmerkkejä. Siten genre ei viittaa vain tekstiin vaan ennen kaikkea sen kulttuuriseen kontekstiin. Genren tutkimus onkin järkevää laajentaa koskemaan nimenomaan tekstin yleisösuhdetta ja argumentaatiota, joihin perehdytään jatkossa retoriikan tutkimuksen tarjoamalla välineillä. Itse genren käsitteeseen ei ole tutkielmani tarpeita ajatellen tarvetta syventyä tämän tarkemmin: riittää, kun ymmärrämme, että genre rajaa ja määrittää sekä tekstin tuottamista että sen tulkintaa. Se on siten kulttuurinen käytäntö, joka on koko ajan – usein tiedostamattamme – läsnä, kun vaikkapa katsomme elokuvaa tai luemme lehdestä uutisjuttua. Tämän varsin laajan määritelmän avulla pystymme hahmottamaan lehtitekstit omien genreluokitustensa alle.

2.3. Kolumnit ja pääkirjoitukset poliittisena genrenä ja tutkimuksen kohteena

Tutkielmani tekstit ovat poliittisia ja vieläpä avoimen poliittisia siinä mielessä, etteivät ne piilota vaikuttamispyrkimystään. Pääkirjoitukset ja kolumnit ovat molemmat eräänlaisia mielipidekirjoituksia, joilta ei edellytetä uutistekstin puolueetonta tyyliä. Pääkirjoitukset ovat sanomalehden poliittisista teksteistä monessa mielessä arvovaltaisimpia ja painavimpia. Niissä ei useimmiten mainita kirjoittajan nimeä, koska niiden on tarkoitus edustaa koko lehden poliittista linjaa.¹⁸ Näin luodaan kuva lehdestä yhtenä ja yhtenäisenä toimijana, vaikka tosiasiasa pääkirjoitusten takana on useimmiten useita asioista eri lailla ajattelevia kirjoittajia. Kolumnit taas ovat tyyliltään ja muodoltaan jossain määrin subjektiivisempia ja vapaampia, ja ne edustavat ensisijaisesti kirjoittajiensa mielipiteitä. Tässä tutkielmassa pääkirjoitusten kanssa samalla sivulla olevat kolumnit kuitenkin nähdään osaksi lehden linjaa, sillä ne näyttävät eroavan pääkirjoituksista lähinnä tyyliä ja muodossa, eivät linjassa ja sisällössä.

¹⁷ Ridell 1998, 139.

¹⁸ Poikkeuksiakin on: maakuntalehdistä ainakin Etelä-Saimaassa ja Itä-Savossa pääkirjoitusten perässä on kirjoittajan nimi.

Tavallaan lukijoiden mielipidekirjoitusten mukaan ottaminen osaksi tutkielman aineistoa olisi ollut perusteltua, koska nekin kuvastavat lehden linjaa, vieläpä ainakin kahdella eri tavalla. Ne ilmentävät ensiksikin lukijakunnan mielipiteitä, mutta koska kaikkia kirjoituksia ei julkaista, lehteen päätyvät tekstit kertovat toiseksi myös toimituksellisista valinnoista. Olen rajannut aineiston kuitenkin lehtien pääkirjoitussivun kirjoituksiin: pääkirjoituksiin ja kolumneihin. Ne ovat lehden poliittisesti painavimpia tekstejä, ja nimenomaan niiltä odotetaan tiettyä johdonmukaisuutta. Päätoimittajien vaikutusvalta ja rooli tulivat Ilkan ja Keski-suomalaisen kohdalla hyvin selväksi Paavo Lipposen satraappi-syytöksen myötä.

Mitä tällaiset poliittiset mielipidekirjoitukset sitten voivat kertoa ja miten niitä kannattaa analysoida? Pertti Lappalaisen mielestä tutkimusmetodien valinta ja myös tutkimusongelman formulointi riippuvat aineiston ontologisesta tarkoituksesta.¹⁹ Tämä näkemys haastaa sen pitkään vallalla olleen tutkimuskäsityksen, että ensin päätetään tutkimusongelma ja metodi valitaan sen jälkeen tutkimusongelman mukaan. Aineistokeskeinen tutkimus kysyy ensin, mitä teksti voi meille ylipäätään kertoa. Pääkirjoitusten ja kolumnien perusteella ei voi tutkia esimerkiksi sitä, onko lehden uutistyö ideologisesti väritynyttä. Näiden tekstien lähtökohtainen tehtävä kun on kannanottaminen. Oma lähtökohtani on siksi nimenomaan aineistokeskeinen.

Kun tutkimuskysymys on hahmottunut, valitaan menetelmä sen perusteella, mikä niistä tekstin tulkintaan ja tutkimukseen soveltuu. En ole valinnut tutkimusmenetelmiä kaavamaisesti. Olen lukenut aineiston läpi ja etsinyt sieltä asioita ja ilmiöitä, jotka ikään kuin nousevat esiin. Määrällistä sisällönanalyysiä voisi käyttää sen selvittämiseen, kuinka usein tietyt ilmaukset toistuvat tai kuinka monta kertaa vaikkapa sana ”Anneli Jätteenmäki” erilaisissa yhteyksissä mainitaan. Kvantitatiivinen tutkimus olisi kuitenkin tässä tapauksessa monelta osin itsestään selvyyksien selittämistä. Esimerkiksi Ilkka kertoi lukijoilleen vaalien alla aivan avoimesti pyrkivänsä omalta osaltaan ajamaan Jätteenmäkeä pääministeriksi; on päivänselvää, että tämän nimi mainitaan usein ja nimenomaan myönteisessä valossa.

¹⁹ Lappalainen 1997, 80–104.

Koska aineisto koostuu poliittisista teksteistä, jotka pyrkivät vakuuttamaan yleisönsä, olen valinnut keskeisiä analyysivälineitä retoriikan tutkimuksesta. Oleellista on selvittää, millaista on tekstin argumentaatio, mikä on sen sisältö ja millaisilla strategioilla keskeiset sisällölliset tavoitteet pyritään toteuttamaan. Olen ottanut mukaan käsitteellisiä työkaluja myös semiotiikasta sekä diskurssi- ja tekstianalyysistä. Erityisen tärkeäksi näen argumenttien kielen analysoinnin. Kieli on aina ideologisesti väritynyttä, joten kantaottavien pääkirjoitusten ja kolumnien kielellisten ilmausten tarkastelu on analyysin kannalta ilman muuta oleellista.

3. Teksti todellisuuden rakentajana ja retoriikkana

3.1. Sosiaalinen konstruktionismi ontologisena premissinä

Tutkielmani eräänlaisena ontologisena lähtökohtana toimii sosiaalinen konstruktionismi. Sillä tarkoitetaan tietynlaista tiedonsosiologiaa ja käsitystä todellisuudesta. Mainikkaimmin sosiaalisen konstruktionismin periaatteet ovat muotoilleet Peter L. Berger ja Thomas Luckman jo klassikon asemaan nousseessa teoksessaan *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*.²⁰ Berger ja Luckman tekevät käsitteellisen eron tiedon ja todellisuuden välille: Todellisuus on olemassa meistä riippumatta. Tieto puolestaan on varmuutta ilmiöiden ja ominaispiirteiden todellisuudesta. Konstruktionistisen ajattelutavan mukaan tieto todellisuudesta muotoutuu sosiaalisissa prosesseissa. Konkreettisetkin ”tosiseikat” ovat konstruoituja.²¹

Sosiaalisen konstruktionismin ohjenuorakseen ottanut tutkija on kiinnostunut siitä, miten asiantiloista muodostuu merkittäviä yhteiskunnallisia ilmiöitä ja ongelmia. Asiantilat itsessään, objektiivisena todellisuutena, eivät häntä juuri kiinnosta. Kaikkein radikaaleimmat konstruktionistit väittävät, että objektiivista todellisuutta ei ole olemassakaan. Kiista todellisuuden luonteesta on kuitenkin tässä yhteydessä turha. Riittää, kun muistetaan, että yhteiskunnalliset ilmiöt – sellaisina kuin ne koetaan – ovat sosiaalisesti rakennettuja.

²⁰ Berger & Luckman 1994. Teos julkaistiin alun perin vuonna 1966.

²¹ Berger & Luckman 1994, 11–12; Suhonen 1994, 40.

Konstruktionistisesta lähtökohdasta seuraa loogisesti se nykyään ainakin tiedotusopissa ja politiikan tutkimuksessa varsin yleisesti hyväksytty näkemys, että joukkoviestintä ei ole niinkään jäljentämistä kuin tuottamista. Media tuottaa ja siten rakentaa käsitystämme siitä, mikä on tärkeää ja tietämisen arvoista ja samalla antaa asiantiloille monenlaisia arvottavia merkityksiä. Joukkoviestintä ei voi olla mikään *peili*, joka heijastaa sitä, mitä todellisuudessa tapahtuu. Myös *ikkuna* joukkoviestinnän metaforana on valheellinen, sillä oikeasta ikkunasta voimme katsella todellista näkymää, vaikka tuo näkymä onkin rajattu ja vaikka ikkunan lasi usein onkin likainen. Joukkoviestintä sen sijaan aina merkityksellistää; se tekee valintoja ja tulkintoja todellisuudesta.

Konstruktionismi on siis hyvä lähtökohta poliittisen viestinnän tutkimukselle, mutta se ei vielä auta selvittämään sitä, *kuinka* todellisuutta joukkoviestimissä rakennetaan. Sen selvittämiseen tarvitaan nähdäkseni käytännöllisempiä menetelmiä. Seuraavissa luvuissa yritän hahmotella välineitä, joilla voi analysoida tekstin tapaa merkityksellistää ja rakentaa todellisuutta.

3.2. Tekstit politiikan jälkeen

Aineistoni koostuu siis pääkirjoituksista ja kolumneista, jotka ovat luonteeltaan mielipidekirjoituksia, eikä niiltä odotetakaan samanlaista objektiivisuutta ja puolueettomuutta kuin esimerkiksi uutisjutuilta. Edes uutisjutut eivät silti ole objektiivisiä, vaan kaikkeen journalismiin liittyy asioiden arvottamista aiheen valinnasta alkaen. Mielipidekirjoitukset ovat kuitenkin avoimemmin poliittisia, ja niiden tarkoitus on nimenomaan vaikuttaa suoraan lukijaan, toisin sanoen auttaa tätä muodostamaan oma kantansa.

Kari Palosen mukaan monimielistä tekstiä luettaessa tavanomainen lukutaito on korvattava tulkintataidolla.²² Kriittinen tulkintataito tarkoittaa juuri sitä, että lukija ymmärtää tai ainakin yrittää selvittää, kenen puolella kirjoittaja on. Monimielisyys taas on poliittisen tekstin fundamentaalinen ominaisuus, joka tulee ymmärtää ennemmin

²² Palonen 1987, 2.

rikkaudeksi kuin rasitteeksi. *Alas totuusmoralismi! Kaikki vähänkin kiintoisat tekstit ovat läpeensä tulkinnanvaraisia*, Palonen vaatii.²³

Tekstin poliittisuus on yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa nykyään jo lähes itsestään selvä lähtökohta. Kieli ei ole neutraali instrumentti, joka heijastaa ulkopuolista maailmaa. Kielen avulla luodaan, merkityksellistetään ja arvotetaan asioita. Tämä lähtökohta pätee kaikenlaisen viestinnän tutkimukseen, ei ainoastaan mustaan tekstiin valkoisella pohjalla; audiovisuaalisissa teksteissä vaikuttamisen keinot ovat itse asiassa vielä paljon monisyisempiä.

Tutkielmassani aineisto koostuu kuitenkin ”perinteisistä” teksteistä, sanomalehtiartikkeleista. Kari Palosen mielestä *tekstit ovat politiikan tutkimuksen paradigmaattinen lähde, joihin muiden lähteiden – kuvien, arkeologisten lähteiden jne. – käyttö on suhteutettava*.²⁴ Kuitenkin Palosen metodit on tarkoitettu nimenomaan kirjoitetun tekstin tulkintaan, ja hän itsekin tunnustaa, ettei ole suostunut muunlaista kuin tekstejä tulkitsevaa tutkimusta tekemäänkään.²⁵

Jukka Kanerva on kritisoinut minusta aiheellisesti Palosen tekstikeskeistä politiikkanäkemyistä. Kanervan mielestä *Palosen julistus sisältää gutenbergilaisen, klassisen tekstikeskeisen politiikkakäsityksen tiivistetyssä muodossaan. Se sisältää ontologisen väitteen, jonka mukaan politiikan todellisuus muodostuu teksteistä. Muut jäljet eivät ole itsenäisiä*.²⁶ Kanervan kritiikki vaikuttaa perustellulta, koska koko audiovisuaalinen mediamaailma jää Palosen politiikkakäsityksen ulkopuolelle. Kanervan mukaan *politiikka modernissa yhteiskunnassa on myös draamaa. Tosin tällaisen draaman käsikirjoitus ei ole klassisen näytelmän tapaan kiteytynyt teksti, vaan pikemminkin viitteellinen, avoin kokoelma motiiveja, eleitä ja argumentteja, jotka mediaalinen struktuuri sitoo kerronnalliseksi esitykseksi*.²⁷

Tutkielmani aineisto koostuu lehtiteksteistä, jotka mahtuvat Palosen tarkoittamaan, Kanervan ahtaaksi arvostelemaan tekstikategoriaan. Tässä mielessä kahden valtio-

²³ Palonen 1987, 2.

²⁴ Palonen 1988, 20.

²⁵ *ibid.*, 7.

²⁶ Kanerva 1994, 104–106.

²⁷ *ibid.*, 106.

oppineen debatti ei äkkiseltään vaikuta relevantilta. Lehtitekstin ja audiovisuaalisen materiaalin välisellä suhteella on kuitenkin merkitystä, koska niitä tuottavat tiedotusvälineet kommunikoivat myös keskenään. Juuri tästähän oli kyse viime eduskuntavaalien alla, kun kaikki tiedotusvälineet yrittivät selvittää ja selittää, mitä MTV3:n vaalitentissä 6.3.2003 tapahtui: mitä Anneli Jäätteenmäki oli sanonut, mistä ja miten hän oli tietonsa saanut ja mitä vaikutuksia sanotulla olisi. Alkoi prosessi, jossa eri tiedotusvälineet antoivat asioille erilaisia merkityksiä. Oleellista on, että aineistonani olevia lehtitekstejä ei voi tulkita ilman ymmärrystä myös muista tiedotusvälineistä. Intertekstuaalisuus on kaikkien mediaalisten tekstien perusominaisuus, mutta vaalien alla sen merkitys korostuu, koska ehdokkaiden lailla myös tiedotusvälineet käyvät kilpailua siitä, kenen mielipiteet saavat hegemonisen aseman. Kuten myöhemmin tulee ilmi, vuoden 2003 eduskuntavaalien alla keskustaa lähellä olevien maakuntalehtien ja Helsingissä julkaistavien lehtien dialogi muuttui varsin suorasanaiseksi kiistaksi, jonka keskiössä oli juuri Jäätteenmäki.

3.3. Kielen diskurssit

Kun todellisuus ymmärretään sosiaalisesti konstruoiduksi, on luontevaa ja tutkimuksen kannalta relevanttia kysyä, kuka sitä konstruoi ja miten. Diskurssianalyysi ja tekstianalyysi keskittävät huomionsa sosiaalisten suhteiden kannalta kenties keskeisimpään ilmiöön, kieleen. Diskurssilla tarkoitetaan merkitysjärjestelmää, johdonmukaista asioiden kielellistä esittämistapaa. Tarkemman määritelmän tarjoavat tutkijat Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen, joiden mukaan *diskurssit ovat verrattain eheitä säännönmukaisten merkityssuhteiden systeemejä, jotka rakentuvat sosiaalisissa käytännöissä ja samalla rakentavat sosiaalista todellisuutta.*²⁸

Vaikka diskurssianalyysin kohteena tavallisesti onkin kirjoitettu teksti, on tärkeää ymmärtää myös ei-kielellisten ilmiöiden kuuluvan osaksi diskurssia. Pakolaisvihamieliseen diskurssiin saattaa sisältyä yhtä lailla sanallista solvausta kuin non-verbaalisia, halveksuvia eleitä ja suoranaista väkivaltaa.²⁹

²⁸ Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 27.

²⁹ *ibid.*

Kun tutkitaan tiedotusvälineiden diskursseja, voidaan olettaa, että kielellä on tarkoitusperänsä. Aina ne eivät ole edes tiedostettuja, vaan kielelliset rakenteet voivat johtua journalistisista rutiineista. Esimerkiksi Norman Fairclough on todennut, *että jotkut tekstit ovat ideologisesti ladattuja kuin toiset*.³⁰ Kuten aiemmin todettiin, pääkirjoitukset ja kolumnit ovat mielipidekirjoituksia. Poliitikkaa kommentoidessaan ne ovat ilman muuta ideologisesti ladattuja. Ideologisuutta korostaa vielä se, että ne edustavat usein yhtä poliittista traditiota ja ovat pitkään olleet puolueen äänenkannattajia.

Kutsun tutkimusmenetelmäni ensisijaisesti retoriikan tutkimukseksi ja toissijaisesti tekstianalyysiksi. Monilta osin itse kielen analysointi osuu periaatteidensa ja tavoitteidensa puolesta yksin diskurssianalyysin kanssa, mutta koska analyysini on aineistolähtöinen, en halua joutua puolustelemaan teoriani ja menetelmäni oikeaoppisuutta, kuten diskurssianalyttikot usein tekevät. Poliittisen kielen tutkimuksessa tulee kuitenkin aina noudattaa yhtä diskurssianalyysille ominaista metodologista periaatetta: analysoijan tulee jokaisen tekstin kohdalla kysyä, toimiiko se ideologisesti ja jos, niin miten.

Kieli siis muodostuu diskursseista ja rakentaa todellisuutta. Siten se on ilman muuta myös poliittista. Tässä työssä kielen poliittisuus on vastedes lähtökohta, jota ei tarvitse todistaa. Tarkoitus onkin nimenomaan lukea tekstiä ”poliittisesti”, löytää ne aspektit, joilla teksti pyrkii puhetekona vaikuttamaan vastaanottajiinsa.³¹

3.4. Retoriikka politiikan tutkimuksen työvälineenä

Retoriikka on yksi näkökulma ihmisten väliseen kommunikaatioon. Inhimillinen elämä on täynnä viestejä, joilla pyritään vaikuttamaan sanoman vastaanottajaan, minkä vuoksi myös potentiaalisten tutkimuskohteiden kirjo on valtava. Jos kerron tekeväni retoriikan tutkimusta, en kerro oikeastaan vielä mitään. Kysymys ei ole yhdestä oppirakennelmasta eikä yhdestä metodista.³²

³⁰ Fairclough 1997, 26.

³¹ Palonen 1988, 18–20.

³² Palonen ja Summa 1996, 7.

Viime vuosikymmeninä retoriikka on kokenut monella tieteenalalla renessanssin. Etenkin yhteiskuntatieteissä on alettu puhua uudesta retoriikasta. Siinä missä vanha retoriikka liittyi selkeästi oraaliseen kulttuuriin, uudessa retoriikassa korostuu tekstuaalisuus.³³ Retoriikan tutkimusta voikin hyödyntää aivan hyvin paitsi puheen, myös kirjoitetun tekstin ja audiovisuaalisen esityksen analyysissä. Keskeistä on tällöinkin kiinnittää huomio viestijän ja yleisön suhteeseen sekä siihen, millaisilla argumenteilla reettori yrittää vakuuttaa yleisönsä.

Retoriikan toisen tulemisen taustalla on paradigman muutos ihmistieteissä. 70-luvulla tapahtunutta uutta ajattelua on kutsuttu myös lingvistiseksi, tulkinnalliseksi ja kulttuuriseksi käänteeksi.³⁴ Muutos on tapahtunut nimenomaan sosiaalisen konstruksionismin suuntaan. Uudenlaisen paradigman mukaisissa tutkimuksissa tutkitaan merkityksellistämistä. Kieli ymmärretään epäneutraaliksi instrumentiksi, jonka avulla asioita konstruoidaan.

Uuden retoriikan kolmeksi kärkinimeksi on mainittu amerikkalainen Kenneth Burke, englantilainen Stephen Toulmin ja belgialainen Chaïm Perelman.³⁵ Heistä etenkin Perelmania on hyödynnetty suomalaisessa retoriikan tutkimuksessa runsaasti.³⁶ Perelmanin teorian käsitteistö sopii hyvin journalistisen tekstin tutkimukseen, koska se pureutuu konkreettisella tasolla puhujan ja yleisön väliseen suhteeseen, toisin sanoen niihin keinoihin, joilla viesti pyrkii vakuuttamaan vastaanottajansa. Perelmanin teorian perusta on se, että argumentoinnin on nojauduttava tavalla tai toisella yleisössä vallitseviin arvoihin. Kun lehtitekstejä jatkossa tutkitaan retoriikan tutkimuksen näkökulmasta, on kyse nimenomaan perelmanilaisesta tutkimuksesta. Keskiössä ovat yleisösuhte sekä vakuuttaminen, toisin sanoen ne keinot, joilla luodaan yhteisymmärrystä lehden tekijöiden ja lukijoiden välille.

³³ Koistinen 1998, 41.

³⁴ *ibid.*

³⁵ Summa 1996, 51–84.

³⁶ esim. Kuusisto 1996 ja Koistinen 1998.

3.5. Retoriikka Chaïm Perelmanin mukaan

Perelmanin tärkein missio oli retoriikan kunnian palautus. Descartesista alkaen länsimaista filosofiaa hallinnut järjen palvonta oli Perelmanin mielestä suhtautunut retoriikkaan halveksuvasti, koska sen avulla ei voida johtaa kiistattomia tosiasioita. Perelmanin mielestä kiistanalaisuus ei ole retoriikan synty vaan sen perustavanlaatuinen ja välttämätön ominaisuus.³⁷

Perelman peräänkuuluttaa käytännöllistä järkeä takaisin länsimaiseen filosofiaan. Vastauksena järjen ylivallalle hän kehitti – alun perin yhdessä L. Olbrechts-Tytecan kanssa – teorian siitä, miten arvopäätelmien uskottavuus rakennetaan vakuuttavan kielenkäytön avulla.³⁸ Kuten Hilka Summa on todennut, Perelmanilla on ollut samanlainen merkitys retoriikan kuin Hannah Arendtilla politiikan käsitteelle. Arendthan puolusti väkevästi politiikan sattumanvaraisuuden tärkeyttä, koska länsimaisen politiikkäkäsityksen historia on sarja yrityksiä redusoida ihmisten välinen, vuorovaikutukseen perustuva toiminta esineiden valmistamistamista muistuttavaksi, tekniseen rationaliteettiin pohjautuvaksi tekemiseksi.³⁹

Sitoutuminen perelmanilaiseen retoriikkäkäsitykseen merkitsee myös irrottautumista kaikenlaisesta moralismista. Argumentointi jonkin puolesta tai jotain vastaan ei ole sen enempää ihailtavaa kuin paheksuttavaa. Kannanottaminen on osa pääkirjoitusten ja kolumnien genreä. Analyysin tehtävä ei siksi ole arvottaminen vaan argumentoinnin keinojen selvittäminen.

3.6. Yleisö argumentaation perustana

Argumentaatioon liittyy aina tietoisuus yleisöstä. Perelmanin mukaan yleisöksi tulee lukea kaikki ne, joihin puhuja haluaa argumentaatiolla vaikuttaa.⁴⁰ Yleisö ei siten välttämättä koostu niistä, joiden puoleen puhuja välittömästi kääntyy. Kuten Perelman huomauttaa, jos kahvilan seinällä on varoitusteksti – *Hauva kiltti, ethän kiipeä penkille*

³⁷ Perelman 1996, 7–15. Teos ilmestyi ensimmäisen kerran vuonna 1982.

³⁸ Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971. Teos ilmestyi ensimmäisen kerran 1958.

³⁹ Summa 1996, 65.

⁴⁰ Perelman 1996, 21; Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971, 17.

– se ei tarkoita, että kahvilaan päästettäisiin vain lukutaitoisia koiria.⁴¹ Vastaavasti Anneli Jäätteenmäen katsottiin puhuvan tosiasiaa tv-kameroille ja sitä kautta katsojille, kun hän piti Helsingin käräjäoikeudelle omaa puolustuspuhettaan.

Jos auditorion koostumus on puhujan tiedossa, voidaan sitä kutsua *erityisyleisöksi*. Vastakohtana sille Perelman pitää *universaaliyleisöä*. Universaaliyleisö on viestijälle todellinen haaste, koska sen arvot asenteet ja mielipiteet eivät ole tiedossa. Siksi vakuuttaminen vaatii yleispätevää, järkeen vetoavaa perustelua.⁴²

Universaaliyleisön käsitettä on opittu myös kritisoidaan, ja argumentoinnin kriteerinä se on kieltämättä ongelmallinen. Kuten Hilikka Summa on todennut, se muistuttaa Jean-Jacques Rousseau'n yleistahdon ja Immanuel Kantin kategorisen imperatiivin käsitettä siinä, että nämä kaikki pyrkivät luomaan teorialleen transsendentaalisen perustan: Kant etiikalle, Rousseau politiikalle ja Perelman retoriikalle.⁴³ Problemaattiseksi nämä käsitteet muodostuvat silloin, kun niitä yritetään soveltaa käytännön tapauksiin, koska niiltä puuttuu historiallinen ja paikallinen sisältö. Kuten Summa on asian muotoillut, universaaliyleisö on eräänlainen kehäpäättelmä: *Rationaalisia ovat ne arvot, jotka pystytään perustelemaan niin, että universaaliyleisö ne hyväksyy – mutta sitä, minkä universaaliyleisö milloinkin hyväksyy, ei voida päätellä kuin siitä, mikä kulloinkin on hyväksyttyä.*⁴⁴

Erityisyleisön ja universaaliyleisön käsitteitä ei kannata kuitenkaan hylätä siksi, että jälkimmäinen on Perelmanin tarkoittamassa mielessä ongelmallinen ja kenties jopa hyödytön. Vaikka se ei toimisikaan rektorin ohjenuorana tyydyttävästi, tarjoaa se tutkijalle viitekehyksen yleisön luonteen tarkasteluun. Argumenttien tyylin ja kielen avulla voi päätellä paljon yleisön universaalisuuden asteesta. Keskeiseksi nouseekin kysymys: millaisen yleisön viestijä yrittää tällaisella retoriikalla vakuuttaa?

⁴¹ Perelman 1996, 21.

⁴² Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971, 31–40.

⁴³ Summa 1996, 68–69.

⁴⁴ Summa 1996, 69.

3.7. Esisopimukset ja myytit argumentoinnin edellytyksinä

Koska tehokkaan retoriikan ainoa mahdollinen lähtökohta on tietoisuus yleisöstä, täytyy argumenttien pohjautua yleisön keskuudessa vallitseviin tapoihin, arvoihin, uskomuksiin ja asenteisiin. Reetori voi siis valita päättelynsä lähtökohdiksi vain väitteitä, jotka kuulijat hyväksyvät.⁴⁵ Reetorin ja yleisön yhteisymmärrys toimii siten esisopimuksena, argumentaation perustana, jota ilman esitetty pääteesi ei voi tulla hyväksytyksi.⁴⁶

Koska argumentaatiossa ei ole kyse logiikan kaltaisesta todistamisesta, täytyy argumentaation perusta valita ja muotoilla huolella. Ainoastaan jo hyväksytystä premissistä voidaan johtaa lopputulos yleisön hyväksymällä tavalla. Kyse on siis premissille osoitetun hyväksynnän siirtämisestä uskottavasti koskemaan myös johtopäätöksiä.⁴⁷

Aristoteleen klassisen kolmijaon mukaan vaikuttamisen keinot voivat nousta puhujan luonteesta (eetos), puhuja voi johdattaa yleisöään kohti haluamaansa tunnetilaa (paatos) tai hän voi käyttää argumentaatiota osoittaakseen itse asian todeksi (logos).⁴⁸ John S. Nelson on tuonut tähän jaotteluun mukaan neljännen kategorian, myytin (mythos). Myytti on kaiken aiemman kommunikaation summa. Se on siten myös kommunikaation avulla yleisölle rakentunut käsitys todellisuudesta.⁴⁹ Nelson tuo oikeastaan retoriikan teoriaan myytin käsitteen sellaisena kuin ranskalainen strukturalisti Roland Barthes sen ymmärsi.⁵⁰ Vaikka Nelson ei omassa esityksessään Barthesiin viittaakaan, heidän ajatuksensa myytin roolista on nähdäkseni sama. Sen mukaan myytti on symbolinen kertomus, jonka avulla kulttuuri käsitteellistää maailmaa. Myytti tavallaan naturalisoi historian eli esittää sen kuin luonnoksi. Samalla se merkityksellistää nykyisyyttä historian avulla. Barthesin mukaan myytti toimii parhaiten, jos merkityksen jokin puoli kiinnittyy suoraan luontoon. Niinpä naisten synnyttäminen todistaa naiseutta selittävässä myytissä sen, että kodin ja lasten hoito kuuluu luonnostaan naisen tehtäviin.

⁴⁵ Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971, 65–67.

⁴⁶ *ibid.*, kts. myös Kuusisto 1996, 277.

⁴⁷ Perelman 1996, 28.

⁴⁸ Aristoteles 1997, 196.

⁴⁹ Nelson, 1998, 145.

⁵⁰ Barthes 1994, 173–215.

Myytti ei kuitenkaan synny asioiden luonnosta, vaan sillä on aina historiallinen perusta. Koska myytti peittää oman historiallisuutensa, se toimii joidenkin poliittisten tarkoitusperien hyväksi ja toisia vastaan. Anssi Männistön mukaan myytti ja ideologia ovatkin kuin kolikon kaksi puolta: ne ovat läsnä samanaikaisesti, mutta katsovat eri suuntiin. Kun ideologiat ovat viitekehyksiä, joihin nojaten yhteisö ja sen yksilöt katsovat tulevaisuuteen, niin myytit ovat kerrontaa, joka pitää yhteisön kiinni historiassaan. Joukkoviestintä taas uusintaa myyttejä eli selittää maailmaa vallitsevien myyttien mukaiseksi. Näin myytti on kääntämässä historiaa ideologian kielelle.⁵¹ Barthesin mukaan myytit palvelevat yleensä valtaa pitäviä. On kuitenkin huomattava, että postmodernissa maailmassa yleispäteviä myyttejä ei ole, vaan monilla alakulttuureilla on keskenään täysin ristiriitaisia ja vallitsevia käsityksiä haastavia myyttejä.⁵²

Nelsonin myytti-käsitteellä on yllättävän paljon yhteistä myös Perelmanin esisopimuksen kanssa. Argumentaatiotilanteeseen sovellettuna ne tuntuvat itse asiassa viittaavan samaan asiaan: viestijän on jaettava – tai haastettava – myytti eli se todellisuus, jota yleisö elää.⁵³ Juuri siksi argumentoinnin on nojattava esisopimukseen. Pienen erityisyleisön keskuudessa vallitsevista käsityksistä ja myyteistä on luonnollisesti helpompi päästä selvyteen kuin universaaliyleisön. Viestintätilanteessa yleisö on kuitenkin aina konstruktio – toisin sanoen reettori joutuu tekemään olettamuksia yleisön arvoista, asenteista ja mielipiteistä. On huomattava, että myytti ei ohjaa ainoastaan yleisöä vaan yhtä lailla myös viestijää.⁵⁴ Vaikka puhuja ei tietoisesti ajattelisi argumentoivansa esisopimuksen mukaisesti, hän toimii ja elää useimmiten samassa kulttuurisessa kontekstissa. Näin ollen koko argumentoinnin konteksti laajasti ottaen muodostuu mythoksesta eli todellisuutta selittävistä käsitteketjuista. Koska myytit ovat tunkeutuneet kaikkialle inhimillisiin järjestelmiin, niiden ymmärtäminen on Nelsonin mukaan avain retoriikan ymmärtämiseen.⁵⁵ Joukkoviestintä rakentaa jatkuvasti myyttejä esimerkiksi kertomalla, että maailma koostuu ongelmista ja tapahtumista, jotka molemmat tulee ymmärtää toiminnaksi (toiminnallisuuden myytti) tai että politiikassa on ensisijaisesti kyse yksilöistä (yksilöllisyyden/henkilökohtaisuuden

⁵¹ Männistö 1997, 107–108.

⁵² Fiske 1994, 115–121.

⁵³ Mikkonen 2001, 18.

⁵⁴ Nelson 1998, 146.

⁵⁵ *ibid.*, 157.

myytti) tai asioista (järkipärisen politiikan myytti).⁵⁶ Kun pääsen varsinaisen aineistoni tulkintaan, pyrkimykseni on löytää nimenomaan teksteistä löytyviä, edellä mainittuja paikallisempia ja spesifimpiä myyttejä.

Kun Nelson arvioi uudelleen ja laajentaa Aristoteleen eetos, paatos, logos -käsitteistön, hän samalla päivittää sen kuvaamaa paremmin tämän päivän poliittista retoriikkaa. Perelmanin tavoin Nelson kritisoi logiikan palvontaa, eikä logos eli argumentin asiasisältö yleensä hänen mukaansa riitä, vaan sen lisäksi tarvitaan eetosta, paatosta ja myhosta. Tärkeässä roolissa postmodernissa retoriikassa ovat etenkin paatoksellinen eli tunteisiin vetoava sekä myyttinen viestintä.⁵⁷

Aiemmin todettiin, että yleisöjen äärytyypit ovat universaaliyleisö ja erityisyleisö. Myytin ja esisopimuksen käsitteet viittaavat siihen, että viestijällä ja yleisöllä on oltava jotain yhteistä. Kun Suomen presidentti pitää uudenvuoden puhetta, hän puhuu koko kansalle. Puheen aiheiksi on silloin valittu mahdollisimman monia koskettavia ja puhuttavia asioita. Puheen tyyli on asiallinen ja argumentointikeinot sellaisia, jotka eivät tee eroja kansan eri ryhmien välille. Kyseessä on silloin hyvin heterogeeninen yleisö. Perelmanilaisittain kyseessä on ilman muuta universaaliyleisö eli hyvin heterogeeninen joukko ihmisiä. Silti presidentti – tai presidentti-instituutio – joutuu puhetta kirjoittaessaan ja sitä esittäessään tekemään oletuksia juuri tämän yleisön arvoista, asenteista ja mielipiteistä. Keskeisiä uudenvuoden puhetta määrittäviä kriteereitä ovat tietysti suomalaisuus ja kaikki siihen liittyvät myytit, joiden mukaan suomalaiset esimerkiksi ovat (luonnostaan) työtä arvostavia, rehellisiä ja maanpuolustustahtoisia. Kun maakuntalehden artikkelitoimittaja puolestaan laatii pääkirjoitusta, hänen mielessään ovat ne arvot, asenteet ja mielipiteet, joiden hän arvelee yhdistävän levikkialueen asukkaita. Samalla lehti uusintaa tai joissain tapauksissa haastaa maakunnan eetosta koskevia myyttejä.

⁵⁶ Nelson 1998, 157–159.

⁵⁷ *ibid.*, 141.

3.8. Argumentaatiotekniikat

Premissiä koskeva hyväksyntä voidaan siirtää koskemaan johtopäätöstä useilla eri tavoilla. Perelman itse jakoi argumentaatiotekniikat kahteen pääryhmään: assosiatiivisiin ja dissosiatiivisiin. Assosiatiivisilla argumenteilla hän tarkoittaa asioiden yhdistämistä samaan ryhmään kuuluviksi, yhteisen nimikkeen alle. Kvasiloogiset, todellisuuden rakenteeseen perustuvat ja todellisuuden rakennetta muokkaavat argumentit ovat assosiatiivisia. Dissosiatiivinen argumentointi puolestaan erottaa aiemmin yhteenkuuluviksi katsotut asiat.⁵⁸ Psykologisesti ja loogisesti nämä vastakkaiset prosessit ”sisältävät” toisensa ja täydentävät toisensa: yhdistämisessä on läsnä jälleen erottamisen mahdollisuus, ja kahta asiaa ei voi erottaa, elleivät ne jollain lailla ole kuuluneet yhteen.⁵⁹

Kvasiloogisissa argumenteissa jäljitellään logiikan täsmällistä päättelyä. Formaalista logiikasta ne eroavat kuitenkin siinä, että niissä edellytetään ei-muodollisten premissien hyväksymistä. Kvasiloogiset argumentit pyrkivät sulkemaan pois kilpailevat tulkinnat ja esittävät johtopäätöksen ikään kuin ainoana oikeana.⁶⁰ Esimerkiksi talouspolitiikassa toimenpiteitä perustellaan usein välttämättöminä, ikään kuin niillä ei olisi vaihtoehtoa. Kuten Mikko Koistinen on todennut, valtion menojen vähentämistä voidaan perustella budjetin tasapainottamisella siten, että kaikki muut mahdollisuudet suljetaan argumentin ulkopuolella.⁶¹ Sodan retoriikkaa tutkinut Riikka Kuusisto on havainnut, kuinka läntiset johtajat käyttävät kvasiloogisia argumentteja rinnastaessaan kaksi erillistä maailman tapahtumaa ja vaativat niissä yhdenmukaisia toimenpiteitä. Jo ensimmäisen Persianlahden sodan aikana Saddam Husseinia verrattiin usein Hitleriin ja Mussoliiniin. Argumenttia jatkettiin vertaamalla Irakia natsi-Saksaan ja Kuwaitia Sudeettialueeseen, Etiopiaan ja Reininmaahan.⁶²

Todellisuuden rakenteeseen perustuva – tai ehkä vielä oikeammin vetoava – argumentti on poliittisessa retoriikassa erittäin käytetty. Se on jonkinlaisessa suhteessa jo todennetun faktan kanssa. Tällaiset argumentit luovat luonnollisen kaltaisia yhdyssiteitä

⁵⁸ Perelman & Olbrechts-Tyceca 1971, 185–192.

⁵⁹ Kuusisto 1998, 26–27.

⁶⁰ Perelman 1996, 62.

⁶¹ Koistinen 1998, 43.

⁶² Kuusisto 1996, 280.

todellisuuden elementtien välille ja perustavat yksittäistapaukseen liittyvän argumentoinnin näihin siteisiin. Perelmanin mukaan asioille esitetty suhde voi olla joko kausaalinen tai rinnakkainen. Kausaaliossa argumentoinnissa on kyse syy-seuraus-suhteen esittämisestä. Rinnakkainen side taas voi tarkoittaa esimerkiksi henkilön ja hänen tekojensa suhdetta ja sen arvioimista. Tällaisessa argumentoinnissa henkilön luonnetta pidetään vakiona ja hänen tekojaan osoituksena luonteen laadusta.⁶³

Sekä syy-seuraus-argumentteja että henkilön ja tämän tekojen suhteeseen nojaavia perusteluja voi lukea ja kuulla poliittisessa puheessa jatkuvasti. Esimerkiksi eri puolueiden edustajat esittävät yhä toisistaan poikkeavia syitä 90-luvun lamalle. Samalla voidaan yrittää kirkastaa omaa kuvaa ja esittää toiset laman syyllisiksi. Vastaavasti poliittista vastustajaa voi riepotella sillä, että hänen tekonsa kielivät esimerkiksi hänen oikeistolaisuudestaan, vasemmistolaisuudestaan, epärehellisyydestään tai tunteettomuudestaan.

Kolmas argumenttityyppi eli todellisuuden rakennetta muokkaava argumentti saattaa esimerkiksi yleistää yksittäistapauksen universaaliksi malliksi.⁶⁴ Mallin osoittamisella voidaan joko saada aikaan mallin mukaista toimintaa tai sanktioida epätoivottua toimintavaihtoehtoa.⁶⁵ Keskustan poliittisten vastustajien viljelemä sanonta *kepu pettää aina* on yksittäistapausten perusteella luotu yleinen sääntö. Yksittäistapaukset puolestaan voidaan esittää todisteiksi mallin todenperäisyydestä. Toinen esimerkki todellisuuden rakennetta muokkaavista argumenteista ovat analogiat ja metaforat. Niillä pyritään samastamaan kaksi erillistä ja toisistaan riippumatonta tapausta. Jos Paavo Lipposta kutsutaan Moosekseksi ja Tarja Halosta Muumi Mammaksi, heille annetaan metaforan avulla piirteitä aivan eri sfääreistä ja samalla muokataan heitä koskevaa, sosiaalisesti konstruoitua todellisuutta.

Argumentointi voi edetä myös päinvastoin kuin edellä esitetyissä, asioita yhdistämään pyrkivissä malleissa. Dissosiativisesta argumentoinnista on kyse esimerkiksi silloin, kun sanotaan, että ulkomuoto ei vastaa syvempää olemusta, teoria käytäntöä tai satunnainen yksittäistapaus yleistä sääntöä. Dissosiativisen argumentoinnin tehtävä on

⁶³ Perelman 1996, 93–114.

⁶⁴ *ibid.*, 120–128.

⁶⁵ Kuusisto 1996, 224.

sikäli vaikea, että kun jotkin asiat on yhdistetty, ne jäävät mieleen yhteenkuuluviksi, vaikka eroja kuinka korostettaisiin.⁶⁶

3.9. Kertomusrakenne poliittisessa retoriikassa

Riikka Kuusisto kiinnittää huomionsa siihen, että ainakin assosiatiivinen eli sidosmuotoinen argumentointi perustellaan ja tehdään uskottavaksi kertomusranteen avulla. Kun ilmiöt ”todellisessa” maailmassa ovat peräkkäisiä, ajassa toisiaan seuraavia, kertomus sitoo ne toisiinsa – ennen kaikkea kausaalisuhteiden välityksellä – toistensa syiksi ja seurauksiksi. Juonelliset kertomukset edellyttävät aina valikointia, jossa vain osa tapahtumista on kertomuksen kannalta relevantteja ja vain osa toimijoista pääsee esille. Näin ollen argumentoinnin uskottavuus riippuu viime kädessä siitä, miten hyvin reettori pystyy liittämään tapahtumat toisiinsa. Menestyksekkäs politikointi on siis suuressa määrin uskottavaa tarinankerrontaa.⁶⁷

Vastaavalla tavalla poliittiset toimijat esittävät itseään ja yleisöään yhdistävän menneisyyden juonellisena narratiivina. Pertti Lappalaisen mukaan menneisyyden hyödyntäminen on yksi keskeisimmistä tavoista rakentaa omaa poliittista identiteettiä. Nykyistä poliittista toimintaa ja kaikenlaisia nykyisiä poliittisia ratkaisuja perustellaan menneisyyden avulla. Nykyisyys ei kuitenkaan kasva tai jatku suoraan menneisyydestä, eikä menneisyys määrää nykyisyyttä vaan päinvastoin. Menneisyyden hyödyntämistavat ovat samalla tapa erottautua muista ja esittää itsensä osaksi historiallista perinnettä. Usein poliitikot esittävät olevansa suora menneisyyden jatke ja korostavat jatkuvuutta. Retoriikan (ja yleisemmin politiikan) tutkimuksen tehtävä on löytää ne keinot, joilla he alistavat menneisyyden omia tarkoitusperiään varten.⁶⁸

⁶⁶ Perelman 1996, 57 ja 61, Kuusisto 1996, 286.

⁶⁷ Kuusisto 1996, 269–171.

⁶⁸ Lappalainen 2002, 131–134.

3.10. Kielikuvat retoriikassa ja inhimillisessä ajattelussa

Perelmanin tavoite oli luoda yleispätevät säännöt hyvälle retoriikalle. Samalla hänen teorianensa toimii välineenä puheen tai tekstin pätevyyden arvioimiseksi. Toinen uuden retoriikan kärkinimi Kenneth Burke ei ollut niinkään kiinnostunut hyvästä retoriikasta, vaan hänen projektissaan on kyse inhimillisten ehtojen ja perusteiden (motiivien) ymmärtämisestä. Enemmän kuin tietoinen, hyvä argumentaatio, Burkea kiinnostaa piilevä, salakavala retorisuus. Edelleen Burke eroaa Perelmanista muun muassa siinä, että hänelle retoriikka on ennen kaikkea ihmisten ja ihmisryhmien välisiin ristiriitaisuuksiin liittyvä ilmiö, kun se Perelmanille on ensisijaisesti keino saavuttaa yhteisymmärrys.⁶⁹ Tästä huolimatta myös burkelaisessa retoriikassa on käsitteitä, jotka soveltuvat vakuuttamiseen ja suostutteluun tähtäävän argumentoinnin analysointiin. Burken tunnetuimpia ajatuksia on hahmotelma neljästä keskeisestä kielikuvasta eli troopista, jotka ovat paitsi kielellisiä ilmiöitä, myös ajattelun ja ymmärtämisen perusulottuvuuksia.⁷⁰

Burken neljä keskeistä kielikuvaa ovat *metafora*, *metonymia*, *synekdokee* ja *ironia*. Metafora tarkoittaa jonkin asian ymmärtämistä toisen avulla, ja se käyttää hyväkseen samanaikaisesti yhtäläisyyttä ja eroavuutta. Arkikielessä käytämme metaforia jatkuvasti. Metafora-käsite auttaa ymmärtämään, että kieli ei ole neutraali väline, sillä käyttämämme metaforat ohjaavat ajatteluamme. Kun puhumme korkeasta moraalisesta tai alemmista luokista, saatamme samalla ylhäällä–alhaalla-tilaeron koskemaan yhteiskunnallisia eroja ja etiikkaa.⁷¹ Metafora ei siis ole vertaus, vaan se siirtää ominaisuuksia todellisuuden yhdeltä tasolta toiselle. Jos kerron *panostavani* johonkin asiaan tosissani ja *tähtääväni* huipulle, tulen samalla siirtäneeksi aseiden käyttöä kuvaavaa sanastoa ilmaisemaan omia, sinänsä täysin rauhanomaisia aikomuksiani.

Metonymia puolestaan on eräänlainen reduktio, jossa osa edustaa ja merkityksellistää kokonaisuutta. Useimmiten metonymiaa käytetään tekemään abstrakti asia ymmärrettäväksi ilmaisemalla se konkreettisen ja kosketeltavan avulla. Kruunu voi esimerkiksi olla hallitsijan ja sydän tunteiden metonymia.

⁶⁹ Summa 1996, 52–62.

⁷⁰ *ibid.*, 54.

⁷¹ Fiske 1994, 124–125.

Kolmas perustrooppi synekdokee on ilmaisu, jossa kahden toisiinsa liittyvän ilmiön jokin piirre edustaa koko ilmiötä, kuten muoto sisältöä. Ajattelutapana synekdokee tarkoittaa ymmärtämistä jonkin toisen, edustajan välityksellä. Ironia taas on synekdokeen vastakohta. Siinä jonkin näkökulman edustavuus kielletään kyseenalaistamalla se, tuomalla kuvaan täysin vastakkaisen näkökulman mahdollisuus.⁷²

Burken trooppijaottelu on yksi tapa systematisoida retoriikan ja inhimillisen ajattelun kielikuvia. Selvää kuitenkin on, että kielikuvia ei voi yksiselitteisesti aina sijoittaa yhteen näistä neljästä luokasta, vaan ne ovat osin päällekkäisiä ja niiden väliset erot liukuvia.⁷³ Esimerkiksi metaforaa voi pitää vain yhtenä näkökulmana kaikille troopeille ominaiseen merkitysten siirtämiseen. Itse asiassa sanaa ”metafora” käytetään usein kielikuvan synonyyminä, jolloin se kattaa kaikki neljä edellä esiteltyä luokkaa. Perelmanille metaforat taas ovat todellisuuden rakennetta muokkaavia argumentteja, koska ne samastavat toisiinsa kaksi erillistä todellisuuden osaa. Tässä kohdin Perelmanin ja Burken käsitteet eivät ole ristiriidassa, vaikka heidän näkökulmansa ja projektinsa poikkeavatkin toisistaan.

3.11. Identifikaatio, identiteetti ja yhteisö retoriikassa

Burkelta on peräisin myös viimeaikaisessa retoriikan tutkimuksessa usein käytetty *identifikaation* käsite.⁷⁴ Sillä hän viittaa rektorin pyrkimykseen löytää yhteys itsensä ja yleisönsä välillä ja samastaa itsensä auditorioonsa. Retoriikan esiintymiselle on hänen mielestään oleellisinta se, että rektorilla ja hänen yleisöllään on yhtä aikaa sekä eroja että yhteenkuuluvuutta. Vaikka Burke – toisin kuin Perelman – korostaa retoriikan yhteyttä nimenomaan konfliktitilanteisiin, sisältää myös hänen retoriikkakäsityksensä mahdollisuuden harmonian löytämiseen. Argumentoinnin kosketuspinta on kuitenkin väistämättä rosoinen. Itse asiassa retoriikkaa ei voi olla olemassa, jos rektorin ja yleisön välinen harmonia on täydellinen. Jos suostuttelua ei tarvita, retoriikka kuolee. Tässä

⁷² Summa 1996, 54–55.

⁷³ *ibid.*

⁷⁴ *ibid.*, 56–59.

onkin yksi retoriikan paradokseista: vastustuksen jatkuvuus on retoriikalle samaan aikaan sekä olemassaolon ehto että epäonnistumisen merkki.⁷⁵

Siinä missä Perelmanin avainkäsitteet keskittyvät argumentaation keinojen systematisoimiseen, Burken retoriikkateorian ydin eli identifikaatio pysähtyy tarkastelemaan koko retoriikan (suostuttelun) perimmäistä tarkoitusta. Identifikaatio onkin edellä esiteltyjen argumentaatiokeinojen ja trooppien retorisen tehon yleinen selitys ja päämäärä. Kun poliitikko aloittaa puheensa toteamalla että *minäkin olen maatalon poika*, kyse on nimenomaan identifikaatiosta. Ilmiö on kuitenkin paljon laajempi, ja sitä esiintyy paitsi poliitikkojen puheissa, myös mainoksissa, saarnoissa ja itse asiassa kaikessa osoitteellisessa viestinnässä.⁷⁶

Identifikaatio ilmiönä ja sen läsnäolo lähes kaikessa kommunikaatiossa osoittaa, että erojen ja yhtäläisyyksien olemassaolo on politiikassa keskeinen, siihen lähes määritelmänomaisesti kuuluva ominaisuus. Poliitiikan tutkimuksessa on viime vuosina ollut selvästi havaittavissa oleva trendi määritellä koko politiikka enemmän juuri identiteettejä ja niiden eroja rakentavaksi puheeksi kuin tietyissä instituutioissa tapahtuvaksi toiminnaksi. Poliittisesti toimimisessa identifikaatio on siis jatkuvasti läsnä. Kyseessä on prosessi, joka muokkaa yksilön ja yhteisöjen *identiteettiä*. Identiteetti puolestaan viittaa jo olemassa olevaan tapaan olla ja elää. Kyseessä ei kuitenkaan ole luonnollinen ja pysyvä ilmiö, vaan historiallisesti muuttuva tulkinta itsestä ja muista. Kun puhutaan suomalaisesta identiteetistä, monen mielikuviin nousee ajatus siitä, että suomalaiset ovat aina olleet muuttumattomia. Esimerkiksi Vilho Harle ja Sami Moisio osoittavat tutkimuksessaan, että suomalaisuus on jatkuvasti muuttuva identiteettiprojekti. Se, mitä nyt näemme Suomeksi kutsutusta karttakuvasta, on historiallisesti kehittynyt sosiaalinen rakennelma, ei sellaisenaan syntynyt jäljennös ”maantieteellisistä tosiasioista”.⁷⁷

Suomea ja suomalaisuutta koskevan identiteettiprojektin voi laajentaa koskemaan kaikkia identiteettejä. Toisin kuin suurin osa sekä akateemista tietoa että kansanviisautta antaa ymmärtää, harvat, jos mitkään, sosiaalisen maailman subjektit ja tapahtumat vain

⁷⁵ Kuusisto 1998, 29.

⁷⁶ Summa 1996, 57.

⁷⁷ Moisio & Harle 2000, 9–17.

yksinkertaisesti ovat olemassa meille ja näyttäytyvät sellaisina kuin ne itsenäiseltä perusolemukseltaan, ytimeltään ovat.⁷⁸ Kun koemme kuuluvamme esimerkiksi valtion, kansaan, maakuntaan tai johonkin ryhmään, ajattelemme olevamme osa yhteisöä eli ryhmää, jolla on paljon yhteistä. Koska yhteisöt eivät ole olemassa sellaisenaan, sosiaalisen maailman voi katsoa muodostuvan kuvitteellisista yhteisöistä.⁷⁹ Kielellä ne toki ovat olemassa meille jo vanhastaan, koska maailma on jo tulkittu ja käsitteellistetty kielen diskursseihin, mutta kielen käyttö on toisaalta myös olemassa olevien tulkintojen uusintamista, uudelleen merkityksellistämistä ja haastamista.

Kun yhteisöä luodaan ja ylläpidetään puheen avulla, se joudutaan määrittelemään suhteessa muihin. Tällöin retoriikassa turvaututaan usein viholliskuviin. Ulkopoliittinen retoriikka ja etenkin sotaretoriikka on täynnä viholliskuvien luomista, toisen merkityksellistämistä erilaiseksi, kamalaksi, sairaaksi, laittomaksi jne. Kun retoriikalla on tarkoitus legitimoida toisten ihmisten tappamista, joudutaan turvautumaan hyvin mustavalkoiseen puheeseen, jossa toinen määritellään absoluuttiseksi pahaksi.⁸⁰ Toiseus on kuitenkin läsnä kaikessa muussakin yhteisöllisessä retoriikassa. Murray Edelmanin mukaan poliittiset ryhmät tarvitsevat vihollisia vahvistukseensa, laajentukseensa ja saadakseen lisää kannatusta.⁸¹ Poliittinen vastustaja ei ole automaattisesti vihollinen, vaan se pitää nimetä ja merkityksellistää sellaiseksi. Vastaavasti monet vihollisiksi nimetyt eivät itse asiassa ole lainkaan haitallisia nimeäjälleen, vaan niiden tehtävä on ennen kaikkea lujittaa ryhmää, luoda sen jäsenille yhteenkuuluvuuden tunnetta. Kielteisillä ominaisuuksilla leimatut toiset myös muodostavat ryhmien ideologioissa vihollisten verkoston, jotka hahmotetaan liittolaisiksi, vaikka niillä ei tosiasiallisesti olisi mitään tekemistä toistensa kanssa. Niinpä sama ryhmä saattaa vihata homoseksuaaleja ja tummaihoisia. Vihollisiksi määritellyt ilmiöt, yksilöt ja ryhmät ovat poliittisia koalitioita ja yhteisöjä vahvistavia tekijöitä ja siten pelaavat – tahtomattaan – nimeäjänsä pussiin. Viholliskuvia luova retoriikka ei siis ole vain kieltä ja puhetta, vaan se on poliittisia tekoja, joka legitimoit uusia poliittisia tekoja.⁸²

⁷⁸ Kuusisto 1998, 14.

⁷⁹ Andersson 1991.

⁸⁰ Kuusisto 1998, 19.

⁸¹ Edelman 1988, 66–67.

⁸² *ibid.*, 37–65.

Maakuntalehden olemassaolon edellytys on jo käsitteellisesti itse maakunnan olemassaolo. Siksi lehden pääkirjoitukset korostavat oman maakunnan erityislaatuisuutta suhteessa muihin – ja rakentavat erojen varaa myös selkeitä vastakkainasetteluja. Myös valtakunnallinen lehti suuntaa viestinsä tietynlaisille yleisökonstruktioille, joiden konstruointi ainakin osittain perustuu toisista erottautumiseen ja siten vastakkainasetteluihin, vaikka periaatteellisenä pyrkimyksenä onkin mahdollisimman suuri levikki. Jatkossa, kun pääkirjoituksia ja kolumneja analysoidaan retoriikan tutkimusta metodina käyttäen, kiinnitän huomiota myös argumenttien viholliskuviin ja yhteisöä ylläpitäviin kielellisiin keinoihin.

4. Poliittika mediassa

Olen tähän mennessä hahmotellut käsitteellisiä työkaluja, joiden avulla voidaan toivoakseni tulkita tekstejä ja lukea niitä poliittisesti, toisin sanoen löytää niistä niiden poliittiset aspektit.⁸³ Näkökulmana on ollut teksti retoriikkana, vakuuttamaan pyrkivänä poliittisena puheena. Tekstit on kuitenkin syytä nähdä laajemmassa yhteydessään, siinä mediaalisessa struktuurissa, joka kaikkienensa muodostaa politiikan julkisuuden.

Tutkielmani lähtökohtana on ollut näkemys, jonka mukaan todellisuus rakentuu sosiaalisissa käytännöissä. Poliitiikan julkisuus puolestaan rakentuu saman näkemyksen mukaisesti tiedotusvälineissä. Mikä sitten määrää sen logiikan, jolla tiedotusvälineet toimivat? Mitkä asiat ja ilmiöt nousevat uutisiksi? Tähän kysymykseen voi Gaye Tuchmanin mukaan vastata – yleisellä tasolla – kahdella koko lailla vastakkaisella tavalla. Vaikka Tuchman käsittelee omassa esityksessään vain uutisia, voidaan näkemys laajentaa koskemaan journalismia laajemmin, koska nimenomaan uutiset määrittävät julkisuuden päiväjärjestystä; uutisaiheethan ovat myös pääkirjoitusten ja kolumnien aiheita, vaikka genren rajaama käsittelytapa onkin erilainen. Ensimmäisen, perinteisen tulkinnan mukaan uutisen määritelmä riippuu yhteiskunnan rakenteista. Näin ollen journalististen instituutioiden, välineiden ja toimittajien vapaus on näennäistä. Jotta journalismi muuttuisi, on yhteiskunnan rakenteiden muututtava. Toinen, median autonomisuutta korostava lähestymistapa nostaa nimenomaan uutistyön tekijät

⁸³ kts. Palonen 1987, 31–33.

aktiiviseen rooliin. He itse luovat ne sosiaaliset normit, jotka ovat uutistyyön taustalla, ja ovat siten vapaita muuttamaan niitä milloin vain.⁸⁴

Suomalaisessa yhteiskunnassa, kuten muissakin niin kutsutun vapaan joukkotiedotuksen yhteiskunnissa, totuus lienee jossain näiden kahden näkökulman välissä. Vaikka tiedotusvälineet ja toimittajat useimmiten tuntevat työskentelevänsä vapaasti, työtä ohjaavat monet sosiaaliset normit (kuten uutiskriteerit ja genererajat) ja journalistiset käytännöt (kuten viranomaisten käyttö ensisijaisena lähteenä).⁸⁵ Tästä huolimatta lähestyn omaa aineistoani siten, että ymmärrän sen ensisijaisesti ”vapaiden” ihmisten kirjoittamaksi. Itse asiassa Paavo Lipposen satraappi-syytökset, samoin kuin Helsingissä ja maakunnissa ilmestyvien lehtien keskinäinen syyttely, todistavat sen puolesta, että lehdet eivät tässä tapauksessa tyytyneet sovinnaisiin, yhteiskunnan rakenteiden ennalta määräämiin rooleihin. Yhtä lailla selvää kuitenkin on, että uutiskriteerit elävät ympäröivän yhteiskunnan mukana. Viime vuosina on esimerkiksi ollut havaittavissa, että viihteellisyys ja sensaatio- ja skandaalihakuisuus ovat lisääntyneet – eivät ainoastaan niin kutsutussa keltaisessa lehdistössä vaan myös useissa vakavamman uutisstatuksen medioissa.

Seuraavassa tarkastelen muutamia tämän päivän poliittista julkisuutta määrittäviä ilmiöitä, jotka ovat oman kysymyksenasetteluni kannalta keskeisiä. Niitä voisi kutsua politiikan reunaehdoiksi.

4.1. Poliitiikan julkisuus merkkijärjestelmänä

Poliitiikan julkisuus on joka tapauksessa paljolti tiedotusvälineiden rakentamaa, joten edellisessä luvussa esitelty retoriikka tavoittaa meidät useimmiten median avulla. Vaalien alla äänestäjä saattaa tietysti kohdata ehdokkaan torilla silmästä silmään ja vaihtaa tämän kanssa ajatuksia, mutta useimmissa tapauksissa kuva poliitikkojen hyveellisyydestä ja rehellisyydestä tai paheellisuudesta ja valheellisyydestä syntyy toimitettujen juttujen välityksellä. Poliitiikan julkisuutta voikin tarkastella Murray

⁸⁴ Tuchman 1978, 182–185.

⁸⁵ esim. Heinonen 1996, 89–104; Mörä 1996, 105–116.

Edelmanin⁸⁶ ja Kyösti Pekosen⁸⁷ tavoin merkkijärjestelmänä, jossa poliitikoista itsestään tulee arvoja, mielipiteitä ja asenteita uusintavia symboleja.

Symbolin käsitettä käytetään paljon merkkejä ja merkityksiä tutkivassa semiotiikassa. Tutkimusorientaation perustajana – sveitsiläisen Ferdinand de Saussuren ohella – pidetään amerikkaista filosofia Charles S. Peirceä, joka jakoi merkit ikoneihin, indekseihin ja symboleihin. Tässä jaottelussa ikonin tunnusmerkki on se, että merkki muistuttaa kohdettaan. Esimerkiksi lehtikuva Anneli Jätteenmäestä on tämän ikoni. Jos kuulen Jätteenmäen äänen radiosta, on ääni poliitikon indeksi. Vastaavasti savu on tulen ja jalanjälki kulkijan indeksi. Peirceläisessä semiotiikassa symbolin rooliksi jää viitata kaikkiin sellaisiin merkkeihin, joiden suhde kohteeseensa on arbitraarinen.⁸⁸

Kyösti Pekonen on laajentanut symbolin merkitystä paremmin politiikan tutkimukseen sopivaksi. Pekoselle symboli merkitsee sellaista merkkiä, jolla on suurta poliittista painoarvoa. Esimerkiksi valtion lippu on tällainen symboli; sen merkitysvarasto on oikeastaan tyhjentymätön, eikä lipun merkitystä voi edes määritellä kattavasti. Vastaavasti lipun polttaminen merkitsee paljon muutakin kuin vain kangaspalan tuhoamista; lipun polttaminen on erittäin raaka symbolinen ele.⁸⁹ Jatkossa symbolilla tarkoitetaan juuri Pekosen kuvaamaa moniselitteistä ja merkitysvarastoltaan tyhjentymätöntä merkkiä.

Myös poliitikot muodostuvat joukkoviestinnässä merkeiksi, joille annetaan jatkuvasti erilaisia merkityksiä. Kilpailu julkisuuden hallinnasta on samalla kilpailua siitä, kenen antamat merkitykset saavat hegemonian ja muuttuvat ”tiedoksi”. Kilpailu on kovaa etenkin vaalien alla, jolloin koko vaali henkilöityy muutamiin puoluejohtajiin. Vaalien alla voimakasta symbolista valtaa pyrkivät Suomessa käyttämään esimerkiksi johonkin ideologiaan nojaavat sanomalehdet. Niidenkin on taiteiltava suoran kannanottamisen ja hienovaraisemman piilovaikuttamisen eli indoktrinaation välillä. Selväsanaisten propaganda yhden puolueen ja ehdokkaan puolesta saattaa purra tiettyyn yleisöön, mutta karkottaa valtaosan lukijoista. Kyse on siis Chaïm Perelmanin luoman jaottelun

⁸⁶ esim. Edelman 1988.

⁸⁷ esim. Pekonen 1991.

⁸⁸ Peirce 1955, 51–60.

⁸⁹ Pekonen 1991, 22–40.

mukaisesti siitä, suunnataanko argumentaatio enemmän erityisyleisölle vai universaaliyleisölle.

Poliitikoista siis muodostuu julkisuudessa tietynlaisia arvoja, asenteita ja mielipiteitä symboloivia merkkejä, symboleja. Representaatiot tiivistyvät usein lauseissa, jotka jäävät elämään, koska media – ja joskus esimerkiksi kilpailijat – alkavat toistaa niitä joko kunnioittavassa tai halventavassa merkityksessä. Harri Holkeri tokaisi vuonna 1990 ärtyneesti MTV:n uutisissa, että *minä juon nyt kahvia*. Muut välineet alkoivat toistella pääministerin sanoja mitä erilaisimmissa yhteyksissä. Tämä lyhyt otos toimi alkuna julkisuuden prosessille, joka muokkasi tehokkaasti pääministerin imagoa. Samalla vahvistui aiemmin syntynyt negatiivinen mielikuva kärtyisästä pääministeristä, joka ei halua perustella kantojaan kansalle.⁹⁰ Vastaavalla tavalla elämään jäivät Anneli Jäätteenmäen eduskunnassa lausumat sanat *ne tulivat minulle yllätyksenä*.

Vastaavanlaisia esimerkkejä löytyy amerikkalaisesta politiikasta vaikka kuinka paljon. George Bush vanhempi erehtyi elokuussa 1988 puoluekokouksessa sanomaan kohtalokkaan lauseen: *Read my Lips: no new taxes*. Bushista tuli presidentti, mutta lausunto kaivettiin esiin seuraavan kampanjan aikana. Bush oli valehdellut ja pettänyt lupauksensa. Rikotusta lupauksesta tuli demokraattien kampanjan tärkeä teema, joka osaltaan oli rapauttamassa Bushin imagoa.⁹¹

Viime vuosina Yhdysvalloissa poliitikkojen lausuntoja on kierrättänyt ahkerasti myös elokuva. Dokumentaristi Michael Moore on kaivanut presidentti George W. Bushin lausuntoja esiin, esittänyt ne ironisessa yhteydessä ja pyrkinyt osoittamaan ne valheiksi. Suomessa avoimen poliittisen dokumenttielokuvan ensi-ilta antaa vielä odottaa itseään, mutta poliittista satiiria on täälläkin nähty useassa tv-sarjassa.⁹² Poliitikot itse eivät aina ole suhtautuneet satiiriin välinpitämättömästi. Kokoomuksen nuorisojärjestö vaati taannoin Itse Valtiaat -animaatiosarjan lopettamista, koska se piti sarjaa kokoomusvastaisena, eikä puheenjohtaja Ville Itälän hahmo järjestön mielestä vastannut todellisuutta.

⁹⁰ Uimonen & Ikävalko 1996, 16–17.

⁹¹ *ibid*, 17.

⁹² Syksyn 2006 kotimainen ensi-ilta Keisarin salaisuus lienee tulkittavissa satiiriseksi elokuvaksi. Toisten mielestä sekin – samoin kuin samojen tekijöiden tv-sarja Itsevaltiaat – on vain animaatioseikkailu. Selvemmin poliittista satiiria ovat Suomessa olleet tv-sarjat Hyvät herrat ja Iltalypsy.

Julkisuuden prosessit ovat siis moninaiset. Poliitikot toki vaikuttavat itsekin omaan imagoonsa, mutta vaikutus on rajallinen. Voisi sanoa, että poliitikoilla on vain osittainen määräysvalta omaan symboliinsa julkisuuden merkkijärjestelmässä, politiikan semiotiikassa.

4.2. Poliitiikan henkilöityminen

Henkilökeskeisyys ja henkilöityminen ovat kenties useimmin käytettyjä luonnehdintoja, kun ihmiset – sekä tutkijat että niin sanotut kadunmiehetkin – kuvailevat modernin tai postmodernin politiikan olemusta. Kyösti Pekonen määrittelee politiikan henkilöitymisen maallistuneeksi karismaksi. Max Weberiä mukaillen hän näkee henkilöitymisen perustuvan *moderniin tilanteeseen*, jossa ihmisille syntyy karisman kaipuu. Poliitikassa hallitsemisjärjestelmillä on taipumus esineellistyä persoonattomiksi pakoiksi ja välttämättömyyksiksi, joten modernissa tilanteessa näiden vastapainona on jatkuva sosiaalinen tilaus subjektiiviselle. Ihmiset kaipaavat henkilöitä, jotka kykenisivät symboloimaan heille jotain tärkeää, jotakin jossa voidaan hetkeksi poiketa arjen rutiineista.⁹³

Pekosen mukaan *joillakin poliittisilla johtajilla ja liikkeillä on kyky projisoida itsensä joukkotiedotusvälineitä hyödyntäen imagoina, jotka näyttävät ”elämää suuremmilta”*. Näin ollen *poliittinen mestaruus realisoituu modernissa politiikassa mielikuvissa (imagoissa), jotka symbolisoivat kansalaisille jotain tärkeää, jotakin enemmän kuin että kyse olisi pelkästä henkilöstä, puolueesta tai virasta*.⁹⁴ Edelliset sitaatit osoittavat, että Pekonen näkee imagojen syntyvän poliitikoissa ilmenevästä karismasta. Oman kysymyksenasetteluni kannalta näkökulmaa on kuitenkin tärkeää laajentaa nimenomaan medioiden rooliin. Imagot ovat tiedotusvälineiden esityksiä poliitikoista, tulkintoja siitä kuvasta, jonka he itse antavat.⁹⁵

Vaikka nykyajan imagonrakennus perustuu suureen systemaattisuuteen ja suunnitelmallisuuteen, media ei toimi demokratioissa valtiollisen johdon, poliitikkojen

⁹³ Pekonen 1991, 68–69.

⁹⁴ *ibid.*, 69.

⁹⁵ imagon tarkemmista määritelmistä kts. Karvonen 1997.

eikä kenenkään muun käsikassarana.⁹⁶ Joukkotiedotuksen kenttä on nykyisin niin moninainen, että imagojen muodostumisen prosessia on mahdoton jäljittää ja kuvata kattavasti. Jukka Kanerva on kuitenkin tehnyt yhden imagojen ja ylipäätään politiikan julkisuuden muodostumisen kannalta relevantin ja tänäkin päivänä pätevän yleistyksen: televisio on ainoa jakamaton, kaikkia kansalaisia koskeva julkisuuden muoto politiikassa. Kanervan mukaan edes yleisimmät sanomalehdet eivät sitä ole, vaan nekin ovat väkisin – tavalla tai toisella – eriytyneitä.⁹⁷

Politiikan henkilöitymisen voi nähdä olevan seurausta toisaalta median vaikutusvallan kasvusta, toisaalta ideologioiden ja puolueiden samankaltaistumisesta. Persoonat on helppo nähdä visuaalisesti erilaisiksi, ja toisaalta heidän voi nähdä symboloivan toisenlaisia arvoja silloinkin, kun puolueiden ideologiset erot jäävät hämäräksi.⁹⁸ Maallinen karisma edellyttää siis käytännössä televisuaalisia taitoja, kykyä esiintyä uskottavasti televisiossa ja vedota ihmisiin. Tämä julkisuutta määrittävä reunaehto on pidettävä mielessä myös tulkittaessa lehtitekstiä. Sanomalehdet käsittelevät usein ilmiöitä, joita usein ei olemassa ilman televisiota. Tämä havainto on tärkeä myös Anneli Jäätteenmäen tapauksessa, kuten tulemme huomaamaan.

4.3. Kilpailu pirstaloituneessa julkisuudesta

Joukkoviestimet tavoittavat Suomessa keskimäärin 98 prosenttia aikuisista joka päivä. Median välittämältä informaatiolta pääsee pakoon vain, jos aktiivisesti vetäytyy siltä piiloon. Näinhän ”normaalit” ihmiset eivät tee, vaan päinvastoin hakeutuvat aktiivisesti tiedotusvälineiden vaikutuspiiriin.⁹⁹

Suomalaista yhteiskuntaa voi hyvällä syyllä nimittää länsimaiseksi mediayhteiskunnaksi sekä journalistisesti että viestinten käytön perusteella. Suomalaiset viettävät tiedotusvälineiden vaikutuspiirissä lähes kolmanneksen vuorokaudesta, jos mukaan lasketaan passiivinen radion kuuntelu.¹⁰⁰ Poliittisten toimijoiden kannalta median

⁹⁶ Uimonen & Ikävalko 1996, 19.

⁹⁷ Kanerva 1994, 106.

⁹⁸ Karvonen 1997, 171.

⁹⁹ Uimonen & Ikävalko 1996, 15.

¹⁰⁰ *ibid.*, 14.

vaikutusvallan kasvu antaa tietysti mahdollisuuksia, mutta julkisuudessa menestyminen edellyttää pärjäämistä ankarassa kilpailussa.

Julkisuutta tarvitsevien poliitikkojen kannalta julkisuuden hallinnan tekee hankalaksi yleisön ja tiedotusvälineiden pirstaloituminen. Niin sanottua perinteistä suurta yleisöä ei monessa mielessä ole enää olemassakaan. Sitä jakavat osiin esimerkiksi erilaiset kulttuuriset tekijät, sukupolvirajat, harrastukset ja niin edelleen. Monet yhteisöt ja alakulttuurit toimivat yli perinteisesti yhteisöjä rajanneiden valtioiden rajojen. Tällaiset yhteisöt muodostuvat esimerkiksi yhteisen kiinnostuksen kohteen ympärille, ja niiden muodostumiselle internet on tuonut aivan uusia mahdollisuuksia.

Maakunnalliset sanomalehdet ovat vaikeassa tilanteessa pirstoutuneen mediajulkisuuden aikana. Niiden on pyrittävä laajaan levikkiin, ja tavallaan niiden tehtävä on ylläpitää maakunnallista yhtenäiskulttuuria. Pääkirjoituksissaan ja kolumneissaan ne politikoivat oman maakuntansa etujen puolesta; myös niiden oma uutishankinta keskittyy ensisijaisesti maakunnallisiin tai ainakin jollain tasolla maakunnan alueeseen kiinnittyviin aiheisiin. Ongelma on siinä, miten saada postmodernin ajan ihmiset samastumaan omaan maakuntaansa. Kun ihmisten identiteetit ovat häilyvämpiä kuin menneinä vuosikymmeninä, miten saada Etelä-Pohjanmaan asukkaat tuntemaan itsensä niin vahvasti eteläpohjalaisiksi, että he pitävät maakunnallisen sanomalehden maksullista tilaamista mielekkäänä? Ongelma on todellinen, sillä etenkin nuorille sanomalehden tilaaminen ei ole mikään itsestäänselvyys. Vaikka lehtien levikit ovat edelleen kansainvälisessä vertailussa suuria, huolenaiheena on tulevaisuus, joka konkretisoituu uskollisten tilaajien luonnollisessa poistumassa. Uusia tilaajia ei monellekaan maakuntalehdelle ole tullut viime vuosina samaa tahtia kuin entisiä on kuollut ja muuttanut pois.¹⁰¹

4.4. Välineen vaatimukset vs. kulttuuriset tekijät

Marshall McLuhan väitti aikoinaan, että väline on viesti. Teesistä tuli slogan, joka elää yhä ainakin tiedotusopin oppikirjoissa.¹⁰² Sittenmin McLuhanin näkemystä on opittu

¹⁰¹ www2

¹⁰² esim. Fiske 1994.

myös kritisoimaan: viestin palauttaminen pelkästään välineeseen on reduktionistista ajattelua, joka unohtaa kaikki muut viestiin vaikuttavat tekijät, kuten koko kulloisenkin yhteiskunnallisen ja poliittisen konstellaation sekä yleisön odotukset.

McLuhanin väitteessä on kuitenkin järkeä. Kuten usein on todettu, Hitler oli radioaikakauden tuote, joka olisi näyttänyt televisiossa naurettavalta. John F. Kennedystä lähtien televisio on antanut nostetta karismaattisille, hyville televisioesiintyjille.¹⁰³ Kuten aiemmin todettiin, televisio luo tämän päivän poliittisen julkisuuden merkittävimmän viitekehyksen. On tärkeää näyttää hyvältä ja osata esittää asiansa sujuvasti, televisionomaisesti.

Olisi kuitenkin virhe palauttaa imagopolitiikka pelkästään välineen omaan logiikkaan. Myös kulttuurisilla tekijöillä on merkitystä: USA:n presidentinvaaleissa pärjäävät nokkelat ja nopeat poliitikot, kun taas Suomessa tietynlainen hitaus assosioituu harkitsevuuteen ja rauhallisuuteen.¹⁰⁴ Paavo Lipponen – tai ehkäpä joku hänen imagonrakentajistaan taustajoukoissa – oivalsi tehdä hitaudesta suoranaisen valttikortin tunnetulla Mooses-vertauksella. Erilaisten poliittikotyyppien menestyminen riippuu siis ajasta ja paikasta. On vaikea selvittää täsmällisesti sitä, missä määrin kunkin poliitikon imago on tietoisesti rakennettu. Varmaa on kuitenkin, että täydellinen julkisuuden hallinta on mahdottomuus. Julkisuuskuva muodostuu julkisuuden prosesseissa, joiden etenemiseen poliitikko ei aina voi juuri vaikuttaa, kuten Anneli Jäätteenmäen tapaus osoittaa.

Aiemmin julkisuutta tarkasteltiin merkkijärjestelmänä, jossa myös poliitikoista itsestään tulee erilaisia arvoja, asenteita ja mielipiteitä uusintavia symboleja. Merkkejä ja merkityksiä korostava semiotiikka korostaa usein, että symboli saa merkityksensä paitsi suhteessa kohteeseensa, myös suhteessa muihin merkkeihin.¹⁰⁵ Jo ennen tutkielman analyysiosaa uskallan väittää, että Jäätteenmäki symboloi vaalien alla pääministeri Paavo Lipposen vastavoimaa, sekä vastustajien että kannattajien mielissä. Asetelmaksi muodostui paitsi mies–nainen–vastakkainasettelu, myös jossain määrin kamppailu, jossa nuorempi, tuorempi ja optimistisempi haastoi vanhemman ja jähmeämmän.

¹⁰³ kts. Karvonen 1997, 170–171.

¹⁰⁴ Berndtson 1996, 123.

¹⁰⁵ Fiske 1994, 68–69.

Vastaavasti Matti Vanhasen nousu pääministeriksi symboloi monille rauhallisen, hieman totisen ja turvallisen miehen paluuta hallituksen ruoriin. Usein poliitikot itse tekevät näitä eroja omalla retoriikallaan.

5. Jätteenmäen tapauksen poliittinen ja historiallinen konteksti

Politiikan etiketin rikkomisesta on pitkä matka rikokseen, totesi Martti Mannisen asianajaja Matti Vuori Irak-oikeudenkäynnin aikana.¹⁰⁶ Teesi pätee myös oikeuden päätöksessä, joka tosin tuomitsi Mannisen sakkoihin mutta vapautti Jätteenmäen syytteistä. Juridisessa puntarissa ei ollut se, oliko Jätteenmäki käyttänyt salaisia tietoja moraalisisella tavalla ja oliko hän valehdellut eduskunnalle. Poliittisesti nimenomaan nämä kysymykset kuitenkin olivat tärkeitä. Jätteenmäen pääministeriura päättyi nimenomaan poliittisen luottamuksen puutteeseen. Paitsi opposition, myös monet hallituspuolueiden kansanedustajat ja hallituskumppanit katsoivat pääministerin valehtelevan, kun tämä lausui eduskunnalle kuuluisat sanat: *En ollut näitäkään muistioita pyytännyt, ja ne tulivat minulle yllätyksenä.*

Jos Jätteenmäki valehteli, mikä teki hänen valheestaan niin raskauttavan, että se aiheutti EU-Suomen tähän asti suurimman poliittisen skandaalin. Jukka Paastelan mukaan valhe sinänsä on erittäin tavallinen ilmiö ja kuuluu politiikkaan sen välttämättömänä osana.¹⁰⁷ Tapauksen erikoislaatuisuutta ilmentääkseni suhteutan sen seuraavassa poliittisen valheen historialliseen ja teoreettiseen kontekstiin. Lähestyn Jätteenmäen Irak-lausunnoista alkanutta poliittista prosessia Paastelan 12-osaisen poliittisen valheen systematisoinnin avulla. En ota kantaa siihen, oliko Jätteenmäen tapauksessa kyseessä valhe de fakto; prosessin tarkastelu valheen käsitteen avulla on mielestäni joka tapauksessa havainnollistavaa.

¹⁰⁶ Ervasti 2004, 276.

¹⁰⁷ Paastela 1995, 14.

5.1. Moninaiset valheet

Politiikassa valhe voidaan Jukka Paastelan mukaan jakaa kahteentoista kategoriaan. Tällöin tahallinen, ilmeinen valhe on kaikkein tyypillisin ja yleisin tapaus. Tällainen valhe esiintyy selvimmin individualistisessa ominaisuudessaan. Ilmeinen valhe yksinkertaisesti edellyttää valehtelijaa. Toiseksi politiikassa esiintyvistä valheista voidaan erottaa sensaatiot ja kolmanneksi skandaalit. Vaikka niitä käytetään usein synonyymeinä, ero voidaan tehdä niiden kielteisyyden ja myönteisyyden perusteella. Skandaali on aina jonkun näkökulmasta kielteinen asia. Sen sijaan positiivisia sensaatioita voi hyvin olla – ja onkin.¹⁰⁸

Poliittisen valheen neljäs kategoria on korruptio, joka tarkoittaa hallinnolliseen päätöksentekoon kohdistuvaa, epäasianmukaista vaikuttamista ja sen salaamista. Korruptio on usein yhteisöllistä; monestihan sanotaan, että jonkin maan koko hallitus tai pahimmillaan koko poliittinen järjestelmä on korruptoitunut. Jos korruptiosta on vastuussa yksilö, se on paljastuessaan yleensä myös skandaali. Valheellinen lupauksen esittäjä puolestaan tietää, että lupaus ei, taloudellisista tai muista syistä, voida toteuttaa. Lupausten valheellisuutta voi yrittää vähentää muotoilemalla ne ympärilyöreiksi ja yleisluontoisiksi. Konkreettiset lupaukset esimerkiksi työttömyyden tai valtionvelan vähentämisestä taas on helpommin osoitettavissa valheellisiksi ja siten käännettävissä esittäjäänsä vastaan.¹⁰⁹

Kuudes valheen muoto on kieleen sisältyvä epämääräisyys. Poliitiikan kieli on usein tarkoituksellisen epätäsmällistä, ja sen taakse yritetään piilottaa asioita. Tällöin kyse ei ole suoranaisesta valheesta vaan epämääräisyydestä ja salailusta. Edelleen poliittisista valheista voidaan omaksi luokakseen erottaa hypokrisia eli teeskentely. Poliitikalle ovat esimerkiksi tyypillisiä kaikenlaiset lavastukset, joilla asiat saadaan valheellisesti näyttämään halutunlaisilta. Esimerkiksi presidentti Urho Kekkosen metsästys- ja kalareissuilla pidettiin aina huoli siitä, että tämän saaliit eivät jääneet ainakaan pienemmiksi kuin seurueen muilla jäsenillä. Poikkeus normista sallittiin vain silloin, kun mukaan eksyi nainen.¹¹⁰

¹⁰⁸ Paastela 1995, 15–16.

¹⁰⁹ *ibid.*

¹¹⁰ *ibid.*, 16–17, 110.

Kahdeksas valheen muoto ovat numerot. Muihin valheisiin verrattuna numeraaliset ilmaukset ovat luonteeltaan ulkoisia eivätkä itsestään politiikan substanssista lähteviä. Niitä voidaan käyttää hyväksi kaikissa valhekatgorioissa. Paastelan mukaan numeroiden erottamista omaksi kategoriakseen puolustaa kuitenkin esimerkiksi tilastojen erityisluonne kirjoitetusta ja puhutusta sanasta poikkeavana välineenä. Järjestelmävalhe on poliittisesta järjestelmästä ja kulttuurista johtuva tilanne, jota voidaan väittää valheelliseksi tai ainakin epäilyttäväksi. Tällainen on tilanne esimerkiksi silloin, kun demokraattiseksi väitetty vaalitapa sallii tosiasiasa vähemmän ääniä saaneen päästä valtaan. Esimerkkinä voisi mainita George W. Bushin, joka voitti USA:n presidentinvaalit vuonna 2000 vaikka sai vähemmän ääniä kuin kilpailijansa Al Gore. Kymmenennen valheluokan muodostaa propaganda ja siihen liittyvä valheellisuus. Erityisen selkeää ja tarkoitushakuista valheellisuutta liittyy sotapropagandaan. Organisoitu valhe taas on tyypillisesti sellainen, jossa vallanpitäjä määrää, että asioista saa puhua vain tietyllä tavalla, ja muunlainen tulkinta on tosiasiasa kielletty.¹¹¹ Suursuosion noussut Dan Brownin Da Vinci -koodi -romaanin on paitsi vetävä jännitysromaanin, myös pyrkimys murtaa kristinuskon virallinen totuus Jeesuksesta. Brownin ja hänen romaaninsa mukaan Jeesus ei suinkaan elänyt selibaatissa vaan oli naimisissa ja jatkoi sukuaan. Niinpä kirkon virallinen oppi Jeesuksesta esitetään Da Vinci -koodissa organisoiduksi valheeksi. Viimeinen valhetyyppi on tilanne, jossa suuri joukko ihmisiä joutuu elämään itsepetoksessa. Itsepetos on periaatteessa yksilöllinen asia, mutta käytännössä se voi toteutua jopa kokonaisen kansakunnan kollektiivisena tilana.¹¹²

5.2. Skandaali Jätteenmäki

Jätteenmäen Irak-lausunnot eduskuntavaalien alla aloittivat prosessin, joka täyttää selkeästi edellisessä luvussa lyhyesti esitellyn skandaalin kriteerit. Paastelan mukaan skandaalit ovat tapahtumia, joiden eräänä perustana valheella usein näyttää olevan sija. Skandaaliksi oletettu valhe paisuu kuitenkin vasta tiedotusvälineiden aktiivisen roolin myötä. Siinä, mitkä asiat paisuvat skandaaleiksi, on vallitsevilla moraalikäsitteillä

¹¹¹ Paastela 1995, 17.

¹¹² *ibid*, 17–18.

suuri merkitys.¹¹³ Sosiaalisen konstruktionismin mukaisesti on perusteltua esittää, että mikään valhe tai vilppi ei ole skandaali itsessään. Siitä täytyy rakentaa skandaali.¹¹⁴

Monen historian tunteman hallitsijan seksuaalielämän tiedetään olleen sellaista, joka tänä päivänä aiheuttaisi skandaalin. Yhdysvaltain entisen presidentin Bill Clintonin suhde Valkoisen talon harjoittelijaan aiheutti ison skandaalin. Suomessakin medioiden välittämä julkisuus on muuttunut viime vuosina selvästi skandaalihakuisemmaksi. Presidentti Urho Kekkosen väitetyt naisseikkailut eivät olleet skandaaleja, koska niistä ei haluttu tai uskallettu sellaisia julkisuudessa rakentaa. Pääministeri Matti Vanhasen väitetty avioliiton ulkopuolinen suhde sen sijaan aiheutti pienen skandaalin.

Monet poliittiset skandaalit liittyvät juuri poliitikkojen yksityiselämään. Tällaisesta skandaalista ei kuitenkaan ollut kyse Jätteenmäen tapauksessa. Kyse oli salaisten tietojen vuotamisesta oppositiojohtajalle sekä ennen kaikkea yrityksestä peitellä tätä vuotoa. Skandaalissa oli kyse myös rikoksesta, mutta poliittisen prosessin kannalta rikos itsessään ei lopulta ollut olennainen. Tuomio annettiin presidentin erityisavustajalle Martti Manniselle, jonka katsottiin syyllistyneen virkasalaisuuden rikkomiseen. Jätteenmäkeä ei tuomittu, vaikka käräjäoikeus piti Mannisen kertomusta tapahtumista monin paikoin luotettavampana kuin Jätteenmäen.¹¹⁵ Suomen ensimmäinen naispääministeri joutui eroamaan menetettyään poliittisen luottamuksen ja sen mukana edellytykset hoitaa tehtävänsä. Vaikka käräjäoikeus kesäkuussa 2004 vapautti Jätteenmäen syytteistä, ei tälle ainakaan saman tien voinut kuvitella merkittäviä poliittisia luottamustehtäviä kotimaassa.

Lehdistössä skandaali sai nimen Irakgate, Yhdysvaltain ja kenties koko maailman tunnetuinta poliittista skandaalia Watergatea mukaillen. Watergatessahan oli alun perin kyse Nixonin isännöimän Valkoisen talon republikaanien organisoimasta murrosta ja salakuuntelulaitteiden asentamisesta demokraattien puoluetöimistöön. Yleensä Watergatea ei kuitenkaan muisteta alkuperäisestä rikoksesta eli murrosta ja salakuuntelusta, vaan niitä seuranneesta salailusta ja valehtelusta. Aivan samoin

¹¹³ Paastela 1995, 61–69.

¹¹⁴ Edelman 1988, 1–11.

¹¹⁵ Ervasti 2004, 276.

Irakgatessa alkuperäistä rikosta seuranneet tapahtumat nousivat ainakin julkisuudessa alkuperäistä rikosta seuratummiksi.

Skandaaleista kannattaakin käsitteellisesti erottaa toisistaan substantiaallinen ja proseduaalinen skandaali.¹¹⁶ Jätteenmäen tapaukselle, Watergatelle ja useille muille skandaaleille on yhteistä se, että niissä proseduaalinen puoli muodostui huomattavasti seuratummaksi kuin itse substantiaallinen skandaali. Myös Jätteenmäen tapauksessa alkuperäinen vuoto jäi poliittisessa prosessissa pian toissijaiseksi, vaikka se säilyikin myöhemmin oikeuskäsittelyn keskiössä. Proseduaalisessa mielessä skandaali alkoi MTV3:n vaalitentissä 6.3.2003. Tuossa ohjelmassa Jätteenmäki syytti pääministeri Paavo Lipposta Suomen liittämistä USA:n johtamaan, Irakin vastaiseen koalitioon. Heti samassa ohjelmassa oppositiojohtajalta alettiin tivata, mihin hänen tietonsa perustuivat. Suoraa vastausta ei saatu, mutta toimittajat kertoivat Jätteenmäen vilauttaneen lähetyksen jälkeen dokumenttia, joka hänellä oli väitteidensä tueksi. Tästä lähetyksestä alkaneessa proseduaalisessa skandaalissa oli Jätteenmäen kannalta kyse pyrkimyksestä kieltää ja salata alkuperäinen vuoto.

5.3. Skandaalin vaiheet

Maaliskuinen MTV3:n vaalitentti ei kuitenkaan ollut ensimmäinen kerta, kun oppositiojohtaja Jätteenmäki nosti Irakin vaaliteemaksi. Hän aloitti kritiikkinsä Lipposta ja hallitusta kohtaan 11.1. sanomalehti Kalevan haastattelussa ja jatkoi sitä muun muassa tv-keskusteluissa 29.1. ja 5.3.¹¹⁷ MTV3:n vaalitentti 6.3. oli kuitenkin ensimmäinen, jossa Jätteenmäki käytti argumentoinnissaan kunnolla hyväkseen Martti Manniselta saamiaan dokumentteja. Hän oli tavannut Mannisen töölöläisessä Mamma Rosa -ravintolassa 28.2. Tuota tapaamista seurasi ulkoministeriön historian laajin tietovuoto: Manninen toimitti Jätteenmäelle kesäkuuhun mennessä lähes 1400 sivua materiaalia. Ne sisälsivät ministeriön raportteja, muistioita, kansainvälisiä lehdistökatsauksia sekä Mannisen itsensä laatimia briefing-papereita ja kommentteja. MTV3:n vaalitentissä Jätteenmäki käytti lähteinään ennen kaikkea kahta salaista raporttia: toinen käsitteli Lipposen ja USA:n presidentin George Bushin tapaamista

¹¹⁶ Paastela 1995, 62–63.

¹¹⁷ Ervasti 2004, 48–66.

9.12.2002, toinen USA:n apulaisulkoministerin Marc Grossmanin ulkomaalaisille diplomaateille järjestettyä tiedotustilaisuutta, joka pidettiin 28.2.2003. Myöhemmin on voitu todeta, että Jätteenmäki siteerasi vaalitentissä ja myös omilla internet-kotisivuillaan näitä muistioita lähes suoraan. Jätteenmäen mukaan Yhdysvalloissa ymmärrettiin, että Suomi kuului Yhdysvaltain liittolaisiin. Käsitys oli hänen tietojensa mukaan syntynyt siitä, että Lipponen lupasi Bushille Suomen osallistuvan sodan jälkeen rauhanturvatoimintaan, jälleenrakentamiseen ja humanitaariseen apuun. Jätteenmäki kertoi Bushin myös kiittäneen Suomea hyvästä yhteistyöstä ja koalitioon kuulumisesta. Lisäksi hän mainitsi Suomen osallistuneen apulaisulkoministeri Grossmanin isännöimään kokoukseen, jonne oli kutsuttu ne maat, jotka olivat luvanneet avustaa Yhdysvaltoja.¹¹⁸

Maaliskuun 11. päivänä molemmat iltapäivälehdet kertoivat Lipposen ja Bushin tapaamisesta ja vahvistivat Bushin kiittäneen Lipposta Suomen liittämistä koalitioon. Niille oli vuodettu asiasta sama salainen raportti, joka Jätteenmäellä oli ollut käytössään. Tämä herätti epäilykset siitä, että myös Jätteenmäellä oli ollut käytössään salaisia dokumentteja. Asiaa kysyttäessä hänellä oli kuitenkin vastaus valmiina: *Minulla on kaksi korvaa ja olen kuullut kaikenlaista*. Vuoto ainakin lehdistölle oli nyt silti kiistaton, minkä vuoksi myös poliisi aloitti omat tutkimuksensa.¹¹⁹

Vaalipäivä oli maaliskuun 16. päivä. Tulos oli äärimmäisen täpärä mutta kiistaton. Keskusta sai runsaat kuusituhatta ääntä ja kaksi eduskuntapaikkaa enemmän kuin sosialidemokraatit. Vaalivoiton turvin Anneli Jätteenmäestä tuli Suomen ensimmäinen naispääministeri. Keskusta muodosti yhdessä sosialidemokraattien ja Ruotsalaisen Kansanpuolueen kanssa hallituksen, josta Lipponen kuitenkin jäi syrjään. Hänestä tehtiin eduskunnan puhemies.

Neljä päivää vaalien jälkeen alkoi Irakin sota. Joidenkin viikkojen päästä alkoivat Irak-hyökkäykset toden teolla myös pääministeri Jätteenmäkeä kohtaan. Ilta-Sanomien kertoi toukokuun 8. päivänä, että Jätteenmäellä oli ollut hallussaan kirjallista Irak-materialia. MTV3:n toimitus vahvisti samoihin aikoihin, että Jätteenmäki oli näyttänyt papereita tv-tentin jälkeen ulkopuolisille. Pääministeri kiisti väitteet ja turvautui edelleen tuttuun

¹¹⁸ Ervasti 2004, 69–75.

¹¹⁹ Ilta-Sanomien 11.3.2003

vastaukseensa, jonka mukaan hänellä on kaksi korvaa.¹²⁰ Skandaalin eräänlaisena käännekohtana voi pitää Ilta-Sanomien skruppua, oman tutkivan uutistyön tulosta 6. kesäkuuta. Toimittaja Pekka Ervasti sai haltuunsa keskustan työvaliokunnan pöytäkirjan. Siihen oli kirjattu Jätteenmäen sanoneen, että hän *ei ole voinut kertoa hallussaan olevista asiapapereista ja niiden lähteistä. Lähteitään hän ei voi pettää.*¹²¹ Jälkeenpäin Jätteenmäki vetosi siihen, että pöytäkirjaa ei ollut virallisesti hyväksytty, eikä se siten ollut todistusvoimainen. Hän myös väitti, että ei ollut nähnyt pöytäkirjaa, vaikka siinä oli hänen allekirjoituksensa. Epäselväksi jäi, kuinka pöytäkirja lopulta päätyi Ilta-Sanomille. Varapuheenjohtaja Hannu Takkula tosin myönsi pyytäneensä pöytäkirjan luettavakseen ja kopioineensa sen, mutta vuotajaksi hän ei tunnustautunut. Puolueen oman selvityksen mukaan vuotaja ei ollut keskustalle poliittisesti vastuullinen henkilö. Vuotuskandaali alkoi saada yhä suuremmat mittasuhteet, kun myös poliisi ilmoitti 10. kesäkuuta haluavansa kuulla Jätteenmäkeä. Tämä lähetti valtiosihteeri Risto Volasen kertomaan Manniselle, että vuotajan henkilöllisyys olisi pakko seuraavana päivänä paljastaa. Tieto poliisikuulustelusta levisi nopeasti, ja MTV3:n uutiset uutisoi sen vielä samana iltana.¹²²

Kesäkuun 11. päivänä Jätteenmäki paljasti Martti Mannisen vuotajaksi myös tasavallan presidentille Tarja Haloselle. Samana päivänä hän kertoi Mannisesta poliisille. Mannista itseään alettiin kuulustella 14. kesäkuuta. Julkisuuteen asiasta ei kerrottu, mutta tietoa alkoi tihkua tiedotusvälineille. 17. kesäkuuta Ilta-Sanomat kertoi ensimmäisenä, että vuotaja on presidentin neuvonantaja Martti Manninen. Tästä alkoi pääministerin kujanjuoksu, joka huipentui seuraavana päivänä pidettyyn eduskunnan täysistuntoon. Siellä Jätteenmäki antoi Irak-ilmoituksensa, jossa hän kiisti pyytäneenä Manniselta salaisia tietoja ja sanoi niiden tulleen pyytämättä ja yllätyksenä. Kansanedustajien reaktiot yli puoluerajojen paljastivat nopeasti, että pääministeri oli menettänyt luottamuksensa. Ratkaisevaa oli, että toinen päähallituspuolue sosialidemokraatit veti tukensa pois Jätteenmäeltä. Martti Manninen antoi jo iltapäivällä julkisuuteen oman lausuntonsa, jonka mukaan pääministeri oli nimenomaan pyytänyt häneltä Irak-materiaalia. Tämän jälkeen SDP:n eduskuntaryhmä ilmoitti keskustan ryhmälle, että

¹²⁰ Ervasti 2004, 138–143.

¹²¹ Ilta-Sanomat 6.6.2003.

¹²² Ervasti 2004, 171–183.

hallitusyhteistyö voi jatkua vain, jos pääministeri vaihtuu. Vielä samana iltana Jätteenmäki jätti Naantalin Kultarannassa eroilmoituksensa presidentti Haloselle.¹²³

5.4. Ministerit liemessä

Suomen lähihistoria tuntee useita muitakin tapauksia, joissa ministeri on saanut kielteistä julkisuutta epäillyn valheen tai vilpin vuoksi. Muutamit tapaukset ovat saaneet sellaiset mittasuhteet, että niitä voi hyvällä syyllä kutsua skandaaleiksi. Suurin osa on kuitenkin unohtunut tai saanut ratkaisun esimerkiksi vilpin tekijän erotessa tehtävästään, jolloin tiedotusvälineet ovat yleensä jättäneet tapahtumien penkomisen ja katsoneet vilpin tekijän saaneen rangaistuksensa.

Kulttuuriministeri Suvi Lindén (kok.) erosi itse valtioneuvoston jäsenyydestä toukokuussa 2002 Oulun Golf Oy:n rahoitusta koskeneen epäselvyyden vuoksi. Lindén oli allekirjoittanut rahoituspäätöksen, vaikka hänellä ja hänen lähisukulaisillaan oli omistuksessaan vähäinen määrä kyseisen golf-kentän osakkeita.¹²⁴ Epärehellisyydestä syytettiin myös toista kokoomuslaista ministeriä Jari Vilénia, jonka pro gradu -tutkielman keskustan äänenkannattaja Suomenmaa nosti julkisuuteen vuonna 2001. Vilénin tutkielma oli hyväksytty, vaikka ison osan tekstistä todettiin olevan suoraan Simon kunnan historiikista. Epämieluisa julkisuus johti toimenpiteisiin ainoastaan Oulun yliopistossa, joka ryhtyi selvittämään, millä perusteilla tutkielma oli saatettu hyväksyä. Puutteet kun oli todettu Vilénin pro gradu -työn arvostelussa jo tuoreeltaan kymmenen vuotta aiemmin.¹²⁵

Astetta vakavammista syytöksistä oli kyse vuonna 1997, jolloin toinen valtionvarainministeri Arja Alho (sd.) erosi hallituksesta. Tapauksen taustat ulottuivat Helsingin käräjäoikeuden vuonna 1995 antamaan päätökseen, jolla entinen STS-pankin pääjohtaja Ulf Sundqvist tuomittiin maksamaan vahingonkorvauksia 90-luvun alussa tehdyistä luottopäätöksistä. Myöhemmin Sundqvistin korvausvastuu tarkoittui yhdeksään miljoonaan markkaan. Sundqvist ehdotti Arsenal-Silta Oy:lle

¹²³ Ilta-Sanomat 17.6.2003; *Ervasti* 2004, 188–265.

¹²⁴ www3

¹²⁵ www4

vahingonkorvauksen sopimista tuomittua pienemmäksi. Asiasta vastuullinen ministeri Alho hyväksyi sovintomenettelyn, jolla Sundqvistin korvausvastuu aleni 1,2 miljoonaan markkaan. Alho perusteli menettelyä sillä, että ulosmittauksella Sundqvistilta olisi saatu rahaa vähemmän ja hitaammin. Hän sai kuitenkin vastaanansa kovaa arvostelua etenkin silloiselta oppositiopuolueelta keskustalta ja julkiselta sanalta. Alhoa syytettiin muun muassa oman puoluetoverinsa armahtamisesta sekä siitä, että sopimuksen vuoksi poliisi ei ehtinyt kattavasti selvittää, olisiko Sundqvistilta sittenkin löytynyt ulosmitattavaa varallisuutta. Alho ei missään vaiheessa myöntänyt toimineensa väärin tai virheellisesti, mutta erosi silti – omien sanojensa mukaan solidaarisuudesta sosiaalidemokraattista liikettä kohtaan.¹²⁶

Lama-ajan taloudelliset epäselvyydet johtivat myös kauppa- ja teollisuusministeri Kauko Juhantalon eroon kesällä 1992. Arja Alhosta poiketen Juhantalon tapauksessa epäselvyydet liittyivät ministerin omiin liiketoimiin. Juhantalon omistamat yritykset olivat suurissa talousvaikeuksissa. Ministeri ei ollut kertonut totuutta liiketoimintansa ongelmista. Kun ne tulivat ilmi, häntä alettiin epäillä asemansa väärinkäytöstä. Juhantalon arveltiin esimerkiksi yrittävän saada yritysten velkoja anteeksi. Seuraavana vuonna eduskunta vei Juhantalon ministeriaikaiset epäselvyydet valtakunnanoikeuteen. Ministeriä syytettiin omien velkojensa sekä vaikeuksiin joutuneiden SKOP:n ja Tampellan asioiden koplauksesta. Valtakunnanoikeus tuomitsi Juhantalon ehdolliseen vankeusrangaistukseen, ja eduskunta erotti hänet jäsenyydestään. Seuraavissa vaaleissa Juhantalo sai kuitenkin eräänlaisen anteeksiannon¹²⁷ kansalta ja palasi kansanedustajaksi.¹²⁸

Edellä kerrottuihin esimerkkeihin verrattuna Jätteenmäen tapaus oli poikkeuksellinen sekä substanssina että proseduurisena skandaalina. Skandaaliin tuli sotketuksi itse presidentti-instituutio, kun vuotajaksi paljastui presidentin neuvonantaja. Tämä on Suomen historiassa poikkeuksellista, muttei aivan ainutlaatuista – vertailukohta pitää hakea 30 vuotta aiemmasta skandaalista.

¹²⁶ www5

¹²⁷ Anteeksiantamisesta ja -saamisesta poliittisessa toiminnassa kts. Arendt 2002, 239–247.

¹²⁸ Paastela 1995, 79–89; Uimonen & Ikävalko 1996, 29–42.

5.5. Zavidovo-vuoto historiallisena vertailukohtana

Syksyllä 1972 päättyi ruotsalaisen toimittajan Tor Högnäsin käsiin salainen muistio presidentti Urho Kekkosen ja kommunistisen puolueen pääsihteerin Leonid Brežnevin käymistä neuvotteluista. Zavidovossa, sadan kilometrin päässä Moskovasta, oli keskusteltu Suomen suunnitelmista sopia vapaakauppasopimus EEC:n kanssa. Neuvotteluissa Brežnev oli tuonut ilmi neuvostojohtajien kriittisen suhtautumisen Suomen ja EEC:n väliseen tullisopimukseen. Brežnev totesi Kekkoselle huolensa, että Suomen ulkopolitiikka suuntautuisi kaupan mukana liiaksi länteen.¹²⁹

Tor Högnäsin artikkeli Kekkosen ja Brežnevin neuvotteluista ilmestyi Dagens Nyheterissä Ruotsissa, Dagbladetissa Norjassa ja Vasabladetissa Suomessa. Artikkelin herätti heti suurta huomiota, koska sen kirjoittajalla näytti olevan tarkat tiedot Zavidovo-keskusteluista. Muutkin tiedotusvälineet oivalsivat, että vallan ylimmältä huipulta oli vuotanut toimittajalle salaista tietoa. Lehdet pitivät Zavidovo-vuotoa esillä muutaman viikon ajan. Pölyn laskeuduttua pääministeri Sorsa antoi valtioneuvoston kanslian päällikölle tehtäväksi vuodon selvittämisen. Myöhemmin tutkimukset siirrettiin oikeuskanslerille.¹³⁰

Oikeuskansleri Risto Leskinen määräsi syytteet nostettaviksi ylijohdaja Seppo Lindholmia ja presidentin kansliapäällikköä Antero Jyränkiä vastaan. Oikeuskansleri löysi näyttöä siitä, että Lindholm ja Jyränki olivat näyttäneet muistiota ulkopuolisille. Jyränki oli näyttänyt asiakirjaa muun muassa Yleisradion pääjohtajalle Eino S. Revolle, joka itsekin vahvisti asian Kekkoselle jo keväällä 1973. Vastaavan virkasalaisuuden rikkomisen vuoksi oikeuskansleri Leskinen esitti ulkomaankauppaministeri Jussi Linnamon (sd.) syyttämistä. Koska kyse oli valtioneuvoston jäsenestä, Linnamo olisi pitänyt vetää valtakunnanoikeuteen. Lindholm ja Jyränki tuomittiin salaisten tietojen vuotamisesta sakkoihin. Linnamo puolestaan joutui eroamaan hallituksesta, mutta vältti valtakunnanoikeuden. Kekkonen ei pitänyt valtakunnanoikeuden koollekutsumista tarpeellisena, vaikka oikeuskansleri sitä esitti.¹³¹

¹²⁹ Suomi 1998, 90; Lehtinen 2002, 530–531.

¹³⁰ Suomi 1998, 92.

¹³¹ *ibid.*, 92–94.

Zavidovo-vuoto jäi lopullisesti ratkaisematta. Selvittämättä jäi, miten muistio lopulta päätyi toimittaja Tor Högnäsille. Yhden teorian mukaan kaiken takana olisi ollut Kekkonen itse. Muun muassa pitkäaikainen pääministeri Kalevi Sorsa piti muistelmateoksessaan Kekosta vuotajana tai uskoi presidentin ainakin myötävaikuttaneen vuotoon. Presidentin pyrkimyksenä olisi ollut tämän teorian mukaan tuoda Neuvostoliiton näkemykset julkisiksi ja näin osoittaa, että ainoastaan hän itse pystyisi presidenttinä toteuttamaan vapaakauppasopimuksen EEC:n kanssa. Näin Kekkonen olisi ovelasti tehnyt itsestään korvaamattoman. Hänet valittiinkin pian tämän jälkeen jatkamaan presidenttinä eduskunnan säätämällä poikkeuslailla.¹³²

Myös esimerkiksi Lasse Lehtinen pitää edelleen hyvin todennäköisenä, että Kekkonen itse oli ainakin myötävaikuttamassa muistion vuotamiseen. Tätä teoriaa ei Lehtisen ja Sorsan mielestä kumoa edes Erkki Tuomiojan tunnustus. Tuomioja myönsi vuonna 1992 antaneensa muistion toimittaja Högnäsille. Tuomiojakaan ei kuitenkaan kuulunut muistion jakelun piiriin, eikä hän ole paljastanut omaa lähdeään. Niinpä Zavidovo-vuotoa ympäröi yhä salaisuuden verho, ja niin tutkijat kuin poliitikotkin esittävät siitä tänäkin päivänä täysin toisistaan poikkeavia teorioita. Juhani Suomen mukaan vuotokandaali palveli parhaiten sosiaalidemokraattien vasemman laidan kulkijoita ja etenkin EEC-sopimuksen vastustajia. Lasse Lehtinen puolestaan arvelee, että kyseessä oli vain Kekkonen ovela juoni, jolla vedettiin EEC-vastustajia nenästä, saatiin Kekkoselle lisäaikaa presidenttinä ja lopulta EEC-sopimuksen solmituksi.¹³³

Zavidovo-muistion ja Irak-muistioiden vuotamisella ja etenkin niiden seurauksilla on yllättävän paljon yhteistä. Molemmissa korkean tason neuvotteluista saadut tiedot politisoitiin, ja niiden käytöllä oli selkeitä päämääriä: Irak-muistioilla haluttiin nostaa Suomen ulkosuhteet julkiseen keskusteluun ja tavoiteltiin vaalivoittoa. Zavidovo-vuodolla haluttiin – tulkitsijasta riippuen – estää EEC-sopimuksen solmiminen tai lujittaa Kekkonen valtaa. Lisäksi kummassakin tapauksessa presidentti-instituutio joutui mukaan poliittiseen skandaaliin. Zavidovo-vuodossa Kekosta kohtaan on esitetty epäilyjä, ja hänen kansliapäällikkönsä Antero Jyrängin virkavirhe todettiin myös oikeudessa. Yhteistä tapauksille on myös se, että niitä todella puitiin oikeudessa, ja tuomiot langetettiin nimenomaan virkamiehille.

¹³² Sorsa 2003, 128–137.

¹³³ Lehtinen 2002, 531–532; Suomi 1998, 93–94.

5.6. Mediajulkisuuden muutos

Mediajulkisuus on kuitenkin Zavidovo-vuodon ajoista muuttunut melkoisesti. Ministeri Linnamokaan ei eronnut mediakohun vuoksi, vaan hän reagoi vasta, kun oikeuskansleri oli esittänyt hänen asettamistaan syyteeseen valtakunnanoikeudessa. Nykyisin julkisuus on epäilemättä skandaalihakuisempaa; toisaalta toimittajat itse sanovat mediakohujen olevan seurausta siitä, että merkittävissä asemissa olevat päättäjät eivät ole toimineet asemansa edellyttämällä tavalla. Esimerkiksi Seuran päätoimittaja Jari Lindholm puolusteli keväällä 1995 Matti Vanhasen ja Tanja Saarelan¹³⁴ suhteesta vihjaillutta juttua asian yhteiskunnallisella tärkeydellä: *Tapahtuma kuvasti Vanhasen ja Karpelan luottamuksellista suhdetta ja oli heidän nykyisten väliensä kannalta vähintään yhtä relevantti kuin Helsingin kaupunginjohtajan 34 vuoden takainen pilvenpoltto on suhteessa hänen nykyisiin tehtäviinsä. Puhumattakaan maan asioiden kannalta yhdentekevistä kansanedustajasta, jonka haksahdus opiskeluaikoina Stasin urkkijaksi oli suuri uutinen muutama vuosi sitten. (...) Yksi julkisen sanan tehtävistä on hankkia tietoja, jotka täydentävät vallanpitäjien virallisia henkilökuvia niiltä osin kuin tiedoilla on yhteiskunnallista arvoa.*¹³⁵

Risto Uimosen mukaan ministeri Kauko Juhantalon ero vuonna 1992 oli yksi neljästä mediajulkisuutta 90-luvun alussa ja puolivälissä muokanneesta virstanpylvästä. Kolme muuta olivat Kansallisosakepankin pääjohtaja Jaakko Lassila (1991), SDP:n puheenjohtaja Ulf Sundqvist (1993) ja Postipankin pääjohtaja Seppo Lindblom (1995), jotka joutuivat eroamaan tehtävistään. He itse kokivat joutuneensa ajojahdin uhreiksi, vaikka kaikki neljä saivat myös tuomioistuimelta myöhemmin langettavan tuomion, joka liittyi ainakin jossain määrin niihin seikkoihin, joista heitä mediassakin arvosteltiin. Mediakohu siten ennen kaikkea nopeutti heidän väistämätöntä kohtaloaan. Uimosen mielestä Lassilan, Juhantalon, Sundqvistin ja Lindholmin tapaukset osoittavat, että tiedotusvälineiden vaikutusvalta kasvoi 90-luvulla läntisiin mittoihin, eivätkä vallan korkeimmatkaan kamarit olleet suojattuja julkisuuden paineilta.¹³⁶

¹³⁴ Tuolloin Tanja Saarelan sukunimi oli vielä Karpela.

¹³⁵ Journalisti 9/2005.

¹³⁶ Uimonen & Ikävalko 1996, 29–31.

2000-luvun suurin poliittinen skandaali, joka johti Anneli Jäätteenmäen eroon, eroaa edellisestä esimerkeistä siinä, että Jäätteenmäki sai tuomioistuimelta vapauttavan tuomion. Substantiaalisena skandaalina se oli myös erilainen, koska tällä kertaa kyseessä eivät olleet talousepäselvyydet, vaan salaisten asiakirjojen vuoto. Jäätteenmäen tapaus kuitenkin osoittaa, että mediakohu toimii entistä nopeammin ja tehokkaammin. Lassila sinnitteli ennen eroaan puolisen vuotta Kouri-kauppojen aiheuttaman kohun keskellä, Sunqvist ja Juhantalo muutaman kuukauden. Lindholm pystyi jatkamaan enää vain kolme viikkoa sen jälkeen, kun Postipankin tappioiden oli kerrottu kohoavan lähes 500 miljoonaan markkaan.¹³⁷ Jäätteenmäki ehti olla pääministerinä vain 69 päivää. Hän joutui eroamaan vain päivä sen jälkeen, kun Ilta-Sanomat paljasti Martti Mannisen Irak-vuotajaksi.

6. Maaliskuu 2003: Irak keskeisenä vaaliteemana

Tässä ja kahdessa seuraavassa luvussa tarkastellaan, miten Irak-kysymystä käsiteltiin ja millaisia merkityksiä sille annettiin Ilkassa ja Ilta-Sanomissa. On selvää, että Ilkka ja Ilta-Sanomat eivät olleet ainoita, joiden välityksellä kuva tapahtumista muodostui sellaiseksi kuin muodostui. Yhtä selvää on toisaalta sekin, että ne olivat Irak-skandaalin rakentumisessa – ja sen rakentumisen estämisessä – keskeisiä toimijoita.

Maaliskuussa 2003 Irakista tulee keskeinen vaaliteema, keskustasta vaalivoittaja ja Anneli Jäätteenmäestä pääministeri.

6.1. Ilkka

Ilkan osalta aineistoa lukiessa tulee nopeasti selvästi, että lehti ei peittele vaikuttamispyrkimystään. Pääkirjoitusten ja kolumnien selkeä missio on saada eteläpohjalaiset tukemaan Helsingissä ehdolla olevaa, mutta Lapualta kotoisin olevaa Jäätteenmäkeä ja vaikuttaa siten omalta osaltaan vaalin lopputulokseen. Kannanotot Jäätteenmäen puolesta ovat maakuntalehden pääkirjoituksiksi poikkeuksellisen

¹³⁷ Uimonen & Ikävalko 1996, 40.

eksplisiittisiä: esimerkiksi vaalipäivän pääkirjoitus on otsikoitu *Tänään tehdään maakunnan historiaa?*¹³⁸

Olisi itsestäänselvyden selittämistä tutkia, kenen puolella Ilkka kussakin kirjoituksessaan vaalien alla oli. Pyrkimykseni onkin murtautua itsestäänselvyden taakse ja analysoida, millaisilla argumentaatiostrategioilla lehti lukijoihin vetosi. Keskityn Irak-kysymykseen, mutta koska se nostettiin julkisuuteen nimenomaan vaaliteemaksi, analysoin vaalien alla julkaistut, Jätteenmäkeä käsittelevät pääkirjoitukset ja kolumnit myös yleisemmästä näkökulmasta. Irak-aiheisia kirjoituksia on tässä yhteydessä jopa mahdotonta erottaa kokonaan omaksi aineistokseen, koska Irak-kysymys esiintyy teksteissä erottamattomana osana muuta vaalikomentointia. Kaikkiaan Ilkka kommentoi maaliskuussa 2003 eduskuntavaaleja 19 pääkirjoituksessa ja 11 kolumnissa. Irak-kysymystä se käsittelee laajasti neljässä pääkirjoituksessa ja kuudessa kolumnissa.

6.1.1. Irak-kysymyksen legitimointi

Ulkopolitiikka on perinteisesti ollut Suomessa aihe, josta poliitikot ovat pyrkineet pääsemään mahdollisimman suureen yksimielisyyteen. Presidentti Urho Kekkosen ajoista lähtien se on ollut tabu, josta ei ole sopinut riidellä. Jätteenmäen kritiikki hallitusta ja etenkin pääministeri Lipposta kohtaan oli siten varsin poikkeuksellinen vaaliteema. Ilkan kolumneissa ja pääkirjoituksissa Irak-kysymys legitimoidaan arvioimalla ulkopoliittinen keskustelukulttuuri uudelleen. Päätoimittaja Kari Hokkanen kirjoittaa kolumnissaan jo 4.3., ennen kuin Irak-keskustelu ryöpsähtää valloilleen, että *Kekkosen ajan ongelmia oli keskustelemattomuus presidentin teoista ja ulkopoliitikastakaan. Ainakin jälkimmäiseen oli silloin syynsä. Mutta nyt ei pitäisi olla sellaisia ”ulkopolitiikan suuria kysymyksiä”, jotka olisivat tabuja ja joihin kajoaminen on Johtajan henkilöön käyvä.*¹³⁹ Tätä legitimointiargumenttia, ulkopoliitiikan politisoinnin tarvetta, Ilkka toistaa useaan kertaan vaalien alla. Irak-teeman hallitsemien tv-keskustelujen jälkeen ilmestyneen Hokkasen kolumnin otsikkokin on *Anneli mursi*

¹³⁸ Ilkka, pääkirjoitus 16.3.2003

¹³⁹ Ilkka, kolumni 4.3.2003 (Kari Hokkanen)

tabun. Siinä hän kirjoittaa, että *ulkopolitiikkakin on politiikkaa, jossa kuuluu noudattaa kansan tahtoa*.¹⁴⁰

Nämä argumentit olivat myös vastauksia niihin kommentteihin, joissa Jäätteenmäen Irak-kommentit tuoreeltaan tuomittiin ulkopoliittisesti vaarallisena pelinä. Esimerkiksi Helsingin Sanomat ja Ilta-Sanomat tuomitsivat Jäätteenmäen puheet vaalipopulismina. Keskustelu kuvastaa hyvin ulkopoliittikkaa hallinnutta myyttiä, jonka mukaan ulkopoliitiikan kuuluu olla ”politiikan ulkopuolella”. Ilkka kirjoittaa tämän myytin auki ja pyrkii osoittamaan sen vanhanaikaiseksi. Samalla se konstruoi vastakkainasettelua niitä vastaan, joiden mielestä Irak-kysymystä ei olisi saanut politisoida.

Ulkopoliittisen keskustelun tarpeen legitimoinnin lisäksi Ilkka yrittää vakuuttaa yleisönsä siitä mahdollisuudesta, että nimenomaan Lipposen puheet Yhdysvalloissa olivat aiheuttaneet epätietoisuutta ja antaneet sellaisen kuvan, että Suomi kuuluu USA:n johtamaan koalitioon. Selkeänä pyrkimyksenä on kyseenalaistaa ja haastaa myytti Lipposen ulkopoliittisesta mestarillisuudesta. Kahdeksan vuotta pääministerinä olivat antaneet Lipposelle vankan aseman, ja hänellä oli hyvä imago nimenomaan ulkopoliitiikan taitajana. Ilkan pääkirjoitukset ja kolumnit pyrkivät horjuttamaan Lipposen ulkopoliittista imagoa kertaamalla lähihistoriaa argumenttiin sopivalla tavalla ja kysymällä, *eikö Itävalta-jupakasta opittu mitään (...) Poliittinen muisti on lyhyt. Lipponen on kompuroinut ulkopoliitikassa ennenkin. Runsaat kaksi vuotta sitten oikeuskansleri Paavo Nikula totesi pääministeri Lipposen rikkoneen perustuslakia viedessään Suomen omin päin Itävalta-boikottiin*.¹⁴¹ Vastaavanlaiseen historian juonellistamiseen päätoimittaja Kari Hokkanen turvautuu, kun hän pyrkii kolumnissaan osoittamaan, että eripura politiikan sisällöstä on paljon laajempi kuin vain Lipposen ja Jäätteenmäen välinen: *Kuka muistaa Sonera-väittelyn? Hyökkääjien kärjessä olivat yhtä lailla SDP:n ja vasemmistoliiton ryhmäpuhujat kuin oppositiokin. Mutta kun pääministeri, sinänsä ryhdikkäästi, ryhtyi voimallisesti (”voi tätä populismin määrää, voi tätä käsien pesua...”) puolustamaan Sasia ja Heinosta, hän ei moittinut hallituspuolueiden puhujia, vaan Anneli Jäätteenmäkeä*.¹⁴² Näitä historiaa hyödyntäviä

¹⁴⁰ Ilkka, kolumni 9.3.2003 (Kari Hokkanen)

¹⁴¹ Ilkka, pääkirjoitus 12.3.2003

¹⁴² Ilkka, kolumni 4.3.2003 (Kari Hokkanen)

perusteluja voi pitää todellisuuden rakenteeseen perustuvina argumentteina, joissa henkilön teot kertovat hänen ominaisuuksistaan.¹⁴³

Edelleen Ilkka legitimoii Irak-keskustelua nimeämällä ja merkityksellistämällä sitä vastustavat tiedotusvälineet tarkoitushakuisen poliittisiksi. Hallitusta puolustava media jopa estää ihmisiä saamasta totuudenmukaista tietoa: (...) *monenlaista dis-informaatiota eli väärää tietoa levitetään. Sinipunamedia on väkevä ja tekee parhaansa.*¹⁴⁴ Pääministeri Lipposta puolustavat tiedotusvälineet kieltäytyvät Ilkan mukaan hyväksymästä, että *[k]ysymys on todella ulkopoliittikan perimmäisistä asioista.*¹⁴⁵

Lehti siis argumentoi huomattavan paljon oikeuttaakseen Jätteenmäen Irak-vaaliteeman. Kun se kirjoittaa ulkopoliittisen keskustelun tarpeesta, sinipunamedian puolueellisuudesta ja Lipposen aiemmista tekemisistä, se ei vielä kommentoi itse Irakkysymystä mitenkään. Rakenteellisesti pääkirjoitukset ja kolumnit etenevätkin usein siten, että Irak-keskustelu ensin legitimoidaan, ja sen jälkeen siirrytään Lipposen kritisointiin – tai ainakin molemmat puolet – legitimaatio ja kritiikki – ovat teksteissä läsnä. Näin tekstit valmistavat yleisöä itse asiaan. Ulkopoliittikkaa koskevan myytin – joka hillitsee keskustelua sillä perusteella, että se saattaa olla ulkosuhteille haitallista – purkaminen oli tarpeen lehdessä, joka edustaa samaa poliittista traditiota kuin julkista ulkopoliittista keskustelua kaihtanut presidentti Kekkonen. Siksi ulkopoliittisen keskustelun tarpeesta ei ollut valmiiksi olemassa esisopimusta, jonka kaikki lukijat olisivat hyväksyneet.

6.1.2. Kyyhkyt vastaan haukat – tekstuaalinen vastakkainasettelu ja viholliskuvat

Vaalien alla ilmestyneissä pääkirjoituksissa ja kolumneissa Ilkka konstruoii selkeitä dikotomioita, joiden perusteella se jakaa poliittiset toimijat meihin ja muihin. Edellä mainittu *sinipunamedia* on yksi esimerkki tavasta, jolla lehti antaa toisille merkityksiä

¹⁴³ Perelman 1996, 93–114.

¹⁴⁴ Ilkka, kolumni 9.3.2003 (Kari Hokkanen)

¹⁴⁵ Ilkka, pääkirjoitus 12.3.2003

nimeämälle ne ja niputtamalla ne yhdeksi. Kyseessä on poliittisessa retoriikassa tehokkaaksi todistettu keino vahvistaa yhteisöllisyyttä yhteisen vihollisen avulla.¹⁴⁶

Koska politiikan tekeminen on kamppailua symbolisesta vallasta, on asioiden nimeäminen yksi vallankäytön muoto.¹⁴⁷ Suhteessa Irakiin Ilkka jakaa poliitikot selkeästi kahtia. *Haukat hyväksyvät hyökkäyksenkin, mieluummin YK:n luvalla, mutta tarvittaessa ilmankin. Kyyhkyt pitävät sotaa sekä moraalisesti vääränä ja liian vaarallisenakin ja haluaisivat Suomen toimivan aktiivisemmin hyökkäyksen ehkäisemisen tai vähintään siirtämisen puolesta eli yhteistyössä Saksan, Ranskan, Ruotsin, Venäjän jne. kanssa.*¹⁴⁸ Ilkan konstruoimassa asetelmassa vaalit ovat pääministerivaalit, joissa vaihtoehdot ovat keskusta ja sosialidemokraatit, Jätteenmäki ja Lipponen. Jätteenmäki symboloi kirjoituksissa kyyhkyjä ja Lipponen haukkoja.

Ilkan mukaan sosialidemokraatit ovat kuitenkin Irak-kysymyksessä hajallaan. *Ulkopolitiikkaa johtavat sosiaalidemokraatit, joukossaan sekä haukkoja että kyyhkyksiä. Edellisten johtohahmoksi on leimautunut Lipponen, viimeistään luvattuaan Bushille Suomen osallistuvan sodan jälkien siivoamiseen, sekä ex-presidentti Ahtisaari, joka ei pidä rauhanmielensoituksista ja tahtoo nopeasti Natoon. Jälkimmäisiä ovat Tuomioja ja ex-presidentti Koivisto. YK:n roolia on koko ajan korostanut myös presidentti Halonen.*¹⁴⁹ Poliittisten toimijoiden nimeäminen kyyhkyiksi ja haukoiksi on jo sinällään poliittinen teko; perinteiset, sotaan ja rauhaan viittaavat symbolit toimivat tässä kielikuvina, joilla on selvät ideologiset konnotaatiot. Kyyhkyt ja haukat -trooppeja Ilkka toistaa useassa kirjoituksessaan. Kyseessä on Burken tarkoittama metafora, joka siirtää ominaisuuksia todellisuuden yhdeltä tasolta toiselle; Perelman kutsuisi ilmauksia todellisuuden rakennetta muokkaaviksi argumenteiksi, joiden tiivistynein muoto metafora on. Vastaavanlainen, poliittisia toimijoita yhdistävä ja nimeävä retoriikka toistuu useissa kirjoituksissa. *SDP on luottanut kolmeen valttikorttiin: Lipposeen, Irakiin ja SAK:hon.*¹⁵⁰ *Kahdeksan vuotta johtanut SDP tarjoaa ”varmaa valintaa”. Entäpä jos SDP:n varmat – Saddam ja SAK – pettävät.*¹⁵¹

¹⁴⁶ Kuusisto 1998, 19–21.

¹⁴⁷ kts. Pekonen 1991.

¹⁴⁸ Ilkka, kolumni 4.3.2003 (Kari Hokkanen)

¹⁴⁹ Ilkka, kolumni 4.3.2003 (Kari Hokkanen)

¹⁵⁰ Ilkka, pääkirjoitus 4.3.2003

¹⁵¹ Ilkka, kolumni 12.3.2003 (Seppo Keränen)

Kyyhkyt ja haukat -vastakkainasettelun retorisesti kiinnostavin ominaisuus on tapa, jolla se erottelee keskustan päävastustajan SDP:n poliitikkoja¹⁵² toisistaan. Perelmanin mukaan argumentit voivat olla assoasiatiivisia tai dissosiatiivisia, asioita yhdisteleviä tai erottelevia. Ilkan tapa luoda merkityksiä toimii poliittisessa nimeämisessä molemmilla tavoilla. Tuomioja, Koivisto ja Halonen irrotetaan siitä viiteryhmästä, johon heidät tavallisesti yhdistetään, ja liitetään uuteen, kielellisesti rakennettuun ryhmään, *kyyhkyihin*. Näin lehti antaa ikään kuin todistusaineistoa siitä, että *ulkopolitiikan mopo oli todellakin päässyt hetkeksi karkaamaan*¹⁵³. Sosialidemokraattien erimielisyys siis osoittaa, että kyse oli päävastustaja Lipposen virheestä: hän oli antanut väärää tietoa Suomen linjasta USA:ssa, eivätkä edes oman puolueen jäsenet voi häntä siksi tukea. Kaikkein selvimmän eron lehti tekee Lipposen ja Tuomiojan välille. *Hänen (Tuomiojan) asenteellaan ei liene helppo olla Lipposen ulkoministerinä. Ulkopoliitiikan värisuorassa Lipponen ja Tuomioja ovat ääripäät.*¹⁵⁴ Ilkka myös siteeraa suoraan ja epäsuoraan ”kyyhkyihin” kuuluvia sosiaalidemokraatteja, joiden puheet esitetään Jäätteenmäkeä tukeviksi ja Lipposen ajatusten kanssa ristiriitaisiksi: *Sodan alettua ”maailmasta tulee heti pitkäksi aikaa entistä vaarallisempi ja turvattomampi paikka”, kuten Tuomioja osuvasti sanoo.*¹⁵⁵ *Tuomioja pitäytyy liittoutumattomuuteen ja on tarkempi ulkopoliitiikan kytkemisestä YK:n päätöksiin ja ”vanhaan Eurooppaan”, kuten Mauno Koivisto ilmaisi.*¹⁵⁶ *[O]ikeuskansleri Paavo Nikula totesi Lipposen rikkoneen perustuslakia viedessään omin päin Itävalta-boikottiin, jota presidentti Koivisto luonnehti ”tervehdimiskielloksi ja öykkäröintipakoksi”.*¹⁵⁷ Lipposen ulkopoliittista toimintaa tekstit kuvittavat toistuvasti metaforilla, jotka pyrkivät osoittamaan sen sooloiluksi. Pääministeri esimerkiksi näytti keisarilta, joka on juuri huomannut olevansa ilman vaatteita¹⁵⁸, vaikka sinipunaisten lasien läpi tapahtumia tarkastelevien näyttää olevan vaikea myöntää, että pääministeri Lipponen voi ulkopoliitikassa erehtyä.¹⁵⁹ Näissä argumenteissa sosiaalidemokraatit esitetään siis hajallaan olevina.

¹⁵² ”Poliitikko” käsittää tässä kaikki ihmiset, jotka politikoivat, eli myös entiset presidentit, joiden arkikielessä katsotaan usein olevan valtiomiehiä ja siten politiikan ”yläpuolella”.

¹⁵³ Ilkka, kolumni 4.3.2003 (Kari Hokkanen)

¹⁵⁴ Ilkka, kolumni 13.3.2003 (Kari Hokkanen)

¹⁵⁵ Ilkka, pääkirjoitus 14.3.2003

¹⁵⁶ Ilkka, kolumni 13.3.2003 (Kari Hokkanen)

¹⁵⁷ Ilkka, pääkirjoitus 12.3.2003

¹⁵⁸ Ilkka, kolumni 9.3.2003 (Kari Hokkanen)

¹⁵⁹ Ilkka, pääkirjoitus 12.3.2003

Toisaalta heidän määräysvaltansa ulkopoliitikassa tuodaan esiin yhdistävillä, kokoavilla ilmauksilla, joita ovat *värisuora* ja *ulkopoliittinen yksinvalta*.¹⁶⁰

Edellä mainittu, Mauno Koivistolta lainattu *vanha Eurooppa* on myös retorisesti mielenkiintoinen. Sen vastakohtana kirjoituksissa esiintyy *koalitio*. Nämä käsitteet vastaavat kansainvälisissä suhteissa sitä, mitä kyyhkyt ja haukat ovat sisäpolitiikassa. *Mainittuun infoon ei esimerkiksi Ranskalla, Saksalla ja Ruotsilla ollut asiaa. (...) Suomen viiteryhmä on todellakin niin Irak-kysymyksessä kuin yleisemminkin Ruotsi ja ”vanha Eurooppa”, jota nyt edustavat näkyvimmin Ranska ja Saksa. Emme kuulu balttien ja Bulgarian porukkaan.*¹⁶¹

Ilkan vaalien alla konstruoima asetelma suhteessa Irak-kysymykseen koostuu useista eri tasoilla toimivista vastakkainasetteluista, joiden perusta on kuitenkin aina sama ja voidaan palauttaa kyyhkyt vastaan haukat -metaforaan. Kolme dikotomiaa toistuu aineistossa muita useammin:

Vanha Eurooppa (esim. Ranska, Saksa, Ruotsi)	Koalitio (USA, Iso-Britannia, Hollanti jne.)
Kyyhkyt (Keskusta ja osa SDP:tä: Tuomioja, Koivisto, Halonen)	Haukat (Lipponen, Ahtisaari)
Ilkka ¹⁶²	Sinipunamedia (Helsingin Sanomat, Ilta-Sanomat)

Minkälaiseen rooliin Ilkka siis asemoi lukijan ja äänestäjän suhteessa Irakiin? Koska lehti on laajaan peittoon pyrkivä maakunnan ykköslehti ja sen lukijoissa on myös hallituksen kannattajia, kysymys ei ole ollut helppo ratkaista. Aineistosta löytyy yksi virke, jossa asiaan otetaan puolittain kantaa. Siinä ketään ei syyllistetä, mutta kielellä luodaan kuitenkin ero juuri sodan ja rauhan kysymyksen suhteen: *Voisiko vaihtoehdot*

¹⁶⁰ Ilkka, pääkirjoitus 11.3.2003

¹⁶¹ Ilkka, kolumni 9.3.2003 (Kari Hokkanen)

¹⁶² Sinipunamedialle ei aineistosta löydy eksplisiittistä vastapuolta, mutta julkisuudessa Ilkan hengenheimolaiseksi laskettiin ainakin toinen keskustaa lähellä oleva maakuntalehti Keskisuomalainen.

*pelkistää siten, että äänestämällä hallitusta ei kannateta sotaa, mutta oppositiota äänestämällä tuetaan rauhaa.*¹⁶³

Edellisen sitaatin lisäksi monet muutkin tekstit on rakennettu usein siten, että ne muistuttavat lukijaa vielä viimeisessä kappaleessa ja viimeisessä lauseessa vastakkainasettelusta. Toisinaan viimeinen virke on kysymyslause, joka on näennäisesti suunnattu vastustajalla, tosiasiasa tietysti ennen kaikkea eteläpohjaisille lukijoille ja äänestäjille.¹⁶⁴ Osa kirjoituksista palaa tähän vastakkainasetteluun lopussa kuin muistutukseksi toisenlaisen valinnan mahdollisuudesta vaaleissa, toiset taas on kokonaan rakennettu dikotomian varaan. Tässä muutama esimerkki:

*Eikö tässä todellakaan ole mitään ihmettelemistä, Helsingin Sanomat?*¹⁶⁵

*Huomisesta lähtien on suomalaisilla taas tilaisuus sanoa, onko kansan tahto, että jo kahdeksan vuotta vallinnut sinipunameno jatkuu. Seuraavan kerran asiaa kysyttäisiin vuonna 2007.*¹⁶⁶

*Miten on puheenjohtaja Ihalainen, entäpä jos suomalaiset tänään ennakkoäänestyksellä alkavissa vapaissa ja salaisissa vaaleissa äänestävät ”Pohjan akan” valtaan? Aikooko SAK jälleen julistaa poliittisen yleislakon kansan tahdon nujertamiseksi, tyyliin ”me teemme mitä tahdomme”?*¹⁶⁷

6.1.3. Vastatietokertomus: ”Jäätteenmäen kritiikki selvensi Suomen Irak-linjaa”

Irak-debattiin johtaneiden tapahtumien kulun Ilkka esittää siten, että kyse oli Lipposen omavaltaisesta toiminnasta, joka oli ristiriidassa perinteisen ulkopoliittisen linjan kanssa ja josta ei ollut sovittu. *Taisi olla ensimmäinen kerta, kun kahdeksan vuotta maata johtanut pääministeri joutui tällä tavalla nöyryytetyksi. Sitoutuminen hölmöön Itävalta-*

¹⁶³ Ilkka, pääkirjoitus 11.3.2003

¹⁶⁴ vrt. Perelman 1996, 21.

¹⁶⁵ Ilkka, pääkirjoitus 12.3.2003

¹⁶⁶ Ilkka, pääkirjoitus 4.3.2003

¹⁶⁷ Ilkka, pääkirjoitus 5.3.2003.

*boikottiin voitiin selittää EU-maiden yhteisenä hankkeena. Nyt oli ihan itse hortoiltu väärään suuntaan.*¹⁶⁸

Lipponen oli Ilkan mukaan kiistatta antanut sellaisen kuvan, että Suomi kuuluisi USA:n johtamaan koalitioon. Kun Ilkka pääkirjoituksissaan ja kolumneissaan kertaa tapahtumia, se viittaa jatkuvasti suoraan ja epäsuorasti muihin teksteihin, siis aiemmin julkaistuihin kirjoituksiin ja tv-esiintymisiin. Ilkan julkilausuttuna tavoitteena on näin oikaista *sinipunamedian disinformaatio* eli haastaa muiden medioiden antamat merkitykset ja pyrkiä samalla saamaan omille merkityksille hegemoninen asema.

*Anneli Jäätteenmäki sanoi keskiviikkona Suomen antaneen Yhdysvalloille väärän kuvan asemoitumisestaan Irakin kriisiin ja viittasi osallistumiseen kokoukseen, jonne USA:n apulaisulkoministeri oli kutsunut vain ystävällismielisiä maita. Seurasi myrsky. Annelia syytettiin vaarallisesta vaalipopulismista ja perättömistä vihjailuista. Demari ja Ilta-Sanomat olivat aivan hurjana. Anneli ei säikähtänyt. Torstaina MTV:n pääministeritentissä hän toisti ja täsmensi. Mainittuun infoon ei esimerkiksi Ranskalla, Saksalla ja Ruotsilla ollut asiaa. Myrsky yltyi ja varsinkin pääministeri tuhtui. Kutsut lähetti Yhdysvallat. Olisiko pitänyt jäädä pois, hän kyseli. Ei tietenkään. Mutta olisi pitänyt hoitaa asiat niin, ettei kutsua väärässä viiteryhmässä olisi tullut.*¹⁶⁹

Jäätteenmäki – tai Anneli, kuten oppositiojohtajaa päätoimittaja Hokkasen kolumneissa usein tuttavallisesti kutsutaan – toimii Ilkan konstruoimassa, tapahtumien kulkua selittävässä kertomuksessa johdonmukaisesti. Hän *ei säikähtänyt, toisti ja täsmensi*, kun taas Lipposen johdolla *oli hortoiltu väärää suuntaan*. Ilkan osalta aineistosta onkin selvästi löydettävissä kertomuksellinen rakenne, jonka avulla perustellaan – varsin juurta jaksuen – todellisuuden rakenteeseen perustuva syy-seuraus-argumentti. Useat kertomuksellisten tekstien otsikot – kuten *Anneli mursi tabun*¹⁷⁰ ja *Jäätteenmäen kritiikki selvensi Suomen Irak-linjaa*¹⁷¹ – ovat tällaisia syy-seuraus-argumentteja. Aineisto muodostaa tältä osin kertomuksen, jossa Lipponen on aiheuttanut epäselvyyden Suomen ulkopoliittisesta linjasta, ja oppositiojohtajan kritiikki palauttaa sen takaisin oikealle paikalleen. Kertomuksessa Jäätteenmäki ja presidentti Halonen

¹⁶⁸ Ilkka, kolumni 9.3.2003 (Kari Hokkanen)

¹⁶⁹ Ilkka, kolumni 9.3.2003 (Kari Hokkanen)

¹⁷⁰ Ilkka, kolumni 9.3.2003 (Kari Hokkanen)

¹⁷¹ Ilkka, pääkirjoitus 8.3.2003

ovat samalla puolella, mutta nimenomaan Jätteenmäen kritiikin ansiosta presidentti tarkentaa linjaa, ja sen joutuvat muutkin Ilkan mukaan myöntämään. *Voittajana jäikin kentälle hento nainen, joka pani lopulta röyhkeille hyökkääjille jauhot suuhun.*¹⁷²

*On erinomaista, että ulkopolitiikan johto teki linjan eilen selväksi. Hallituksen ulko- ja turvallisuuspoliittinen valiokunta, jota tasavallan presidentti itse johti, muotoili sen erittäin täsmällisesti. (...) Muotoilu tarkoittaa käytännössä Suomen asettumista ”vanhan Euroopan” linjoille, mitä ex-presidentti Koivisto suositteli. Se on täysin sama kuin Anneli Jätteenmäen ja keskustan linja ja vastannee sitä, mitä ulkoministeri Tuomioja ja presidentti Halonen ovat koko ajan edustaneet.*¹⁷³

Vaalien jälkeisessä pääkirjoituksessaan *Yksimieliset naiset hallitsivat valtiopäivien avajaisia* Ilkka korostaa Halosen ja Jätteenmäen samanlaisuutta ja samanmielisyyttä vieläkin selvemmin: Molemmat ovat ennakkotapauksia, juristeja ja siksi huolellisia sekä ulkopolitiikassa yksimielisiä. *Presidentin sanat lienee tulkittavissa myös siten, että hänen tukensa varaan ei mahdollisia juonitteluja eduskuntavaalien tuloksen mitätöimiseksi voi laskea.*¹⁷⁴

Kaikkienensa tekstit muodostavat eräänlaisen *vastatietokertomuksen*. Sellaiset ovat tyypillisiä poliittisille liikkeille, jotka käyvät määrittelykamppailua.¹⁷⁵ Tällainen vastatietokertomus näyttäytyy vaihtoehtoisena historiankirjoituksena esimerkiksi suhteessa Ilta-Sanomien ja Helsingin Sanomien tapahtumille antamiin merkityksiin ja kausaalisuhteisiin. Ilkan pääkirjoitustoimittajat ja kolumnien kirjoittajat ovat tietoisia siitä, kenet ja mitkä toimijat he ovat haastamassa, ja siksi nämä vastustajat on nimetty ja merkityksellistetty harkiten vihollisiksi (*sinipunamedia, haukat* jne.) Edelleen teksteistä löytyy syvemmälle menneisyyteen ulottuvia historiallisia vastakertomuksia.¹⁷⁶ Yhdessä kolumnissa päätoimittaja esimerkiksi haastaa ja pyrkii historiallisilla esimerkeillä kumoamaan sen teorian, että alhainen äänestysprosentti suosisi Keskustaa.¹⁷⁷ Historia-argumenttien yleisyyttä selittää kirjoittajien tausta: sekä päätoimittaja Hokkanen että toinen pääkirjoitustoimittaja Seppo Keränen ovat historiasta väitelleitä tohtoreita.

¹⁷² Ilkka, kolumni 16.3.2003 (Kari Hokkanen)

¹⁷³ Ilkka, pääkirjoitus 8.3.2003

¹⁷⁴ Ilkka, pääkirjoitus 27.3.2003

¹⁷⁵ Lappalainen 2002, 149.

¹⁷⁶ *ibid.*, 149–150.

¹⁷⁷ Ilkka, kolumni 2.3.2003 (Kari Hokkanen)

6.1.4. Yksi ja yhtenäinen eteläpohjalainen väestö

Ilkan maaliskuun pääkirjoitukset ja kolumnit siis konstruoivat kertomuksen, jolla on onnellinen loppu. Jätteenmäen aloittama Irak-keskustelu täsmensi Suomen linjan, ja hänestä itsestään tuli vaalivoittaja. Keskeinen rooli kertomuksessa on lopulta tietysti äänestäjillä eli argumentaation yleisöllä. Yleisösuhteen hahmottaminen edellyttää nyt näkökulman laajentamista Irak-kysymystä laajemmaksi, kaikkia vaaleja käsitteleviä kirjoituksia koskevaksi.

Ilkka esittelee vaalit yleisölle historiallisesti merkittävänä tilaisuutena vaikuttaa. Tekstit konstruoivat yhden ja yhtenäisen eteläpohjalaisen väestön, joka on syrjässä vallan ytimestä. Vaaleja edeltävä hallitus on ollut tätä väestön osaa vastaan. Keskusta ja Jätteenmäki esitetään parhaiksi vaihtoehdoiksi ja niiden taakse tekstit kannustavat kaikkia puoluekantaan katsomatta siirtymään. Tekstit rakentavat keskustasta koko maakunnan ainoan täysin legitiimin edustajan ja Jätteenmäestä kaikkien eteläpohjalaisten symbolin. Varsinaisen vaalipäivän pääkirjoitus on otsikoitu jo tulosta ennakoiden: *”Tänään tehdään maakunnan historiaa?” (...)* *Vaaleissa valitaan kansanedustajia hoitamaan maakuntiansa ja niiden asukkaiden yhteisiä asioita ja edunvalvontaa tasavallan korkeimmassa päätöksenteossa. Kaikki ovat oikealla asialla, mutta keskustan nousu suurimmaksi avaisi samalla sen edustajille muita merkittävämmän mahdollisuuden vaikuttaa maakuntansa hyväksi.*¹⁷⁸

Kahdeksan vuoden ja kahden Lipposen johtaman hallituksen aikana asiat ovat muuttuneet Ilkan mukaan enimmäkseen huonompaan suuntaan. *Suomi näyttää jämähtäneen pysyvästi suurtyöttömyyden, velkaantuvan valtiontalouden ja raskaan verotuksen loukkuun. (...) Kahdeksan vuoden kokeilu on viimeisimmällekkin epäilijälle todistanut, että Lipposen hallitusten valitsema tie ei johda perille. Työttömyys ei nujerru sinipunaa lääkkein.*¹⁷⁹ Jos Keskusta voittaisi vaalit, *[m]onet pitkään väheksytyt arvot vahvistuisivat (...)* *Kaikkein tärkein on aluepolitiikka. Maakunnan tyhjeneminen on saatava loppumaan.*¹⁸⁰ Keskustan puolesta puhuu Ilkassa myös historia, toisin sanoen

¹⁷⁸ Ilkka, pääkirjoitus 16.3.2003

¹⁷⁹ Ilkka, pääkirjoitus 14.3.2003

¹⁸⁰ Ilkka, kolumni 16.3.2003 (Kari Hokkanen)

menneisyys sellaisena kuin se on juonellistettu. Puolue esitetään muutosvoimana, jollaisia ei maassa muita ole. *60-luvulle saakka suomalaisten protestikanava oli SKDL, sitten SMP ja oikean laitansa osalta hetken kokoomuskin. Nyt varsinaista protestiliikettä ei ole. (...) Muutoksen tarvetta edustaa keskusta.*¹⁸¹

Kevään 2003 vaalit esitetään Jäätteenmäen ja Lipposen väliset pääministerivaaleina, ja vastakkainasettelu rakennetaan julkisuudessa luomalla kuva kahdesta vaihtoehdosta useamman sijaan. Tässä mielessä Ilkan merkityksellistämät eduskuntavaalit muistuttavat Englannin tai USA:n kaltaisen kaksipuoluejärjestelmän vaalikampailua, vaikka voimasuhteet ja vaalitapa eivät anna aihetta kärjistettyyn kaksinapaisuuteen. *Vaihtoehdot ovat niin selkeät kuin Suomen monipuoluedemokratiassa vain voi. Jos keskustasta tulee suurin, pääministeriksi tulee Anneli Jäätteenmäki, jos SDP, jatkaa Lipponen.*¹⁸² Maakunnan kannalta ainoaksi rationaaliseksi vaihtoehdoksi esitetään keskusta. Sen ainoa todellinen, kilpailukykyinen vaihtoehto olisi SDP, mutta sen voitto olisi maakunnan kannalta epätoivottava. Lehti nostaa siksi yleisön tärkeään rooliin. Sillä on mahdollisuus aikaansaada muutos äänestämällä: *Mitä matalampi prosentti maakunnissa, sitä varmemmin nykymeno, ruuhkautuminen ja eriarvoistuminen, jatkuu.*¹⁸³ Vastaavasti vaaleista pois jäänti on melkein sama kuin ääni Lipposelle.¹⁸⁴ Rationaaliseksi toimijoiksi esitetään ennen kaikkea naiset, jotka ovat puoluepolitiikan yläpuolella: *On sangen luultavaa, että nimenomaan naisäänestäjät näkevät historiallisen mahdollisuuden, joka on arvokkaampi kuin puoluekohtaiset mieltymykset.*¹⁸⁵

Jäätteenmäki pyritään myös identifioimaan osaksi yleisöä kutsumalla häntä *omaksi kasvatiksi*. Hänen vaalikampanjansa puolestaan on *maakunnan keskustalaisia paljon yhdistänyt ja työllistänyt projekti*.¹⁸⁶ Kenneth Burken identifikaatio-käsitteen mukainen yleisöön samastaminen on läsnä tavalla tai toisella jokaisessa kirjoituksessa. Merkille pantavaa on, että reettori pyrkii eksplisiittisesti ja ensisijaisesti samastaan yleisöön Jäätteenmäen ja vasta toissijaisesti itsensä, kirjoittajasubjektin. Äänestäjillä on

¹⁸¹ Ilkka, kolumni 2.3.2003 (Kari Hokkanen)

¹⁸² Ilkka, kolumni 16.3.2003 (Kari Hokkanen)

¹⁸³ Ilkka, kolumni 2.3.2003 (Kari Hokkanen)

¹⁸⁴ Ilkka, kolumni 9.3.2003 (Kari Hokkanen)

¹⁸⁵ Ilkka, pääkirjoitus 16.3.2003

¹⁸⁶ Ilkka, pääkirjoitus 16.3.2003

esimerkiksi vaalipäivänä mahdollisuus vaikuttaa *äänestämällä samalla äänellä eteläpohjalaista kansanedustajaa ja eteläpohjalaista pääministeriä*.¹⁸⁷

6.1.5. Yhteenvetoa Ilkan retoriikasta

Mahdollisimman suurta levikkiä tavoittelevaksi maakunnan ykköslehdeksi Ilkan pääkirjoitusten ja kolumnien retoriikka sisältää poikkeuksellisen paljon sellaista argumentointia, joka on tyypillistä erityisyleisölle suunnatulle retoriikalle. Yleensä universaaliyleisölle suunnattu puhe on järkeen vetoavaa, ja se pyrkii ärsyttämään mahdollisimman harvoja.¹⁸⁸ Ilkan pääkirjoitukset ja kolumnit toimivat juuri päinvastoin: ne rakentavat eroja muihin ja luovat konflikteja toisiin, yleisön ulkopuolisiin ryhmiin. Argumentaation keskustamyönteisyys on täysin avointa, jopa niin eksplisiittistä, että puoluetta kutsutaan *valoisammaksi vaihtoehdoksi*¹⁸⁹, joka on vaalisloganin suora lainaus.

Miten periaatteessa koko maakunnalle voi puhua kuin erityisyleisölle? Selitys on lopulta varsin yksinkertainen: kirjoitusten yleisökonstruktiot ovat sorretut eteläpohjalaiset, joita vain keskustan vaalivoitto voi auttaa. Itse asiassa kaikissa vastakkainasetteluissa vastustaja tai vihollinen löytyy maakunnan ulkopuolelta, oli se sitten SAK, sinipunamedia tai Lipponen. Yhden puolueen taakse asettumista perustellaan sillä, että vain siten voidaan auttaa omaa maakuntaa. *Maakunnan tyhjeneminen on saatava loppumaan. Tarvitsemme työtä ja koulutusta. Siksi meidän on saatava veroista käyttöömme oma osamme*.¹⁹⁰ Jätteenmäki symboloi teksteissä nimenomaan muutoksen mahdollisuutta. Hän on koko Etelä-Pohjanmaan yhteinen projekti, jonka viholliset ovat maakunnan ulkopuolella. Argumenttien esisopimuksena on käsitys, jonka mukaisesti eteläpohjalaisten elinolosuhteet ovat kahdeksan vuoden aikana huonontuneet. Argumentit pyrkivät johtamaan sen tietynlaiseksi äänestyskäyttäytymiseksi. Vastaavalla tavalla kuin maaliskuun 2003 vaaleissa, lehti on onnistuneesti merkityksellistänyt Kyösti Virrankosken Euroopan parlamenttivaaleissa maakunnan asukkaiden yhteiseksi projektiksi

¹⁸⁷ Ilkka, kolumni 16.3.2003 (Kari Hokkanen)

¹⁸⁸ Lappalainen 2002, 161.

¹⁸⁹ Ilkka, pääkirjoitus 16.3.2003

¹⁹⁰ Ilkka, kolumni 16.3.2003 (Kari Hokkanen)

John S. Nelsonin myθος-käsite auttaa ymmärtämään, miten tällaisen argumentaation esisopimukset ovat syntyneet. Mythos koostuu todellisuutta luonnon kaltaiseksi, kyseenalaistamattomaksi selittävästä käsitteketjuista, myyteistä.¹⁹¹ Koska myθος on kaiken aiemman kommunikaation summa, on Ilkka – vuosien kuluessa – ollut rakentamassa eteläpohjalaisuutta – toisin sanoen lukijoidensa arvoja, asenteita ja mielipiteitä. Vaikka aineisto koostuu poleemisista ja keskusta-myönteisistä kirjoituksista ja siksi ne herättävät osassa lukijoita myös torjuntaa, voi Ilkan linjaa pitää ”poliittisesti onnistuneena”. Vaasan vaalipiiristä valituista 17 kansanedustajasta seitsemän oli keskustalaisia, kun taas SDP jäi kolmeen ja kokoomus kahteen paikkaan. Keskustan paikkamäärä kasvoi kahdella. Vaalipiirin keskustalaisista kansanedustajista kuusi valittiin Etelä-Pohjanmaalta eli Ilkan levikkialueelta.¹⁹²

Irak-kysymys niveltyy osaksi vaalikirjoittelua luontevasti, sillä vastustajat ovat pääosin samat kuin sisäpoliittisissa kysymyksissä. Lehti käyttää Irakia kuitenkin vaaliteemana ennen kaikkea siten, että se luo hajaannusta SDP:n toimijoiden keskuuteen. Nimeämällä Tuomiojan ja Koiviston samaan leiriin Jätteenmäen kanssa tekstit antavat kuvan pääministeristä soloilemassa ja SDP:stä epäyhtenäisenä. Konstruoimassaan vastatietokertomuksessa lehti esittää Jätteenmäen aloitteellisena ja ulkopoliittisesti luotettavana. Samalla oppositiojohtaja pystytään ankkuroimaan rauhaan ja perinteiseen puolueettomuuspolitiikkaan ja ennen kaikkea esittämään hänet tässä suhteessa erilaisena kuin pääministeri Lipponen.

6.2. Ilta-Sanomat

Ilta-Sanomissa eduskuntavaalit ovat maaliskuussa 2003 aiheena kuudessa pääkirjoituksessa ja neljässä kolumnissa. Vaalit eivät siis ole läheskään yhtä hallitseva tema kuin Ilkassa. Irak-kysymys on pääaiheena vain kahdessa kirjoituksessa ja yhtenä keskeisenä teemana toisessa; molemmat ovat pääkirjoituksia. Tyyliiltään Ilta-Sanomat on vaalien alla Ilkkaa maltillisempi, eikä tekstistä löydy samanlaista paatoksellisuutta ja yhteisöllisyyttä ylläpitävää retoriikkaa kuin eteläpohjalaisten maakuntalehdessä.

¹⁹¹ Nelson 1998, 145–146.

¹⁹² Vaalipiiriin kuuluvat myös Pohjanmaa ja Keski-Pohjanmaa, joiden maakuntalehdet Pohjalainen ja Keski-Pohjanmaa ilmestyvät Vaasassa ja Kokkolassa.

Aineistosta nousee useita vaalien yleistä tärkeyttä korostavia argumentteja, jotka muistuttavat äänestämisen tärkeydestä esimerkiksi otsikolla *Nukkujat luovuttavat äänensä muille*¹⁹³. Kirjoitusten retoriikka on universaaliyleisölle suunnattua ja järkeen vetoavaa, eikä eksplisiittistä kantaa ehdokkaiden ja puolueiden välille oteta. Irakkysymykseen lehti ottaa kuitenkin selkeän poliittisen kannan, joka tuodaan esiin kahdessa pääkirjoituksessa. Ilta-Sanomien tulkinta Jätteenmäen aloittaman Irakkeskustelun legitimitetistä ja seurauksista on monelta osin päinvastainen kuin Ilkan esittämä.

6.2.1. ”Jätteenmäki iski harhaan”

MTV3:n vaalitenttien jälkeen Ilta-Sanomissa julkaistu pääkirjoitus on otsikoitu *Jätteenmäki iski pahasti harhaan*.¹⁹⁴ Siinä missä Ilkka pyrki osoittamaan, että keskustelunavaus oli oikeutettu ja tarpeellinen, Ilta-Sanomien näkemys on, että se on vaikutuksiltaan haitallinen ja sisällöltään valheellinen: *On selvää, että Jätteenmäen suomalaisäänestäjille suuntaamat väitteet maamme ulkopoliittisista linjauksista herättävät huomiota myös ulkomailla. Sen vuoksi on koko maan kannalta haitallista, että Jätteenmäen lausunnot eivät perustu tosiasioihin, jotka olisi ollut helppo tarkastaa ennen MTV3:n vaalitenttiä*.¹⁹⁵

Jätteenmäen Irak-lausunnot kuvataan Ilta-Sanomissa metaforilla, jotka antavat niille hyvin kielteisiä merkityksiä. Hänen keskustelunavaustaan kutsutaan muun muassa *Irak-fuskuksi*¹⁹⁶, *vihjailuksi*¹⁹⁷ ja *suutariksi*¹⁹⁸. Ilkan rakentamassa narratiivissa Jätteenmäen lausunnot olivat tarkoituksenmukaisia ja tulivat ulkopoliittisesti pätevän politiikan suusta. Ilta-Sanomien puolestaan pyrkii osoittamaan lausunnot asiantuntemattomiksi, jolloin ne kertovat Jätteenmäen ulkopoliittisesta epäpätevyydestä. Näin ollen Jätteenmäen lausunnot toimivatkin Perelmanin tarkoittamina todellisuuden

¹⁹³ Ilta-Sanomien, pääkirjoitus 15.3.2003

¹⁹⁴ Ilta-Sanomien, pääkirjoitus 8.3.2003

¹⁹⁵ Ilta-Sanomien, pääkirjoitus 8.3.2003

¹⁹⁶ Ilta-Sanomien, pääkirjoitus 8.3.2003

¹⁹⁷ Ilta-Sanomien, pääkirjoitus 8.3.2003

¹⁹⁸ Ilta-Sanomien, pääkirjoitus 14.3.2003

rakenteeseen perustuvina argumentteina, joissa puheteot kertovat esittäjänsä ulkopoliittisen kompetenssin puutteesta.¹⁹⁹

Ulkopoliittista taitamattomuutta perustellessaan Ilta-Sanomien nostaa esiin Anneli Jäätteenmäen suorittaman ulkoasiainhallinnon valmennuskurssin, mutta antaa sillekin aivan toisenlaisen merkityksen kuin Jäätteenmäki itse. *Jäätteenmäen torstai-iltaisen ilmoituksen pohjalta vaikuttaa siltä, etteivät edes ulkoasiainhallinnon perustehtävät ole kirkastuneet hänelle kurssilla. Diplomaattien toimenkuvaan kuuluu hankkia tietoja asemamaansa ulkopoliittisesta tilanteesta ja ulkopoliittisista linjauksista. Suomalaisen diplomaatin osallistuminen johonkin tiedotustilaisuuteen ei merkitse tukea kyseiselle maalle kulloinkin käsiteltävässä asiassa. Tämä varmasti selvisi niille valmennuskurssilaisille, jotka pääsivät diplomaatin uralle.*²⁰⁰ Jäätteenmäen ulkopoliittinen taitamattomuus tuodaan siteeratusta tekstin osassa esiin hyvin sarkastisesti viimeisessä lauseessa ja ennen kaikkea sanavalinnassa *pääsivät*. Ilta-Sanomien esittämä nykyhetken kuvaus historian tulkinnan avulla sisältää väittämän, jonka mukaan Jäätteenmäestä on tullut poliitikko, koska hän ei ole päässyt diplomaatin uralle.

Ilta-Sanomien tapa juonellistaa historiaa ja antaa sen avulla merkityksiä Jäätteenmäelle on lähes päinvastainen kuin Ilkassa. Nämä tulkinnat on luettavissa parhaiten nimenomaan suhteessa toisiinsa, sillä ne muodostavat kaksi johdonmukaista, kilpailevaa diskurssia.²⁰¹

TV:n vaalikeskustelut toimivat luonnollisesti lähteenä ja niihin viitataan usein, koska niistä koko Irak-debatti alkoi. Yhdessä pääkirjoituksessa Ilta-Sanomien viittaa suoraan Ilkkaan ja samastaa sen selväsanaisesti puolueeseen: *Sitoutumaton, mutta keskustalaisella äänellä puhuva Ilkka on luvannut keskustan olevan valmis mukautumaan kaikkiin järkeviin ehdotuksiin, jotka ovat toiselle osapuolelle välttämättömiä (23.3.) Viesti on selvä, mutta siinä on demarien kannalta yksi ongelma: ehdotusten järkevyyttä jäisi keskustan tulkittavaksi.*²⁰²

¹⁹⁹ Perelman 1996, 93–114.

²⁰⁰ Ilta-Sanomien, pääkirjoitus 8.3.2003

²⁰¹ kts. Lappalainen 2002, 161; Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 27.

²⁰² Ilta-Sanomien, pääkirjoitus 26.3.2003

6.2.2. Ulkopoliittika politiikan ulkopuolella

Siinä missä Ilkka pyrki arvioimaan ulkopoliittisen keskustelun tarpeen uudelleen, Ilta-Sanomien argumentointi perustuu esisopimukseen, jonka mukaan ulkopoliittika on ”politiikan ulkopuolella”, tai ainakin sen politisoimisessa pitäisi olla hyvin varovainen. Jätteenmäen lausunnot ovat ulkopoliittisten suhteiden kannalta siksi *raskaita ja haitallisia*.²⁰³ Tässä mielessä Ilta-Sanomien uusintaa myyttiä ulkopoliittisen yksimielisyyden tarpeesta, jonka Ilkka puolestaan pyrki murtamaan.

Syyksi Irak-kysymyksen hallitsevuuteen vaalikeskustelussa Ilta-Sanomien näkee muun keskustelun laimeuden, ei suinkaan Irak-kysymyksen merkittävyyttä: *Ulkopolitiikka vei vaalitaistelussa tilaa sen pääaiheiksi aikaisemmin uskotuilta työttömyydeltä, perhepolitiikalta, terveydenhuollolta, verotukselta ja palveluilta. Ehkä niistä ei löytynyt sellaista erimielisyyden aihetta, joka olisi ollut pääpuolueiden mielestä kyllin mielenkiintoinen illasta toiseen vatkattavaksi*.²⁰⁴

6.2.3. Jätteenmäki vastaan muut

Ilkka esitti omassa argumentaatiossaan tasavallan presidentin Tarja Halosen ja ulkoministeri Erkki Tuomiojan Jätteenmäen liittolaisiksi, samanmielisiksi keskenään ja erimielisiksi suhteessa pääministeri Lipposeen. Ilta-Sanomissa nimenomaan Jätteenmäen Irak-lausunnot merkityksellistetään sooloiluksi, joka ei saa poliittista tukea: *Jätteenmäen väitteet ja vihjailut Irak-politiikan horjuvuudesta ovat perusteettomia. Sekä tasavallan presidentti Tarja Halonen, ulkoministeri Erkki Tuomioja että pääministeri Paavo Lipponen ovat tehneet täysin selväksi, että Irakin kriisi tulee ratkaista YK:n johdolla. Tämä on käynyt varmasti selväksi myös äänestäjille*.²⁰⁵ Hallituksen ja presidentin linjat muodostavat näin ollen Ilta-Sanomien teksteissä harmonian, jonka Jätteenmäki pyrkii politiikallaan rikkomaan. Ilta-Sanomien mukaan yritys on kuitenkin tuomittu epäonnistumaan, koska *Jätteenmäki ei pystynyt*

²⁰³ Ilta-Sanomien, pääkirjoitus 8.3.2003

²⁰⁴ Ilta-Sanomien, pääkirjoitus 14.3.2003

²⁰⁵ Ilta-Sanomien, pääkirjoitus 8.3.2003

*osoittamaan presidentin ja pääministerin välillä sellaisia linjaeroja, joita hän oli hakemassa.*²⁰⁶

Tekstit konstruoivat sellaisen syy-seuraus-argumentin, jossa Irak-lausunnot eivät paljasta mitään uutta mutta sen sijaan aiheuttavat poliittista epävakautta. Myös poliittiset toimijat ryhmitellään täysin toisin ja vastakkainasettelu esitetään erilaisena kuin Ilkassa. Siinä missä Ilkka pyrki osoittamaan Jäätteenmäen ja presidentti Halosen samanmielisiksi, Ilta-Sanomissa he ovat eri puolilla. *Jäätteenmäen syytös Suomen liittymisestä Yhdysvaltain johtamaan koalitioon on raskas ja kohdistuu automaattisesti myös presidentti Tarja Haloseen, joka perustuslain mukaan johtaa Suomen ulkopolitiikkaa yhteistoiminnassa valtioneuvoston kanssa.*²⁰⁷ Ilkka siis rakensi kirjoituksissaan Jäätteenmäelle mahdollisimman arvovaltaisen ystävän ja Ilta-Sanomien mahdollisimman vahvan vastustajan.

Myös lopullinen viisaus on Ilta-Sanomien rakentamassa narratiivissa Jäätteenmäen vastapuolella. Kirjoitusten konstruoimassa kertomuksessa tällä vastapuolella on myös viimeinen sana, ja nimenomaan vallassa olevat päättäjät palauttavat asiat oikeille raiteilleen. Myös lukijat identifioidaan samalle puolelle kuin pääministeri, presidentti ja ulkoministeri. *Sekä tasavallan presidentti Tarja Halonen, ulkoministeri Erkki Tuomioja että pääministeri Paavo Lipponen ovat tehneet täysin selväksi sen, että Irakin kriisi tulee ratkaista YK:n johdolla. Tämä on käynyt varmasti selväksi myös äänestäjille.*²⁰⁸ Kenneth Burken tarkoittama identifikaatio on siis läsnä, mutta tyyliään erilaisena kuin Ilkassa, joka pyrki samastamaan yleisen sekä kirjoittajasubjektiin että Jäätteenmäkeen vetoamalla tunteeseen ja yhteisöllisyyteen. Ilta-Sanomissa identifikaatio perustuu enemmän rationaaliseen vakuuttamiseen: näin tulee ajatella, koska on järkevää ajatella näin.

Siinä missä Ilkka esitti Koiviston Jäätteenmäen hengenheimolaiseksi, Ilta-Sanomien hakee – kylläkin muussa kuin Irak-kysymyksen yhteydessä – omien argumenttinsa ja myös Lipponen tueksi toisen valtiomiestason sosiaalidemokraatin Kalevi Sorsan. *Sorsan epäluulojen taustalla ovat hänen pääministerikokemuksensa vuosilta 1983-1987, jolloin*

²⁰⁶ Ilta-Sanomien, pääkirjoitus 14.3.2003

²⁰⁷ Ilta-Sanomien, pääkirjoitus 8.3.2003

²⁰⁸ Ilta-Sanomien, pääkirjoitus 8.3.2003

*ulkoministerinä toimi silloinen keskustajohtaja Paavo Väyrynen.*²⁰⁹ Viittaamalla Sorsan esittämiin epäilyihin punamultayhteistyön toimivuudesta Ilta-Sanomat muistuttaa keskustan *iltalypsyistä ja väyrystelystä*, joihin se katsoo keskustan aiemmin syyllistyneen.²¹⁰ Tämä vaara on edelleen olemassa, koska *keskusta on aina hakenut poliittista säpinää, kun taas demarit pitävät vakaasta menosta*. Ilta-Sanomien mukaan kyseessä on *perusero, joka ei riipu niinkään henkilöistä kuin puolueiden tavasta tehdä politiikkaa.*²¹¹ Näin ollen Jätteenmäen epäluotettavuus Irak-kysymyksessä on sopusoinnussa koko puolueen toimintaperiaatteiden kanssa. Puolueen luonnehdinnat ovat tässä yhteydessä todellisuuden rakennetta muokkaavia argumentteja, joissa tietynlainen toimintatapa – josta toki saattaa löytyä todellisia historiallisia esimerkkejä – yleistetään koko poliittista liikettä koskevaksi.

6.2.4. Yhteenvetoa Ilta-Sanomien retoriikasta

Ilta-Sanomien pääkirjoitukset ja kolumnit vaalien alla eivät ole yhtä avoimen poliittisia kuin Ilkan. Olisi kuitenkin yksioikoista väittää, että ne ovat vähemmän poliittisia. Retoriselta tyyliältään Ilta-Sanomat on tässä osassa aineistoa maltillinen ja suuntaa argumenttinsa universaaliyleisölle Yleisökonstruktio on ”järkevä” kansa, joka ymmärtää, että Jätteenmäen Irak-lausunnot ovat harkitsemattomia. Kirjoittajasubjekti on selvästi etäämpänä yleisöstään kuin Ilkassa, jossa tekstien selkeä tarkoitus on tuottaa maakunnallista yhteisöllisyyttä samastamalla yleisö oppositiojohtajaan.

Tämä ei poista Ilta-Sanomien tekstien poliittisuutta. Tekstit merkityksellistävät keskustan ainakin jossain määrin epäluotettavaksi puolueeksi ja Jätteenmäen ulkopoliittisesti taitamattomaksi. Nämä kaksi asiaa ovat sopusoinnussa keskenään ja merkityksellistävät todellisuutta todellisuuden rakenteeseen perustuvan argumentin tavoin. Suhteessa Irak-kysymykseen Ilta-Sanomat luottaa hallitukseen ja sen ulkopoliittiseen kompetenssiin. Tässä mielessä se puolustaa vallanpitäjiä ja pyrkii kiistämään sekä haastajan käyttämien argumenttien legitimitetin että niiden todenmukaisuuden.

²⁰⁹ Ilta-Sanomat, pääkirjoitus 26.3.2003

²¹⁰ Ilta-Sanomat, pääkirjoitus 26.3.2003

²¹¹ Ilta-Sanomat, pääkirjoitus 26.3.2003

7. Kesäkuu 2003: Pääministerin ero

Tässä osassa aineistoa Irak-kysymys paisuu skandaaliksi ja Jätteenmäki joutuu eroamaan oltuaan pääministerinä 69 päivää.

7.1. Ilkka

Ilkka käsittelee Anneli Jätteenmäkeä ja vaalien alla alkanutta Irak-prosessia kymmenessä pääkirjoituksessa ja kymmenessä kolumnissa. Lisäksi pääministerin eroilmoitus eduskunnalle on julkaistu sellaisenaan, sanasta sanaan pääkirjoitussivulla.

Kesäkuu 2003 on Irak-skandaalin muodostumisessa keskeinen ajankohta, jonka aikana eri mediat antavat tapahtumille erilaisia merkityksiä. Samaan aikaan poliittinen prosessi etenee, mutta se ei etene median välittämästä julkisuudesta irrallaan. Päinvastoin, erityisesti Ilta-Sanomien kirjoitukset ovat mitä suurimmassa määrin vaikuttamassa Jätteenmäen poliittisen luottamuksen asteeseen. Ilkka rakentaa samaan aikaan lukijoilleen ymmärrystä tapahtumista koko lailla vastakkaisella tavalla. Teksteistä välittyy vahva yhteisöllisyys, ja retoriikka keskittyy Jätteenmäen puolustamiseen.

7.1.1. Lipposen Irakgate

Kuten tiedettyä, Irak-skandaalilla oli kaksi puolta: juridinen ja poliittinen. Pääministerin eroon johtanut Irakgate tarkoittaa nykyisessä kielenkäytössä toisaalta sitä tietovuotoa, jota puitiin oikeudessakin, toisaalta kaikkea sitä, miten Jätteenmäki politikoi Irakilla, toisin sanoen miten hän salaisia asiakirjoja käytti ja miten hän pyrki salaamaan niiden olemassaolon. Jälkimmäinen puoli oli eroon johtaneiden tapahtumien kannalta keskeisempi, mutta oikeutta kiinnosti vain Irak-asiakirjojen vuotoon liittynyt juridinen ulottuvuus.

Oleellista on, että analyysin kohteena olevassa aineistossa Irakgatea ja Irak-skandaalia vasta määritellään ja rakennetaan. Sitä ei vielä ole olemassa sellaisena kuin sen nyt tunnemme. Ilkka käy teksteillään määrittelykamppailua eli kilpailua symbolisesta vallasta ja pyrkii nostamaan Irak-kysymyksessä keskeisiksi aivan eri asiat kuin ne, joista lopulta tuli Irakgaten määritelmä.²¹²

Ilkan mukaan *keskustelu on siirtynyt pääasiasta sivuasiaan eli siihen, kuinka oppositiojohtaja sai tietää amerikkalaisten väärinkäsityksestä*. Syynä on se, että *osa vaikutusvaltaisesta mediasta ei mitenkään jaksanut sulattaa keskustan vaalivoittoa ja hakee nyt revanssia ”väärin voitettu” -teemalla*.²¹³ Mikä sitten oli Ilkan mielestä pääasia? Lehti muistuttaa moneen kertaan, että kaiken takana oli *se väärinkäsitys, joka Suomen silloisen hallituksen suhtautumisessa silloin alkamassa olevaan sotaan oli Yhdysvalloissa syntynyt (...) Kuten hallituksen ministerit, sekä Suvi-Anne Siimes että ulkoministeri Tuomiojakin, vahvistivat, hallituksessa oli ollut erilaisia näkemyksiä*.²¹⁴

Ilkka pyrkii mitätöimään Jätteenmäen ympärillä käytävän keskustelun esittämällä asiakirjojen vuodon sivuseikaksi prosessissa, jonka keskiöön se yrittää nostaa prosessin substanssin: sen mitä Lipponen oli Yhdysvalloissa käymissään neuvotteluissa sanonut. Jätteenmäen rooli tässä prosessissa oli se, että *hän teki maalle palveluksen nostaessaan sen vaalikeskusteluun, vaikka siitä saattoi hänen puolueelleen vähän haittaa vaaleissa ollakin*.²¹⁵ Edellinen sitaatti sisältää myös perelmanilaisen syy-seuraus-argumentin, jolla Ilkka pyrkii kumoamaan sen sosialidemokraattien ja myös muiden tiedotusvälineiden viljelemän väitteen, että Keskustan vaalivoitto olisi perustunut Irak-kortin käyttöön. Tämä on uusi retorinen piirre verrattaessa aineistoa vaalien alla julkaistuihin teksteihin; nyt Irak-argumenttien tehoa pyritään kiistämään, koska niiden legitimitetti oli julkisuudessa joutunut huonoon valoon.

Ilkka pyrkii laimentamaan Irak-kohua myös vertaamalla sitä Lipposen pääministerikauden tapahtumiin: (...) *Jätteenmäen rooli Irak-jupakassa ei yllä lähellekään Lipposen suorituksia. Kun vertaa Irak-asiaa ja Jätteenmäen roolia siinä Paavo Lipposen (sd) pääministerikauden kahteen kuumaan kohuun – Sundqvist-*

²¹² kts. Lappalainen 2002, 131–134.

²¹³ Ilkka, pääkirjoitus 10.6.2003

²¹⁴ Ilkka, pääkirjoitus 10.6.2003

²¹⁵ Ilkka, pääkirjoitus 10.6.2003

*jupakkaan ja Itävalta-boikottiin – kysymys on nykyisen pääministerin ja hänen poliittisen uskottavuutensa kannalta pikkuseikasta.*²¹⁶

Ilkka määrittelee aineiston tässä osassa Irak-skandaalia rakentamalla siitä vastatietokertomusta suhteessa esimerkiksi Ilta-Sanomien ja Helsingin Sanomien teksteihin.²¹⁷ Strategiaa toteutetaan johdonmukaisesti vielä siinäkin vaiheessa, kun neuvonantaja Martti Manninen paljastuu vuotajaksi: *Pääministerin kannalta Mannisen tunnustusta voi pitää jopa helpottavana. Tämän jälkeen on enemmän kuin ymmärrettävää, ettei hän ole voinut paljastaa omaa tietolähdettään, vaan on joutunut kiertelemään. Hän ei myöskään ole puhunut vastoin totuutta kieltäessään hallussaan olleen salaisia asiakirjoja. Hän ei ole ollut hankkimassa itselleen salaisia tietoja, vaan niitä on hänelle pyytämättä toimitettu taholta, jonka tietojen oikeellisuutta ei ollut syytä epäillä.*²¹⁸ Ilkan pyrkimys on tässä vaiheessa lopettaa prosessi, jota muut pyrkivät jatkamaan. Määrittelykampanjan kannalta on selvää, että Ilkka on tässä vaiheessa altavastaaaja ja haastaja. Maaliskuun teksteissä poliittinen prosessi noudatti ainakin vaalien osalta Ilkan käsikirjoitusta, mutta tässä vaiheessa niin ei käy. Pääministerin eropäivänä Ilkka vielä kirjoittaa: *Sisällöllisesti merkityksettömän asian jatkuva vatvominen on lopettava ja punamultahallituksen keskityttävä tekemään sitä, mitä varten kansa sen valtaan äänesti. Menneisyyskysymykset eivät ole tärkeitä, tulevaisuuskyymykset sitäkin enemmän.*²¹⁹

7.1.2. Kielellinen vastakkainasettelu: SDP:n sisäiset erimielisyydet Irakgaten ydin

Kun Ilkka luo merkityksiä Irak-skandaalille, se nostaa jälleen esiin SDP:n sisäiset ristiriidat. Päätoimittaja Kari Hokkanen käyttää kiistasta metaforaa *ruusujen sota*, jolla hän merkityksellistää Irak-kysymyksen, tai *Irak-jatkosodan*, nimenomaan demareiden erimielisyyksistä johtuvaksi. *Merkillisen Irak-jatkosotamme ydinselitys taitaakin löytyä SDP:n sisäisistä valta- ja aatesuhteista.*²²⁰ Hokkanen nostaa esiin Lipposen ja Tuomiojan ulkopoliittiset linjaerimielisyydet liittoutumiskysymyksessä ja esittää niistä

²¹⁶ Ilkka, kolumni 11.6.2003 (Seppo Keränen)

²¹⁷ Lappalainen 2002, 149.

²¹⁸ Ilkka, pääkirjoitus 18.6.2003

²¹⁹ Ilkka, pääkirjoitus 18.6.2003

²²⁰ Ilkka, kolumni 17.6.2003 (Kari Hokkanen)

evidenssinä Lipposen kommentit sanomalehti Kalevassa, Ylen Lauantaiseurassa ja Lipposen omassa vappupuheessa.²²¹ Tämä on loogista jatkoa sille tavalle, jolla lehti vaalien alla ryhmitteli demaripoliitikkoja ”kyyhkyiksi” ja ”haukoiksi” ja loi vastakkainasettelua ”meihin” ja ”muihin”. Kielen avulla Ilkka luo hajaannusta poliittisten toimijoiden välille ja pyrkii antamaan vastustajien teoille toisenlaisia merkityksiä kuin nämä itse tarkoittavat: *Purkauksellaan omiaan vastaan Lipponen teki palveluksen pääministerille, jota media verenhimoisesti jahtaa.*²²²

Edelleen Ilkka nostaa presidentti Tarja Halosen Jätteenmäkeä tukevaksi auktoriteetiksi. Pääkirjoituksen otsikko *Halonen rauhoitteli viisaasti Irak-kohua*²²³ antaa ymmärtää, että kohun on syytä rauhoittua, koska myös presidentti haluaa sen rauhoittuvan. Kirjoituksessa myös siteerataan Halosen lausuntoa, jonka mukaan *ulkopoliittiset asiat ovat siinä politiikkaa kuin kaikki muutkin, mutta niiden kanssa on oltava varovainen.*²²⁴ Tällä pyritään jälleen muistuttamaan, että Irak-kysymys oli aivan oikeutettua nostaa esiin – etenkin, kun presidenttikin hyväksyy ulkopoliitiikan politisoinnin. Ilkka myös pyrkii osoittamaan, että presidentti Halonen ja entinen pääministeri Lipponen ovat Irak-kysymyksessä täysin vastakkaisissa viiteryhmissä: *SDP:n puheenjohtaja siis kritisoi voimakkaasti punamultahallituksen ulkopoliitiikkaa, jota sosiaalidemokraattinen ulkoministeri johtaa ja jolle presidentti juuri antoi tukensa – samalla kun antoi tuulensuojaa Anneli Jätteenmäelle – SDP:n pää-äänenkannattajan haastattelussa.*²²⁵ Edellisessä sitaatissa ryhmitellään poliittisia toimijoita yhdistämällä assosiativista ja dissosiativista retoriikkaa²²⁶ – erottamalla yhteenkuuluviksi miellettyjä toimijoita toisistaan ja yhdistämällä niitä uudella tavalla. *Ruusujen sota* toimii uutta ryhmittelyä selittävänä metaforana; se luo kielellisesti eripuraa poliitikkojen välille samaan tapaan kuin kyyhkyt vs. haukat -metafora aiemmin.

²²¹ Ilkka, kolumni 17.6.2003 (Kari Hokkanen)

²²² Ilkka, kolumni 17.6.2003 (Kari Hokkanen)

²²³ Ilkka pääkirjoitus 14.3.2003

²²⁴ Ilkka pääkirjoitus 14.3.2003

²²⁵ Ilkka, kolumni, 17.6.2003 (Kari Hokkanen)

²²⁶ Perelman 1996, 57.

7.1.3. Jätteenmäki maakunnan symbolina – eroista huolimatta

Irak-kysymys sai julkisuudessa myös kovin toisenlaisia merkityksiä kuin mitä Ilkka sille antoi. Ilkan esittämä tulkinta, jonka mukaan itse vuodossa oli kyse oli pienestä asiasta ja huomio olisi pitänyt keskittää Lipposen puheisiin Washingtonissa, jäi alakynteen. Myös poliittinen prosessi kulki vääjäämättä aivan toisin kuin Ilkka pääkirjoitustensa ja kolumniensa perusteella olisi halunnut. Jätteenmäen eron jälkeen päätoimittaja Kari Hokkanen muistuttaa, että media ei aina ole oikeassa. Hän kyseenalaistaa eksplisiittisesti Urho Kekkosen esittämän teesin *niin on jos siltä näyttää* kirjoittamalla, että *media ei tiedä kaikkea eikä se aina halua kertoa kaikkea. Myös media on ennakoasenteidensa vanki.*²²⁷ Kyseessä on julkisuuden luonnetta kuvaava filosofinen argumentti, joka on likipitään konstruktionismin määritelmä ja osuu siten hyvin lähelle tämän tutkielman premissiä. Kekkosen sijaan Ilkka kunnioittaa tässä yhteydessä Koiviston metaforaa mediasta sopuleina, jotka *ryntäävät laumana kylki kyljessä samaan suuntaan.*²²⁸ Tässä argumentissa sopuleita ovat tietysti pääkaupungista käsin operoivat tiedotusvälineet, jotka ovat saaneet asian näyttämään tietynlaiselta.

Jätteenmäen eron jälkeen Ilkka joutui nopeasti omaksumaan uuden tavan selittää tapahtunutta: enää kun ei voinut kirjoittaa tavoitteena skandaalin eskaloitumisen estäminen. Esisopimuksena teksteissä säilyy silti Jätteenmäen kunniallisuus ja sankarillisuus vaaleissa. Päätoimittaja Kari Hokkanen muistuttaa eroa seuraavana päivänä, että *keskustan parlamentaarinen voima on koskematon ja ministereiden määrä entinen. Siitä on kiittäminen kaikkein eniten Anneli Jätteenmäkeä. Eikä Etelä-Pohjanmaalta ilman häntä kuutta kansanedustajaa istuisi.*²²⁹ Jälkimmäinen virke on tarkoitettu sille samalle eteläpohjalaiselle väestölle, jolle lehti vaalien alla esitti keskustan koko maakunnan projektina ja Jätteenmäen tuon projektin symbolina. Rintarinnan yhteisöllisyyden kanssa kulkee erojen tekeminen muihin ja ennen kaikkea sosialidemokraatteihin, jotka *kyllä tietävät, että ilman Jätteenmäkeä keskusta ei olisi nyt suurin puolue ja SDP kakkossijalla.*²³⁰ Pääministeri ero oli lehden mukaan surullinen päivä keskustalle ja Etelä-Pohjanmaalle, joiden edut ovat edelleen yhteneväiset. Paitsi eteläpohjalaisilta, Ilkka odottaa Jätteenmälle tukea myös

²²⁷ Ilkka, kolumni, 20.6.2003 (Kari Hokkanen)

²²⁸ Ilkka, kolumni, 20.6.2003 (Kari Hokkanen)

²²⁹ Ilkka, kolumni 19.6.2003 (Kari Hokkanen)

²³⁰ Ilkka, kolumni 19.6.2003 (Kari Hokkanen)

keskustalaisilta, *joiden tulee muistaa, ketä puolueen on eniten kiittäminen siitä, että SDP nyt tarjoaa sille punamultahallituksen pääministerin paikkaa.*²³¹

Jätteenmäki on yhä eteläpohjalaisten yhteinen projekti. Kertaakaan teksteissä ei arvioida hänen valehdelleen, vaikkakin hänen toimiaan arvioidaan eron jälkeisissä kirjoituksissa jo jonkin verran aiempaa kriittisemmin. Sen sijaan Jätteenmäki esitetään marttyyrina, ja hänen suruaan ja kärsimystään kuvaillaan metaforilla, joilla yleisö pyritään samastamaan häneen. Esimerkiksi Maiju Lemettinen kirjoittaa kolumnissaan, että *Anneli Jätteenmäen kiirastulta ei moni olisi kestänyt itkienkään. Henkisen vahvuutensa hän osoitti puoluevaltuuskunnalle pitämässään puheessa. Se oli tähänastisen uran paras ja liikuttavin. Uuden alku.*²³² Teksteissä Jätteenmäelle aletaan siis rakentaa heti poliittista tulevaisuutta, eikä eroa nähdä poliittisen uran loppuna. Seppo Keränen tekee kolumnissaan Jätteenmäestä eduskunnan varapuhemiestä Seppo Kääriäisen paikalle pian eron jälkeen: *Keskustalla olisi nyt ex-pääministeritasoinen ehdokas eduskunnan varapuhemieheksi (...) Jos osoittautuu, että Jätteenmäki ei ole mihinkään rikokseen syyllistynyt, ja Irak-jupakan todelliset taustat paljastuvat, hänen poliittinen asemansa on jatkossa poikkeuksellisen vahva, muodollisesta asemasta riippumatta.*²³³

Ilkka argumentoi siis edelleen sen esisopimuksen varassa, että eteläpohjalainen väestö samastuu puolueista keskustaan ja tuntee sympatiaa Jätteenmäkeä kohtaan. Pääministerin eron jälkeiset kirjoitukset osoittavat tuon esisopimuksen olevan hyvin vahva. Lehti on itse vuosikymmenet rakentanut sellaista eteläpohjalaisuutta, jossa keskusta on maakunnan etujen kannalta paras puolue ja eteläpohjalaisille on elintärkeää, että omasta maakunnasta on edustajia päättävissä asemissa valtakunnan politiikassa. Jätteenmäen symboloima maakunnallinen yhteisöllisyys säilyy, ja sitä tuodaan esiin rakentamalla sankarista marttyyri. Yleisö pyritään samastamaan päähenkilön kärsimyksen ja tuntemaan sympatiaa tätä kohtaan. Tämä teksteistä löytyvä kertomusrakenne tekee niistä tunteisiin vetoavia, ja ne vaikuttavat retoriikaltaan erityisyseisölle suunnatuilta, vaikka auditoriona on tietysti edelleen periaatteessa koko maakunnan väestö.

²³¹ Ilkka, pääkirjoitus 19.6.2003

²³² Ilkka, kolumni 28.6.2003 (Maiju Lemettinen)

²³³ Ilkka, kolumni 25.6.2003 (Seppo Keränen)

7.1.4. Pääministerin vaihto takaa jatkuvuuden

Kun Jätteenmäestä kirjoitettiin vaalien alla sankaritarinaa, teksteillä oli tietysti poliittisia päämääriä. Marttyyri-retoriikan ongelma vallan näkökulmasta on se, että se ei nosta Jätteenmäkeä takaisin pääministeriksi. Siksi aineisto keskittyy tässä vaiheessa yhtä paljon kuvan muodostamiseen uudesta hallituksesta ja pääministeristä. *Pääministerin vaihto on välttämättömyys, koska puolueen luottamuspääoma kärsi suuren yleisön silmissä kovan kolauksen, varsinkin kun keskustalle jo lähtökohtaisesti vihamielinen valtamedia otti siitä kaiken irti.*²³⁴ Pääministeri siis täytyy vaihtaa koska julkinen kuva hänen luotettavuudestaan on huonontunut, ei itse luotettavuus. Tälläkin lauseella Ilkka konstruoi vastakkainasettelua, tällä kertaa eteläpohjalaisten ja valtaväestön välille: Valtaväestön mielipiteen on muokannut *valtamedia*, joka on keskustavihamielinen ja siten – Ilkan implikoiman käsiteketjun mukaisesti – argumentoinnissaan myös eteläpohjalaisten etujen vastainen..

Uusi pääministeri Matti Vanhanen esitetään jatkuvuuden takaajana ja luotettavana miehenä. *Mikäli punamultahallitus jatkaa Matti Vanhasen johdolla, maa saa pätevän ja sympaattisen pääministerin, jolla on mahdollisuudet rakentaa uuttakin kannatusta.*²³⁵ Hallituksen vaihtuminen esitetään siirtymisenä hajaannuksen tilasta takaisin järjestykseen. Vanhasen hengenheimolaiseksi nähdään valtiovarainministeri Antti Kalliomäki. Molempia yhdistävinä tekijöinä mainitaan pituus ja rauhallisuus, jotka toimivat argumenteissa turvallisuutta ja vakautta symboloivina ominaisuuksina, sekä lisäksi yhteinen asuinkunta Nurmijärvi.²³⁶ *Vanhanen ja Kalliomäki eivät ole kunnostautuneet minään erityisinä kansanvillitsijöinä. Heidän tavaramerkkinsä on luotettavuus, jolla saattaa tämän päivän politiikassa olla yllättävän kova kysyntä.*²³⁷

7.1.5. Presidenttikortti ja auktoriteettiin vetoaminen

Jo aineiston ensimmäisessä osassa Ilkan retoriikassa silmiinpistävää oli hengenheimolaisten hakeminen Jätteenmäelle yllättävistäkin suunnista. Lehti rakensi

²³⁴ Ilkka, pääkirjoitus 19.6.2003

²³⁵ Ilkka, pääkirjoitus 19.6.2003

²³⁶ Ilkka, pääkirjoitus 23.6.2003

²³⁷ Ilkka, pääkirjoitus 25.6.2003

me ja muut -vastakkainasettelua muun muassa esittämällä ulkoministeri Erkki Tuomiojan ja presidentti Tarja Halosen samanmielisiksi suhteessa sodan ja rauhan kysymyksiin. He edustivat kyyhkyjä, kun taas silloinen pääministeri Lipponen ja presidentti Martti Ahtisaari nimettiin haukoiksi.

Aineiston tässä vaiheessa esiin nousee erityisesti presidentti Tarja Halosen käyttäminen auktoriteettina Jätteenmäkeä puolustavissa argumenteissa. Pääministerin eron jälkeenkin lehti kirjoittaa, että Halonen oli suhteessa Irak-kysymykseen lähempänä Jätteenmäkeä kuin Lipposta.²³⁸ Kirjoitukset antavat epäsuorasti ymmärtää, että presidentti olisi saattanut hyväksyä tietojen vuotamisen Jätteenmäellä. Tätä ei sanota suoraan, eikä presidenttiä syytetä mistään, mutta tämä kuva luodaan kahdessa tekstissä kvasiloogisella argumentoinnilla, jolla suljetaan muita vaihtoehtoja pois.²³⁹ *Mannisen motiiveja on arveltu, mutta uskottavan tuntuista selitystä ei ole löytynyt. Puoluepoliittinen motiivi ei oikein tunnu uskottavalta. On myös arveltu, että Manninen omatoimisesti lähti puolustamaan presidentti-instituutiota ja viran nykyistä haltijaa Halosta vahvaksi kokemaansa pääministeri Lipposta vastaan. Tosiasia kun on, että pääministerin vaihtuminen on lisännyt Halosen liikkumavaraa. Tämäkin selitys tuntuu liian haetulta.*²⁴⁰ Tekstissä siis annetaan ymmärtää, että Mannisen motiivina olisi muutakin kuin mitä julkisuudessa on kerrottu, ja nimenomaan presidentin kanslian rooliin kaivataan lisäselvyyttä. Argumenttien tavoitteeksi voi nähdä Jätteenmäen julkisuuskuvan parantamisen: jos presidentti olisi hyväksynyt tietojen vuotamisen, se olisi tehnyt Jätteenmäen toiminnasta legitiimimpää.

7.1.6. Yhteenvetoa Ilkan retoriikasta

Aineiston ensimmäisessä, eduskuntavaaleja edeltäneessä vaiheessa Ilkan pääkirjoitusten ja kolumnien argumentointi esitti Jätteenmäen ulkopoliittisen tabun murtajana, ja keskustan äänestäminen merkityksellistettiin ääneksi Jätteenmäelle ja sitä kautta muutokselle, kun taas Lipponen merkitsi nykyisen jatkumista niin sisä- kuin ulkopoliitikassakin. Jätteenmäki oli teksteissä koko maakunnan yhteinen projekti,

²³⁸ Ilkka, pääkirjoitus 20.6.2003

²³⁹ Perelman 1996, 62.

²⁴⁰ Ilkka, pääkirjoitus 20.5.2003

jonka voitto oli eteläpohjalaisuuden ja eteläpohjalaisten ihmisten voitto. Tässä vaiheessa poliittinen prosessi kulki paljolti teksteissä ilmenevän tahdon mukaisesti: keskusta voitti vaalit ja Jätteenmäestä tuli maan ensimmäinen naispääministeri.

Aineiston toisessa vaiheessa, kesäkuun 2003 pääkirjoituksissa ja kolumneissa, sankariretoriikka muuttuu marttyyriretoriikaksi. Samalla retoriikasta tulee entistäkin tunteisiin vetoavampaa: tapahtuma on *kiirastuli*, *murhenäytelmä* jne. Näillä metaforilla lehti tekee tiettäväksi, että oikeat eteläpohjalaiset eivät hylkää sankariaan. Samalla tekstit uusintavat myyttiä sorretuista eteläpohjalaisista, jotka ovat syrjässä vallan ytimestä, samoin kuin heidän tiedotusvälineensä on vaarassa jäädä Etelä-Suomen sinipunamedian varjoon.

Kesäkuu 2003 oli keskeinen poliittisen Irak-skandaalin muodostumisessa. Jos ihmisten tietoisuus olisi rakentunut pelkästään Ilkan perusteella, mitään skandaalia ei olisi koskaan syntynyt. Lehti rakentaa teksteissään – suhteessa esimerkiksi Ilta-Sanomiin ja Helsingin Sanomiin – vastatietokertomuksen, jossa itse salaisten tietojen vuotamisessa kyse oli pienestä asiasta, paljon pienemmästä kuin Lipposen käymät keskustelut Washingtonissa. Siksi huomio olisi pitänyt keskittää skandaalin alkuperään ja varsinaiseen substanssiin.

7.2. Ilta-Sanomat

Irak-vuotoa ja siihen liittyvää poliittista prosessia, kuten pääministerin vaihtumista, käsitellään Ilta-Sanomien pääkirjoituksissa ja kolumneissa kesäkuussa 2003 huomattavasti enemmän kuin vaalien alla. Tässä vaiheessa skandaaliksi paisuva Irak-kysymys on pääteemana kuudessa pääkirjoituksessa ja kahdeksassa kolumnissa. Lisäksi aihetta sivutaan kahdessa pääkirjoituksessa.

7.2.1. Jätteenmäen valhe – ja sen moninaiset metaforat

Sen jälkeen kun Ilta-Sanomat saa käsiinsä keskustan työvaliokunnan pöytäkirjan, josta käy ilmi Jätteenmäellä olleen käytössään salaista Irak-aineistoa, hänen toimintaansa

kuvataan epärehelliseksi ja valheelliseksi: *Pöytäkirja todistaa kiistatta, että Jätteenmäki käytti vaalikampanjansa aseena virkarikoksella hänelle toimitettua salaista aineistoa. Väittäessään lainanneensa korvakuulolta pilkuntarkasti salaisia muistioita Jätteenmäki ei pysynyt totuudessa.*²⁴¹ Jätteenmäkihän oli perustellut toistuvasti Irak-tietojaan sillä, että hänellä on kaksi korvaa. Kun Ilta-Sanomat katsoo saaneensa hänet kiinni valheesta, asian merkittävyyttä perustellaan ylevästi Suomen poliittisen järjestelmän uskottavuudella ja perustuslailla. *Kyse ei ole enää vain Suomen ulkopoliittikan uskottavuutta tahranneesta Irak-kiistasta, vaan pääministeri Anneli Jätteenmäen vallankäytön uskottavuudesta. (...) Uuden perustuslain myötä Suomen poliittinen järjestelmä on entistä pääministerivaltaisempi. Pääministerin vallankäyttökyky on entistä enemmän riippuvainen hänen persoonastaan.*²⁴²

Kolumneissa Jätteenmäen toimintaa kuvataan edellisiä sitaattejakin suorasukaisemmin valehteluksi, ja siitä kirjoitetaan hyvin metaforisesti – metaforilla samalla annetaan ymmärtää jo hyvissä ajoin, että Jätteenmäen pääministerikausi uhkaa jäädä lyhyeksi. A.-P. Pietilä kirjoittaa kolumnissaan, että *Jätteenmäki (kesk) kaivaa itselleen syvää kuoppaa peitellessään jälkiään. Kerta toisensa jälkeen hän sortuu kiertelyyn ja suoranaiseen valehteluun. Hänen lyhyt uransa pääministerinä näyttää juoksuhaudalta, joka syvenee päivä päivältä poliittiseksi haudaksi. (...) Jätteenmäki kielsi totuuden, vaikka hänen korvansa jo heiluivat.*²⁴³ Kuoppa ja hauta ovat poliitikon tilannetta kuvaavina metaforina varsin lohduttomia. Muitakin vastaavanlaisia kielikuvia Ilta-Sanomat viljelee, esimerkkeinä vaikkapa nämä:

*Jätteenmäen sotkeutuminen vaihtelevien Irak-selitysten hetteikköön on vienyt uudelta pääministeriltä mahdollisuuden siihen kuhertelukuukauteen, jonka julkisuus normaalisti suo hallitusta johtavalle vasta-alkajalle.*²⁴⁴

*Suunnitelmallinen median ja sen myötä kansalaisten sumuttaminen on syöpä, oka jäytää avoimuuteen pyrkivän kansalaisyhteiskunnan perustuksia.*²⁴⁵

²⁴¹ Ilta-Sanomat, pääkirjoitus 6.6.2003

²⁴² Ilta-Sanomat, pääkirjoitus 6.6.2003

²⁴³ Ilta-Sanomat, kolumni 7.6.2003 (A.-P. Pietilä)

²⁴⁴ Ilta-Sanomat, kolumni 13.6.2003 (Jukka Tennilä)

²⁴⁵ Ilta-Sanomat, kolumni 14.6.2003 (A.-P. Pietilä)

*Jätteenmäen syöttämä pajunköysi kiertyy päivä päivältä tiukemmin hänen oman kaulansa ympärille.*²⁴⁶

*Anneli Jätteenmäki ei ole hento tyttö, vaan korsto. Pääministerinä hän on tasavallan leveäharteisia, ja juuri sen vuoksi hänen tekemisiinsä puututaan viivyttämättä.*²⁴⁷

Nämä esimerkit osoittavat sen, että teksteissä paitsi todistellaan Jätteenmäen valehdelleen, myös legitimoidaan median toimintaa. Ilta-Sanomien mukaan kyseessä on suuri periaatteellinen asia, ei vain valhe itsessään. Irak-kysymyksen periaatteellista merkittävyyttä lehti perustelee vetoamalla pääministerin omiin lausuntoihin. *Jätteenmäen oman, tammikuussa esittämän linjauksen mukaan ”medialla on keskeinen tehtävä nostaa esiin ongelmat, joita vallanpitäjät haluavat vaientaa tai vähätellä”.*²⁴⁸ Kyseessä on retorisesti mielenkiintoinen argumentointitaktiikka. Siinä missä Ilkka esitti esimerkiksi presidentit Halosen ja Koiviston aidosti Jätteenmäen hengenheimolaisiksi, Ilta-Sanomien retoriikka on edellisissä esimerkeissä ironista, ja sen päämääränä on osoittaa Jätteenmäen lausunnon ja toiminnan ristiriita. Omien periaatteiden vastaisesti toimiminen osoittaa poliitikolta hypokrisiaa eli teeskentelyä ja tekopyhyyttä, jonka voi nähdä yhdenlaiseksi valheeksi.²⁴⁹ A.-P. Pietilä muistuttaakin kolumnissaan, että *vielä eduskuntavaalien aikana pääministeri ymmärsi demokratian syvimmän olemuksen ja median roolin.*²⁵⁰ Tätä sanojen ja toiminnan ristiriitaa Ilta-Sanomat pitää esillä toistuvasti. Pääministerin eron jälkeen lehti muistuttaa, että *Jätteenmäki ei ”Irak-gaten” missään vaiheessa päässyt ansioitumaan sen avoimuuden mainoksena, jota hän sanoi politiikassa ajavansa. Päinvastoin hän sotkeutui omiin verkkoihinsa yrityksissään salata asioiden todellinen laita.*²⁵¹

Perelmanin argumenttien luokittelussa todellisuuden rakenteeseen perustuvat argumentit viittaavat esimerkiksi sellaiseen retoriikkaan, jossa teot kertovat tekijänsä pysyvistä ominaisuuksista. Ilta-Sanomat merkityksellistää Jätteenmäen epäluotettavaksi pitkälti tällaisen, todellisuuden rakenteeseen perustuvan retoriikan

²⁴⁶ Ilta-Sanomat, kolumni 7.6.2003 (A.-P. Pietilä)

²⁴⁷ Ilta-Sanomat, kolumni 9.6.2003 (Jari Tervo)

²⁴⁸ Ilta-Sanomat, kolumni 13.6.2003 (Jukka Tennilä)

²⁴⁹ Paastela 1995, 16–17.

²⁵⁰ Ilta-Sanomat, kolumni 14.6. (A.-P. Pietilä)

²⁵¹ Ilta-Sanomat, pääkirjoitus 19.6.2003

avulla. Aineisto sisältää paljon esimerkkejä, joilla todistellaan Jätteenmäen epärehellisyyttä.

7.2.2. Media nousee päärooliin

Tässä vaiheessa Irak-skandaalin kehittymistä aineistoon ilmestyy myös entistä enemmän viittauksia muihin tiedotusvälineisiin. Ilkassa Ilta-Sanomien kirjoitukset nimettiin sinipunamedian puolueelliseksi ja tarkoitushakuiseksi ajolahdiksi. Ilta-Sanomissa taas tuodaan esiin, että *kaksi keskustaa lähellä olevaa, muodollisesti sitoutumatonta maakuntalehteä, Jyväskylässä ilmestynvä Keskisuomalainen ja Seinäjoella ilmestynvä Ilkka, torjuivat lehdistön Jätteenmäki-kritiikin katsoen sen kertovan vain esittäjiensä keskustanvastaisista asenteista.*²⁵² Ilta-Sanomien vastaa kritiikkiin ja kertoo, että *sillä ei vastoin joidenkin keskustalaisten kannanottajien luuloja ole mitään vaalitulosta vastaan. Se edustaa äänestäjien tahtoa, ja IS on kannanotoissaan puolustanut ja puolustaa suomalaista kansanvaltaa.*²⁵³ Näin ollen Ilta-Sanomien määrittelee itsensä puolueettomaksi ja riippumattomaksi ja nimeää Ilkan ja Keskisuomalaisen vain muodollisesti sitoutumattomaksi.

Tiedotusvälineet korostavat mielellään, että ne pyrkivät puolueettomaan tiedonvälitykseen, eivätkä tee politiikkaa. Myös Ilta-Sanomien korostaa, että sen toimintaa ohjaavana motiivina on vastausten etsiminen avoimiin kysymyksiin, ei ajojahti: *Kun riippumaton, raportointiin pyrkivä lehti löytää uutisen, sen on syytä julkaista se eikä laskea, kenen hyväksi uutinen mahdollisesti pelaa.*²⁵⁴ Tässä tutkielmassa omaksutun konstruktionistisen näkemyksen mukaan tiedotusvälineet rakentavat ihmisten kuvaa yhteiskunnasta ja ovat siten aina luonteeltaan poliittisia. Ilta-Sanomien rooli Irak-skandaalissa oli kiistatta keskeinen: Jätteenmäen eron tosiasiallinen syy oli Ilta-Sanomien paljastama Jätteenmäen ja presidentin neuvonantajan Martti Mannisen välinen yhteys ja salaisten tietojen käyttäminen Jätteenmäen vaaliaseena. Ilta-Sanomien ei mitenkään piilotele omaa rooliaan vaan käyttää tilannetta pikemminkin tilaisuutena profiilin nostoon. Kun Ilta-Sanomien on

²⁵² Ilta-Sanomien 23.6.2003, pääkirjoitus

²⁵³ Ilta-Sanomien 23.6.2003, pääkirjoitus

²⁵⁴ Ilta-Sanomien 23.6.2003, pääkirjoitus

saanut käsiinsä keskustan työvaliokunnan pöytäkirjan, joka paljastaa Jätteenmäen käyttäneen vaalikampanjassaan salaista aineistosta, se kirjoittaa pääkirjoituksessaan: *Lehdistö on tehnyt jo lähes kaksi kuukautta Irak-asiapapereiden alkuperään liittyvää tutkimusta, jonka poliisi on laiminlyönyt.*²⁵⁵ Jätteenmäen eropäivänä lehti puolestaan kirjoittaa, että *tiedotusvälineiden tehtävänä ei ole synnyttää tai kaataa hallituksia, vaan se työ kuuluu poliitikoille. Eduskunta ei kuitenkaan voine sivuuttaa niitä tiedotusvälineiden esiin kaivamia tietoja, joista sen luottamusta tarvitseva pääministeri olisi mieluiten vaiennut.*²⁵⁶

Esimerkit käyvät todisteena siitä, että joukkotiedotus ei ole peili, joka vain heijastaa, mitä sen ulkopuolisessa yhteiskunnassa tapahtuu. Ilta-Sanomat käy määrittelykampanjaa siitä, millaisia merkityksiä Irak-kysymys saa. Lisäksi se pyrkii – aivan kuten Ilkkakin – ohjaamaan retorisesti poliittista prosessia tiettyyn suuntaan. Ilkka pyrki suhteellistamaan koko Irak-kysymyksen tässä vaiheessa sisällöltään ja merkitykseltään vähäiseksi. Ilta-Sanomille kyse on periaatteellisesta ja suuruusluokaltaan ainutlaatuisesta skandaalista. Ilmaisu *eduskunta ei voine sivuuttaa* ennustaa jo varsin suorasukaisesti, että jos kansanedustajat toimivat, kuten heidän kuuluu, Jätteenmäki joutuu eroamaan.

Aineiston tässä vaiheessa Ilta-Sanomat nostaa itsensä – myös aivan eksplisiittisesti – yhdeksi toimijaksi. Se selventää monessa yhteydessä omaa rooliaan ja rakentaa Jätteenmäestä symbolisen tapauksen, joka havainnollistaa myös laajemmin lehdistön vapautta ja roolia vallan vahtikoirana: *Ilmeinen ristiriita päättäjän sanojen ja tekojen tai ylvään ihanteen ja ankean todellisuuden välillä tarjoaa kaikkialla läntisessä kulttuuripiirissä yhden lähtökohdan sille poliittiselle raportoinnille, jolla pyritään kaivautumaan kiillotettujen julkisivujen taakse.*²⁵⁷

7.2.3. ”Irak-pommi tuhosi poliittisen tulevaisuuden”

Ilta-Sanomia ja Ilkkaa on mielenkiintoista verrata siinä, millaiseksi ne näkevät Jätteenmäen poliittisen tulevaisuuden. Ilkassahan katseet käännettiin heti eron jälkeen

²⁵⁵ Ilta-Sanomat, pääkirjoitus 6.6.2003

²⁵⁶ Ilta-Sanomat, pääkirjoitus 18.6.2003

²⁵⁷ Ilta-Sanomat, pääkirjoitus 23.6.2003

tulevaan ja Jätteenmäkeä istutettiin muun muassa eduskunnan varapuhemieheksi. Hänen asemansa suomalaisessa politiikassa nähtiin kaiken kaikkiaan vahvaksi. Niin ikään Ilkka muistutti, että keskustan asemaan eduskunnan suurimpana puolueena pääministerin erolla ei ollut vaikutusta. Ilta-Sanomat puolestaan kirjoittaa suoraan, että *hän ei tällä hetkellä ole sopiva poliittisiin johtotehtäviin.*²⁵⁸ Jätteenmäen asema suomalaisessa politiikassa määritellään muutenkin siten, että hänellä ei juuri ole poliittista tulevaisuutta. Jukka Tennilä vertaa Jätteenmäen tilannetta kolumnissaan Paavo Lipposeen, jonka johdolla sosialidemokraatit hävisivät eduskuntavaalit keskustalle: *Jätteenmäki joutui luopumaan myös puoluejohtajan tehtävästä, kun taas Lipponen johtaa edelleen puoluettaan. Lipponen on eduskunnan puhemies, mutta Jätteenmäki putosi rivikansanedustajaksi. Koska puhemies johtaa eduskunnan työtä, Lipponen on nyt tavallaan Jätteenmäen esimies.*²⁵⁹ Näin kävi Ilta-Sanomien mukaan siksi, että *pääministerin oppositiojohtajana rakentama Irak-pommi räjähti lopulta hänen omille silmilleen.*²⁶⁰

Ilkan mukaan oleellista puolueen ja hallitusyhteistyön kannalta oli se, että keskusta säilyi suurimpana puolueena. Ilta-Sanomien mukaan taas *keskustan tilanne muistuttaa nyt poliittista konkurssia, vaikka takana on vaalivoitto.*²⁶¹ Pidemmällä aikavälillä tekstit kuitenkin antavat keskustalle toivoa. *Keskusta on yleensä kovissa paikoissa osannut suoristaa rivinsä, eikä tämän kyvyn ole syytä epäillä äkkiä kadonneen. (...) Puolue voi selvitä Anneli-gatesta odotettua vähemmän vaurioin siksi, ettei Jätteenmäki edusta mitään puolueen siipeä. Hän ei ole antanut nimeään millekään puoluelinjalle. Hän oli omien teidensä kulkija, jota puolue huomasi äkkiä tarvitsevansa ex-puheenjohtaja Esko Ahon alkaessa tehdä pitkää lähtöään puoluejohdossa.*²⁶² Jätteenmäellä on siis Ilta-Sanomien mukaan poliittista tulevaisuutta ainoastaan rivikansanedustajana. Keskustan Ilta-Sanomat uskoo pääsevän jaloilleen – ilman Jätteenmäkeä.

Mikä sitten oli perimmäinen Jätteenmäen toimia selittävä motiivi? Hänen toimensa kielivät Ilta-Sanomien mukaan hänen epärehellisyydestään, mutta koska politiikka on tavoitteellista toimintaa, on oleellista kysyä aineistolta, miksi se uskoo Jätteenmäen

²⁵⁸ Ilta-Sanomat, pääkirjoitus 25.6.2003

²⁵⁹ Ilta-Sanomat, kolumni 27.6.2003 (Jukka Tennilä)

²⁶⁰ Ilta-Sanomat, pääkirjoitus 19.6.2003

²⁶¹ Ilta-Sanomat, pääkirjoitus 19.6.2003

²⁶² Ilta-Sanomat, pääkirjoitus 25.6.2003

käyttäneen Irak-asiakirjoja. Ilkan mukaan vastaus oli se, että kansalla oli oikeus tietää merkittävästä ulkopoliittisesta asiasta, ja sen tuominen julkiseen keskusteluun oli palvelus kansanvallalle. Ilta-Sanomien mukaan perimmäinen syy on Jätteenmäen halu päästä valtaan keinolla millä hyvänsä. *Jätteenmäki halusi valtaan, mutta aika ei riittänyt näyttämään, mitä hän olisi vallallaan tehnyt. Ehkä hän halusi valtaan sen itsensä vuoksi.*²⁶³ Tämä Ilta-Sanomien epärehelliseksi merkityksellistämää toimintaa selittävä vallanhalu on perelmanilaisittain todellisuuden rakenteeseen perustuva syy-seuraus-argumentti, joka toistuu aineistossa usein, esimerkiksi seuraavassa sitaatissa: *Tarinan opetus on, että valtaan ei pidä pyrkiä keinolla millä hyvänsä. Jätteenmäki pelasi niin kovaa peliä ja kommentoi sitä niin monilla osatotuksilla, että luottamus pääministeriin meni kahdessa kuukaudessa.*²⁶⁴

7.2.4. Vanhanen palauttaa luottamuksen

Vaikka Ilta-Sanomien ja Ilkan retoriikka on monelta osin lähes vastakkaista, molemmat esittävät Matti Vanhasen nousun pääministeriksi merkitykseltään samanlaiseksi. Poliittisen skandaalin jälkeen sekä puolueeseen että maahan tarvitaan vakaan ja rauhallisemman politiikan kausi, ja Matti Vanhasessa nähdään ominaisuuksia, jotka sopivalla tavalla pystyvät sen toteuttamaan. *Pääministeri Matti Vanhanen on edeltäjäänsä piirteettömämpi, mutta ilmeisesti keskusta tarvitsee nyt kokoajakseen juuri Vanhasen kaltaista särmätöntä ja asiantuntevaa poliitikkoa.*²⁶⁵

Ilta-Sanomien korostaa, että sillä ei ole mitään punamulta-hallituspohjaa vastaan, ja hallituksen onnistuminen Vanhasen johdolla on toivottavaa. *Todennäköisesti hallituspohja ei kestä toista samantyyppistä välinäytöstä, ja sekä keskusta että demarit tietävät sen. Siksi Vanhasen-Kalliomäen hallitus tehnee voitavansa löytääkseen siedettävät yhteispelikuviot.*²⁶⁶

²⁶³ Ilta-Sanomien kolumni 27.6.2003 (Jukka Tennilä)

²⁶⁴ Ilta-Sanomien pääkirjoitus 19.6.2003

²⁶⁵ Ilta-Sanomien pääkirjoitus 25.6.2003

²⁶⁶ Ilta-Sanomien pääkirjoitus 26.6.2003

7.2.5. Yhteenvetoa Ilta-Sanomien retoriikasta

Aineiston tässä vaiheessa Ilta-Sanomat nostaa itsensä poliittisen prosessin keskeiseen rooliin. Lehti legitimoii omaa toimintaansa kertaamalla useaan kertaan, että kyse ei ole ajojahdista vaan että asian periaatteellinen merkittävyys velvoittaa tutkivaan journalismiin. Jätteenmäen katsotaan valehdelleen ja käyttäneen rikoksella hankittua tietoa vaaliaseena. Tämän vuoksi Jätteenmäkeä kirjoitetaan poliittisesti sivuraiteille, eikä hänellä nähdä olevan mainittavaa poliittista tulevaisuutta. Jätteenmäen ero esitetään aineistossa oikeaksi ja välttämättömäksi ratkaisuksi ja edellytykseksi sille, että luotettavammat poliitikot voivat palauttaa hallitukselle poliittisen luottamuksen.

Tekstien yleisökonstruktio on edelleen ”järkevä” kansa, joka ymmärtää asiat samoin kuin kirjoittajasubjekti. Retoriikassa vedotaan yleisiin, hyviksi koettuihin päämääriin, kuten median riippumattomuuteen ja poliitikoilta edellytettävään rehellisyyteen. Meneillään oleva hajaannuksen tila johtuu lehden mielestä siitä, että poliittinen todellisuus ei ole sopuossuudessa näiden päämäärien kanssa. Samanlaista tunteisiin vetoavuutta kuin Ilkassa ei Ilta-Sanomien retoriikasta edelleenkään löydy.

8. Maaliskuu 2004: skandaalin jälkinäytös oikeudessa

Maaliskuussa 2004 Helsingin käräjäoikeus antaa päätöksensä jutussa, jossa syytteessä ovat entinen pääministeri Anneli Jätteenmäki ja tasavallan presidentin entinen neuvonantaja Martti Manninen. Jätteenmäen syytteet yllytyksestä virkarikokseen hylätään. Manninen puolestaan tuomitaan 80 päiväsakkoon.

8.1. Ilkka

Ilkka käsittelee Irak-oikeudenkäyntiä kesäkuun 2004 numeroissaan neljässä kolumnissa viidessä pääkirjoituksessa. Määrää voi pitää suurena, sillä Jätteenmäki ei enää tässä vaiheessa ole pääministeri, ja useimmat muut lehdet eivät enää ottaneet asiaan voimakkaasti kantaa. Asiasta toki uutisoitiin näyttävästi, mutta pääkirjoituksia ja

kolumneja aiheelle uhrattiin vähemmän kuin skandaalin kahdessa aikaisemmassa vaiheessa. Ilkka sen sijaan näkee oikeudenkäynnin eräänlaisena revanssin paikkana. Sitä pidetään esillä ja se nähdään nimenomaan osana poliittista Irak-skandaalia, itse asiassa sen ratkaisevana vaiheena, joka antaa uuden merkityksen myös edellisille vaiheille. Ero Iltä-Sanomien antamiin merkityksiin on tässä mielessä huima.

8.1.1. ”Poliittinen oikeudenkäynti”

Ilkassa oikeudenkäynti Anneli Jäätteenmäkeä ja presidentin entistä neuvonantajaa Martti Mannista vastaan esitetään *läpikotaisin poliittiseksi*²⁶⁷. Lehden mukaan koko prosessin perimmäisenä syynä on se, että Jäätteenmäen poliittisten vastustajien ja tiedotusvälineiden näkemykset ovat vaikuttaneet myös poliisitutkintaan ja oikeuslaitokseen. *Ilmeisesti mediapaine sai ensin poliisin ja sitten syyttäjän lähtemään liikkeelle, vaikka näyttö oli hataraakin hatarampi.*²⁶⁸ Lehti pyrkii siis murtamaan vallan instituutioiden riippumattomuutta koskevan myytin, jonka mukaan oikeuslaitos toimii riippumattomasti. *Uskooko valtakunnansyyttäjä tai joku muu vakavissaan, että tätä oikeudenkäyntiä käytäisiin, jos Paavo Lipponen olisi voittanut vaalit?*²⁶⁹ Tämä pääkirjoituksesta lainattu sitaatti on lehden vastaus valtakunnansyyttäjä Matti Kuusimäen lausuntoon, jonka mukaan oikeudenkäynti ei rikosoikeudellisessa mielessä ollut poliittinen. Oikeusprosessi ei siis ole politiikalta suojassa, varsinkaan kun *kaikki maallikkotuomarit eli lautamiehet ovat puolueista, jotka olivat viime vaaleissa Jäätteenmäen kilpailijoita eivätkä varmastikaan hyvällä katsoneet, kun naisjohtaja vyörytti keskustan aivan uudelle kannatustasolle pääkaupungissa.*²⁷⁰ Perelmanilaista syy-seuraus-argumenttia hyödyntävänä narratiivina tarkasteltuna retoriikka toimii siten, että poliittiset vastustajat ovat saaneet median myötävaikutuksella aikaan poliittisen oikeudenkäynnin.

Jäätteenmäki itse pysyy Ilkan kertomassa narratiivissa sankarina. Kun hän pitää oikeussalissa itse oman puolustuspuheensa, tapaukselle esitetään tunnettu historiallinen vertailukohta. *Hän kiisti yksityiskohtaisesti syytökset, joiden vuoksi hänet oli oikeuteen*

²⁶⁷ Ilkka, pääkirjoitus 4.3.2004

²⁶⁸ Ilkka, kolumni 24.3.2004 (Kari Hokkanen)

²⁶⁹ Ilkka, pääkirjoitus 16.3.2004

²⁷⁰ Ilkka, kolumni 9.3.2004 (Kari Hokkanen)

toimitettu, mutta puheen pääpaino oli tapahtumien poliittisen merkityksen osoittaminen. Vastaavaa dramatiikka ei Suomen oikeusistuimissa liene koettu sitten Risto Rytin puolustuspuheen sotasyllisyysoikeudenkäynnissä 11.12.1945.²⁷¹ Näin Irak-oikeudenkäynti vertautuu myös niin sanotussa virallisessa suomalaisessa historiankirjoituksessa epäoikeudenmukaiseksi koettuun ja poliittisena pidettyyn oikeudenkäyntiin.

Vaikka Ilkka on jäänyt alakynteen itse Irak-skandaalin määrittelykamppailussa, se pitää edelleen esillä pääasiana pitämäänsä substanssia eli Lipposen Washingtonissa käymiä keskusteluja, joissa Jätteenmäki sanoi Lipposen olleen liittämässä Suomea Yhdysvaltain johtamaan koalitioon. Riippumatta oikeuden ratkaisusta Jätteenmäki oli tehnyt palveluksen suomalaisille nostamalla tämän asian julkisuuteen. Koska kyseessä on poliitikko ja koko prosessi on lehden mielestä poliittinen, lopullisen ja todellisen tuomion antaa yleisö, eivät tuomarit. *Kansalaisten asia on (...) pohtia, oliko oppositiojohtajalla oikeus ja aiheita nostaa eduskuntavaalikeskusteluun Suomen suhde koalitioon, joka pian hyökkäsi Irakiin – eikä ole päässyt sieltä vieläkään pois.²⁷² Oikeutta käytiin Jätteenmäen osalta – ainakin virallisesti – ainoastaan siitä, oliko tämä yllyttänyt presidentin neuvonantajaa rikokseen. Ilkan mielestä tämä on irrelevantti sivujuonne: *Ei kai kukaan vakavissaan sano, ettei eduskuntavaaleihin valmistautuvalla kansalla ollut oikeutta tietää, oliko maa liittymässä hyökkäysliittokuntaan tai että suurvalta sellaista oletti.²⁷³ Teksteissä identifioidaan lukija osaksi kansaa, jolle Jätteenmäki teki vaalien alla palveluksen. Irakin politisoiminen oli siis moraalinen teko riippumatta siitä, miten oikeus siihen suhtautuisi.**

8.1.2. ”Anneli korjasi potin”

Ilkan mukaan Irak-oikeudenkäyntiä ei olisi pitänyt lainkaan käydä, mutta lopulta se kääntyy Jätteenmäen voitoksi. Nimenomaan oikeudenkäynnin televisiointi antaa Jätteenmäelle mahdollisuuden puhua suoraan kansalle, ilman että media pystyy antamaan tapahtumista vääristynyttä kuvaa. *Näytösoikeudenkäynnistä olikin lopulta*

²⁷¹ Ilkka, pääkirjoitus 4.3.2004

²⁷² Ilkka, pääkirjoitus 4.3.2004

²⁷³ Ilkka, pääkirjoitus 9.3.2004

hyötyä sekä Anneli Jätteenmäelle että Suomen valtiolle ja kansalle. Parempi sittenkin näin kuin että ihmisille olisi jäänyt vuoden 2003 tapahtumista se kuva, jonka median valtaosa siitä tahtoi antaa, osa hyväuskoisuuttaan, osa tarkoitushakuisesti.²⁷⁴ Niinpä päätoimittaja Hokkanen kirjoittaa jo ennen käräjäoikeuden päätöstä, että *Anneli korjasi potin.*²⁷⁵ Koska kyseessä on Ilkan mukaan poliittinen oikeudenkäynti, tärkeintä on, että Jätteenmäki on saavuttanut poliittisen voiton eli kansan luottamuksen. *Olen tiennyt tapahtumien kulun suurin piirtein tähänkin saakka enkä ole Annelia valehtelijana pitänyt. Nyt vakuutuin, että muutkin voivat siitä vakuuttua.*²⁷⁶ Retoriikka on tässä tutkielmassa omaksutun, perelmanilaisen näkemyksen mukaan vakuuttamisen taitoa. Ilkka tavallaan vahvistaa Anneli Jätteenmäen oikeussalissa esittämää argumentaatiota, tulkitsee Jätteenmäen puhetta ja merkityksellistää sen uskottavaksi. Aineisto näyttäytyy oikeudenkäynnin yhteydessä eräänlaisena Jätteenmäen ja lukijoiden yhteisenä rajapintana, jossa kirjoittajasubjekti rakentaa yhteisymmärrystä menneestä. ”Meiksi” identifioidaan ihmiset, jotka uskovat Jätteenmäen toimien olleen moraalisia ja laillisia. *Vakuuttuuko Helsingin käräjäoikeus siitä, on vähäisempi asia,* päätoimittaja Hokkanen kirjoittaa.²⁷⁷

Koska prosessi Ilkan mukaan poistaa epäilyt Jätteenmäen toimien epärehellisuudesta ja puheiden valheellisuudesta, on myös tämän poliittinen tulevaisuus pelastettu: *Sillä on varmasti Annelin poliittiselle tulevaisuudelle suuri merkitys, että ihmiset, uskoakseni suuri enemmistö, saattoivat vakuuttua siitä, että hän ei todellakaan pääministerinä valehdellut eduskunnalle.*²⁷⁸ Teksteissä siis paitsi tulkitaan poliittista prosessia, myös annetaan sille tulevaisuutta määritteleviä merkityksiä. Ilkan tekstit rakentavat kuvaa koko kansan mielipiteistä, joista ei tietenkään ole olemassa tutkittua tietoa. Toisaalta poliittisen retoriikan tehtävä ei olekaan ensisijaisesti kertoa, miten asiat ovat, vaan vaikuttaa niihin, jotta ne olisivat toivotunlaisia.

²⁷⁴ Ilkka, kolumni 9.3.2004 (Kari Hokkanen)

²⁷⁵ Ilkka, kolumni 9.3.2004 (Kari Hokkanen)

²⁷⁶ Ilkka, kolumni 9.3.2004 (Kari Hokkanen)

²⁷⁷ Ilkka, kolumni 9.3.2004 (Kari Hokkanen)

²⁷⁸ Ilkka, kolumni 9.3.2004 (Kari Hokkanen)

8.1.3. ”Aika siirtyä pääasiaan”

Kun Helsingin käräjäoikeus vapauttaa Jätteenmäen kaikista syytteistä ja tuomitsee Martti Mannisen sakkoihin, Ilkka pitää Jätteenmäen mainetta lopullisesti puhdistettuna. Samalla yleisö saa palkinnon ja voi tuntea itsensä voittajaksi, jos on samastunut Jätteenmäkeen ja elänyt mukana hänen kärsimyksensä. *Koko oikeusprosessin ajan hän on vaiennut. Hän on sanonut luottavansa siihen, että oikeus voittaa. Kovatkin koettelemukset on helppo kestää, kun tietää olevansa oikeassa. Olisikohan joillakin syytä anteeksipyyntöön?*²⁷⁹

Oikeusprosessin myötä päättyy Ilkan mukaan myös koko Irakgate sellaisena kuin se on siihen asti tunnettu. Kun Jätteenmäkeä ei ole enää syytä epäillä mistään, olisi lehden mukaan aika ryhtyä tutkimaan Lipposen käymiä Irak-keskusteluja, jotka ovat paljon kyseenalaisempia kuin Jätteenmäen toimet. *Nyt kun tämä arvoton näytelmä on saanut oikeuden päätöksen, olisi aika vihdoin siirtyä pääasiaan.*²⁸⁰ Ilkka pyrkii siis retoriikallaan määrittelemään Irak-skandaalia edelleen uusiksi, kuten se on tehnyt tähänkin asti. Oikeuden päätös puhdistaa Jätteenmäen maineen, mikä luo mahdollisuuden uusille näkökulmille. *Poliisi ja oikeus tutkivat sitä, mitä niille poliittisista syyistä osoitettiin. En suosittelen, että nyt siirryttäisiin tutkimaan, rikkoiko pääministeri Lipponen kenties perustus- tai muita lakeja. Poliittisen käräjäoikeuden päätös tähän. Mutta historiantutkijat takuulla tutkivat oikeaa asiaa ja antavat tuomion ja kunnian niille, joille kuuluu. Jälkimmäisen Anneli Jätteenmäelle, siitä olen saletti.*²⁸¹

Nykyhetkestä käsin Ilkka pyrkii skandaalia määritellessään myös kirjoittamaan lähihistoriaa uusiksi, sillä pääministerin eroon johtaneita asioita pitää katsoa uudessa valossa sen jälkeen, kun Jätteenmäki on vapautettu syytteistä. *Pohdittavaa riittää myös siinä, mikä sai eduskunnan juhannuksen alla eräänlaisen joukkopsykoosin valtaan. Jätteenmäkeä syytettiin kuorossa valehtelijaksi, kun hän yritti selitellä, mistä ja miksi hän oli Irak-tietonsa saanut. (...) Myös etelän medialla luulisi olevan aihetta jonkinlaiseen itsetutkiskeluun. Etelän tiedotusvälineet hyökkäsivät sutena Jätteenmäen*

²⁷⁹ Ilkka, pääkirjoitus 20.3.2004

²⁸⁰ Ilkka, pääkirjoitus 20.3.2004

²⁸¹ Ilkka, kolumni 20.3.2004 (Kari Hokkanen)

ja keskustan päälle niellen kyselemättä sosialidemokraattien väitteet rikoksella hankitusta vaalivoitosta.²⁸²

8.1.4. Yhteenvedoa Ilkan retoriikasta

Siinä missä useimmat muut tiedotusvälineet korostavat tässä vaiheessa poliittisen ja juridisen prosessin erillisyyttä toisiinsa nähden, Ilkka nimenomaan pyrkii osoittamaan että oikeudenkäynti on poliittinen. Esimerkiksi Ilta-Sanomien ja Helsingin Sanomien mielestä vapauttava päätös ei muuttanut eikä poistanut niitä syitä, joiden vuoksi Jätteenmäki oli menettänyt poliittisen luottamuksen. Ilkka sen sijaan korostaa, että oikeudenkäynti on poliittinen ja osa poliittista skandaalia, sillä sitä ei olisi koskaan käyty, jos vaalien tulos olisi ollut toisenlainen. Vastaavasti vapauttava päätös ja toisaalta Jätteenmäen uskottava esiintyminen oikeudessa vapauttaa Ilkan mukaan Jätteenmäen myös ”poliittisista syyteistä”.

8.2. Ilta-Sanomien Näyttö ei riittänyt

Ilta-Sanomien käsittelee Irak-oikeudenkäyntiä ainoastaan yhdessä pääkirjoituksessa. Se on julkaistu käräjäoikeuden päätöksen jälkeen otsikolla *Näyttö ei riittänyt*.²⁸³ Jätteenmäen eron alla ja sen jälkeen Ilta-Sanomien piti Irak-vuotoa esillä jatkuvasti. Kirjoittelun vähäisyys oikeudenkäynnin aikana kertoo siitä, että Ilta-Sanomien haluaa esittää poliittisen prosessin ja oikeudenkäynnin erillisinä asioina. Oikeudenkäynnistä ei kirjoiteta enempää, koska se ei palauta Jätteenmäkeä pääministeriksi eikä tuo menetettyä poliittista luottamusta takaisin. *Raskaimman tuomionsa Anneli Jätteenmäki sai viime kesänä, kun hän joutui eroamaan vain 69 päivän hallituskauden jälkeen, Helsingin käräjäoikeuden päätös ei kumoa tuota poliittista tuomiota*.²⁸⁴

Jo otsikko *Näyttö ei riittänyt* kertoo paljon siitä, miten Ilta-Sanomien tulkitsee oikeuden ratkaisua. Siinä missä Ilkka esitti, että Jätteenmäen maine on puhdistettu, Ilta-Sanomien

²⁸² Ilkka, pääkirjoitus 20.3.2004

²⁸³ Ilta-Sanomien, pääkirjoitus 20.3.3004

²⁸⁴ Ilta-Sanomien, pääkirjoitus 20.3.3004

näkee, että todisteet vain eivät riittäneet tuomion antamiseen. *Käräjäoikeus ei saanut yllytyksen tunnusmerkistön täyttävää näyttöä siitä, että Jätteenmäki olisi yllyttänyt, viety tai pakottanut Mannisen toimittamaan aineistoa, saati sitten luvannut palkkiota siitä.*²⁸⁵ Päätös on Ilta-Sanomien mukaan *Jätteenmäelle oikeudelliselta kannalta helpottava*, mutta (...) syytteen hylkäämisestä huolimatta käräjäoikeuden perustelut ovat kuitenkin *Jätteenmäen kannalta poliittisesti kiusallista luettavaa.*²⁸⁶ Tuomion ratkaisuperusteluissa kerrottiin, että käräjäoikeus uskoo Jätteenmäen pyytäneen Manniselta asiakirjoja, vaikka yllytyksestä ei ollutkaan näyttöä. Niin ikään käräjäoikeus piti Mannisen versiota tapahtumista paikoin uskottavampana kuin Jätteenmäen.

Kaiken kaikkiaan Ilta-Sanomien tapa käsitellä käräjäoikeuden päätöstä pääkirjoituksessaan on lähes uutismaisen raportoiva. Retorisesti tarkasteltuna kaikenlainen suora kantaaottavuus ja Jätteenmäen poliittisen tulevaisuuden määrittely on jätetty tekstistä pois. Ilta-Sanomien pyrkii esittämään oikeusprosessin aivan erilaisessa kontekstissa kuin Ilkka. Ilkassa oikeudenkäynti oli poliittinen ja siten osa poliittista Irak-prosessia. Ilta-Sanomille se on poliittisesta prosessista irrallinen. Näin ollen vapauttavalla päätökselläkään ei ole Jätteenmäen poliittisen tulevaisuuden kannalta myönteistä vaikutusta.

9. Johtopäätökset

9.1. Irak-skandaali julkisena prosessina

Saksalaisen yhteiskuntafilosofin Hannah Arendtin mukaan yhteiskunnallinen toiminta on vaarassa muuttua mekaaniseksi ja ennustettavaksi, esineiden valmistamista muistuttavaksi tekemiseksi. Arendt puolustikin voimakkaasti politiikkaa inhimillisenä toimintana, jolle keskeistä on sattumanvaraisuus ja ennustamattomuus.²⁸⁷ Tutkielmassani politiikka on ymmärretty juuri näin: se sisältää mahdollisuuden ennakoimattomiin prosesseihin ja yllätyksiin. Kun politiikka ymmärretään tavoitteelliseksi toiminnaksi, se on myös väistämättä kiistanalaista, koska yksilöiden ja

²⁸⁵ Ilta-Sanomien pääkirjoitus 20.3.3004

²⁸⁶ Ilta-Sanomien pääkirjoitus 20.3.3004

²⁸⁷ Arendt 2002, 190–195.

ryhmien edut ja tavoitteet poikkeavat toisistaan. Koska politiikka on inhimilliseen elämään väistämättä kuuluva ilmiö, se ei ilmene ainoastaan tietyissä instituutioissa, kuten esimerkiksi suomalaisen valtio-opin kärkinimiin lukeutuva Jan-Magnus Jansson esitti.²⁸⁸ Itse asiassa mikään elämänaalue ei ole politiikan ulkopuolella: kaiken voi politisoida. Anneli Jäätteenmäki politisoi ulkopoliitiikan ja Irakin arvaamattomilla seurauksilla.

Kyösti Pekonen esittää – Max Weberiin vedoten – että politiikkaa kahlitsevat rutiinit ja järjestyksen pakko. Byrokratian puristuksessa syntyy tarve karismaattiselle poliitikalle ja poliitikolle, joka ylittäisi rutiinit ja symboloisi kansalaisille jotain merkittävää.²⁸⁹ Pekosen ja Weberin kuvaamassa modernissa tilanteessa on kyse nähdäkseni osittain sama problematiikasta, rutiinien ja politiikan välisestä jännitteestä, joka huolestutti myös Arendtia. Pekosen mukaan modernissa politiikassa rutiinit ylittävä karismaattisuus toteutuu symbolisella tasolla: julkisuudessa poliitikoista rakentuu symboleita, joiden avulla rutiinit voidaan ylittää.²⁹⁰ Retoriikka on yksi näkökulma tällaiseen symboliseen prosessiin ja kiinnittää huomionsa sen kieleen, joka on lopulta symbolin muodostumisessa keskeinen instrumentti. Olen tutkielmassani toivottavasti pystynyt jäljittämään niitä kielellisiä elementtejä, joilla Irak-skandaali julkisuudessa rakentui. Anneli Jäätteenmäestä ja Irakista muodostui aineiston sisältämissä teksteissä symboleita, jotka symboloivat eri medioissa ja eri yleisöille eri asioita.

Ilkassa Jäätteenmäestä konstruointiin samastumiskohde koko eteläpohjalaiselle väestölle, ja hänen edustamansa puolue esitettiin maakunnan väestön ainoaksi legitimiiksi edustajaksi. Eduskuntavaalien aikana Jäätteenmäki esitettiin sankarina, joka hennosta olemuksestaan huolimatta voitti pitkään vallassa olleen Paavo Lipposen. Tekstien muodostama narratiivi vertautuu muihin länsimaisen kulttuurin tekstien – John S. Nelsonin käsitteellä ilmaisten mythoksen – kertomuksiin, esimerkiksi Davidin ja Goljatin taisteluun. Irak-kysymys esitettiin Ilkassa täysin legitimiinä poliittisena keskusteluna, joka pitikin nostaa esiin, koska kansalla oli oikeus siitä tietää. Vilpillisenä Ilkka näki ainoastaan Lipposen toiminnan: pääministeri oli käynyt Washingtonissa keskusteluja, jotka eivät kestä päivänvaloa, johon Jäätteenmäki oli ne nostanut.

²⁸⁸ Jansson 1993, 36–42. Teos ja Janssonin politiikka-määritelmä ovat alun perin vuodelta 1969.

²⁸⁹ Pekonen 1991, 59–60.

²⁹⁰ Pekonen 1991, 68–69.

Ilta-Sanomissa Irak-teema taas esitettiin ulkopoliittisesti vaarallisena keskusteluna, jonka kuuluisi olla politiikan ulkopuolella. Lisäksi Jätteenmäen argumentit arvioitiin sisällöllisesti virheellisiksi ja tarkoitushakuisiksi. Siinä missä Ilkka vetosi vaalien aikana tunteisiin ja pyrki muodostamaan Jätteenmäestä yleisölle samastumiskohteen, Ilta-Sanomien pyrki enemmän logiikkaa muistuttavaan argumentointiin ja todisteluun – tämä ei tietenkään tarkoita sitä, että Ilta-Sanomien olisi ollut enemmän oikeassa. Kuten tutkielman alussa tuotiin ilmi, retoriikka ei ole logiikkaa, vaan pyrkimistä vakuuttavuuteen kiistanalaisissa asioissa.

9.2. Huomioita retoriikan poliittisuudesta ja politiikan retorisuudesta

Tutkielmani on perustunut konstruktionistiselle todellisuuskäsitykselle, jonka mukaan yhteiskunnalliset tosiasiat eivät ole – ainakaan meille ihmisille – olemassa sellaisenaan, vaan ne ovat rakentuneet julkisuuden prosesseissa, joiden keskeisiä toimijoita ovat tiedotusvälineet. Aineistoni on koostunut pääkirjoituksista ja kolumneista. Koska ne ovat jo lähtökohtaisesti kantaaottavia, ei niiden poliittisuus ole mikään yllätys. Ilkan osalta aineisto kuitenkin yllätti tulkitsijansa: lehden pääkirjoitukset sisältävät niin voimakasta, tunteisiin vetoavaa ja yhden puolueen hyväksi pelaavaa retoriikkaa, että sellainen on suuren yleisön maakuntalehdelle harvinaista. Ilta-Sanomien keskeinen rooli koko Irak-skandaalin muodostumisessa on hyvin tiedossa. Ilta-Sanomien pääkirjoitusten ja kolumnien keskeisiä ja yllättävimpiä piirteitä on lehden oman roolin korostaminen toimijana, vallan vahtikoirana ja siten poliittisiin prosesseihin vaikuttavana tekijänä.

Irak-skandaali näyttäytyy Ilkassa ja Ilta-Sanomissa esimerkkitapauksena, joka kuvastaa hyvin tämän päivän poliittista julkisuutta. Kaksi lähes vastakkaista diskurssia kävivät määrittelykamppailua siitä, millaiseksi Irak-kysymys ihmisten mielissä muodostuisi ja millainen se olisi poliittisilta seurauksiltaan. Jos tätä prosessia katsotaan vain näiden kahden toimijan välisenä retorisenä kilpailuna, mikä on tietysti äärimmäisen yksinkertainen näkökulma, voidaan kai kysyä, kumman näkemykset voittivat ja saivat hegemonian. Vaalien aikana Ilkan argumentit veivät siinä mielessä voiton, että keskustasta tuli maan suurin puolue ja Jätteenmäestä pääministeri. Ilkka ei kuitenkaan pystynyt estämään Irak-kysymyksen paisumista skandaaliksi. Kesäkuussa Jätteenmäki

joutui eroamaan, mikä antoi Ilta-Sanomille tilaisuuden oman profiilinsa nostamiseen. Käräjäoikeuden päätöksen aikaan Ilkka taas muistuttaa, että salaisten asiakirjojen vuodosta ei olisi pitänyt mitään skandaalia muodostuakaan ja huomio pitäisi vihdoin kohdistaa Lipposen puheisiin Washingtonissa. Kussakin vaiheessa lehdet ottavat ilon irti ”erävoitoistaan” ja korostavat omaa oikeassa olemistaan. Poliittisiin prosesseihin vaikuttavana valtakunnallisena toimijana Ilta-Sanomat on voimakkaampi, mutta Ilkalla on läheisempi ja emotionaalisesti vahvempi suhde omaan yleisöönsä. Se sallii sille mahdollisuuden argumentoida tunteisiin vetoavasti. Tästä huomiosta syntynyt oletukseni on, että maakuntalehdet argumentoivat ylipäätään valtakunnallisia lehtiä enemmän tunteisiin vetoavilla argumenteilla – tämä on sikäli paradoksaalista, että oman maakuntansa alueella ne tavoittavat useimmiten suhteellisesti enemmän ihmisiä kuin valtakunnalliset lehdet. Huomio on kuitenkin pelkästään oletus, ja se vaatisi todisteeksi tutkimustietoa – etenkin siksi, että Ilkkaa ei voida pitää keskimääräisenä maakuntalehtenä sen avoimen keskustamyönteisyyden vuoksi.

Vaikka politiikka on yllätyksellistä ja seurauksiltaan periaatteessa peruuttamatonta, sisältää se Hannah Arendtin mukaan mahdollisuuden vapautukseen tekojen seurauksista. Poliittikkaan inhimillisenä toimintana kuuluu anteeksianto, koska *ilman anteeksiantoa ja vapautusta tekojemme seurauksista toimintakykymme rajoittuisi yhteen ainoaan tekoon, josta emme koskaan toipuisi.*²⁹¹ Kun äänestäjät nostivat erotetun pääministerin Anneli Jäätteenmäen Euroopan parlamenttiin, toteutui eräänlainen peruuttamattomuuden peruutus. Se oli mahdollinen, koska Jäätteenmäen poliittinen julkisuuskuva ei sittenkään ollut täysin turmeltunut. Eri mediat niiden erilaiset diskurssit muokkasivat tätä imagoa eri suuntiin. Jos Ilta-Sanomien antamat merkitykset olisivat olleet julkisuudessa ainoat, Jäätteenmäki olisi todennäköisesti ollut vielä eurovaalien aikanakin poliittinen ruumis.

Poliittisena skandaalina Irak oli seurauksiltaan suomalaisessa politiikassa ainutlaatuinen. Tutkielmassa omaksuttujen politiikka- ja retoriikka-käsitteiden näkökulmasta se oli äärimmäisen mielenkiintoinen, sillä se esitti politiikan henkilökeskeisenä, symbolisena kamppailuna vallasta ja asioiden määrittelystä. Samalla se osoitti, kuinka keskeinen rooli tiedotusvälineillä on politiikan rakentamisessa – ei

²⁹¹ Arendt 2002, 240.

ainoastaan siitä raportoimisessa. Irak-kysymyksen politisoituminen Suomen sisäpolitiikassa osoitti, että politiikka voi olla ennakoimatonta ja yllättävää, rutiinit ylittävää.

Lähteet

Tutkimusaineisto:

Iltä-Sanomat ja Ilkka: pääkirjoitukset ja kolumnit maaliskuulta 2003, kesäkuulta 2003 ja maaliskuulta 2004.

Tutkimuskirjallisuus ja -artikkelit

Andersson (1983), *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.

Arendt, Hannah (2002), *Vita Activa. Ihmisenä olemisen ehdot*. Tampere: Vastapaino.

Aristoteles (1997), *Retoriikka & Runousoppi*. Helsinki: Gaudeamus.

Barthes, Roland (1994), *Mytologioita*. Helsinki: Gaudeamus.

Berger, Peter L. & Luckman, Thomas (1994), *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Helsinki: Gaudeamus.

Berndtson, Erkki (1996), *Politiikka tieteenä. Johdatusta valtio-opilliseen ajatteluun*. Helsinki: Edita.

Edelman, Murray (1988), *Constructing the Political Spectacle*. Chicago: University of Chicago Press.

Ervasti, Pekka (2004), *Irakgate. Pääministerin nousu ja ero*. Jyväskylä: Gummerus.

Fairclough, Norman (1997), *Miten media puhuu*. Tampere: Vastapaino.

Fiske, John (1994), *Merkkien kieli. Johdatus Viestinnän tutkimiseen*. Tampere: vastapaino.

Harle, Vilho & Moisio, Sami (2000), *Missä Suomi on? Kansallisen identiteettipolitiikan historia ja geopolitiikka*. Tampere: Vastapaino.

Heinonen, Ari (1996), ”Ihanteet ja arki – journalistien itsekritiikki”. Teoksessa Luostarinen, Heikki; Kivikuru, Ullamaija; Ukkola, Merja (toim.): *Sopulisilppuri. Mediakritiikin näkökulmia*, 87-104. Helsingin yliopiston Lahden koulutuskeskus,

Jansson, Jan-Magnus (1993), *Politiikan teoria*. Helsinki: Tammi.

- Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993), *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino.
- Kanerva, Jukka (1994), ”Ryvettymisen hyvä puoli”. *Suomalainen politiikka ja poliitikot televisiossa*. Jyväskylän yliopisto, nykykulttuurin tutkimusyksikkö.
- Karvonen, Erkki (1997), *Imagologia. Imagon teorioiden esittelyä, analyysia ja kritiikkiä*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Koistinen, Mikko (1998), ”Pelkkää taloutta”. Retoriikka journalismin tutkimuksessa. Teoksessa Kantola, Anu; Moring, Inka & Väliverronen, Esa (toim.): *Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan*, 40-63. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Kuusisto, Riikka (1996), ”Sodan retoriikasta”. Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.): *Pelkkää retoriikkaa, Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*, 267-292. Tampere: Vastapaino.
- Kuusisto, Riikka (1998), *Oikeutettu sota ja julma teurastus. Läntisten suurvaltajohtajien sotaretoriikka Persianlahdella ja Bosniassa*. Helsinki: Like-kustannus.
- Lappalainen, Pertti (1997), ”Aineistokeskeinen politiikan tutkimusprosessi”. Teoksessa Lappalainen, Pertti (toim.): *Politiikan paikat*, 80-104. Tampereen yliopiston politiikan tutkimuksen laitos.
- Lappalainen, Pertti (2002), *Poliittisen tyylin taito*. Tampere: Vastapaino.
- Lehtinen, Lasse (2002), *Aatosta jaloa ja alhaista mieltä. Urho Kekkosen ja SDP:n suhteet 1944-1981*. Helsinki: WSOY
- Luostarinen, Heikki (1996), ”Citizen Kane ja infokratia. Kriitikot, motiivit ja keinot”. Teoksessa Luostarinen, Heikki; Kivikuru, Ullamaija; Ukkola, Merja (toim.): *Sopulisilppuri. Mediakritiikin näkökulmia*, 11-40. Helsingin yliopiston Lahden koulutuskeskus.
- Möra, Tuomo (1996), ”Journalistit rutiinien verkoissa”. Teoksessa Luostarinen, Heikki; Kivikuru, Ullamaija; Ukkola, Merja (toim.): *Sopulisilppuri. Mediakritiikin näkökulmia*, 105-116. Helsingin yliopiston Lahden koulutuskeskus.
- Mikkonen, Minttu (2001), *Huonoa hallintoa vai poliittista kesäteatteria. Poliittiset tyylit Natura 2000 -ohjelmasta käydyssä kiistassa*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Männistö, Anssi (1997), ”Islam-mielikuvien suuret aallot länsimaissa. Myytit, ideologiat, viestintä ja yhteiskunnan muutos”. Teoksessa Lappalainen, Pertti (toim.): *Politiikan paikat*, 105-128. Tampereen yliopiston politiikan tutkimuksen laitos.
- Nelson, John (1998), *Tropes of Politics. Science, Theory, Rhetoric, Action*. Madison: University of Wisconsin Press.

- Paastela, Jukka (1995), *Valhe ja politiikka. Tutkimus hyveestä ja paheesta yhteiskunnallisessa kanssakäymisessä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Palonen, Kari (1987), *Tekstistä tulkintaan. Johdatusta tulkintataitoon*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Palonen, Kari (1988), *Tekstistä politiikkaan. Johdatusta tulkintataitoon*. Uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.
- Peirce, Charles S. (1955), *Philosophical Writings*. New York: Dover.
- Pekonen, Kyösti (1991), *Symbolinen modernissa politiikassa*. Jyväskylän yliopisto, nykykulttuurin tutkimusyksikkö.
- Perelman, Chaïm (1996), *Retoriikan valtakunta*. Tampere: Vastapaino.
- Perelman, Chaim & Olbrechts-Tyteca, Lucie (1971), *The New Rhetoric. A Treatise on Argumentation*. Notre Dame (Ind.): University of Notre Dame Press.
- Ridell, Seija (1998), *Tolkullistamisen politiikkaa. Televisiouutisten vastaanotto kriittisestä genrenäkökulmasta*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Sorsa, Kalevi (2003), *Kansankoti ja punamulta. Poliitiikan kuvioita 1972–1976*. Helsinki: Otava.
- Suhonen, Pertti (1994), *Mediat, me ja ympäristö*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Summa, Hilikka (1996), ”Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan. Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalautus”. Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.): *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*, 51-84. Tampere: Vastapaino.
- Suomi, Juhani (1998), *Urho Kekkonen 1972-1976. Liennytyksen akanvirrassa*. Helsinki: Otava.
- Tuchman, Gaye (1978), *Making News. A Study in the Construction of Reality*. New York: Free Press.
- Uimonen, Risto & Ikävalko, Elisa (1996), *Mielikuvien maailma. Miten mediajulkisuutta muokataan ja imagoja rakennetaan?* Helsinki: Inforviestintä Oy.
- Väliverronen, Esa (1998), ”Mediatekstistä tulkintaan”. Teoksessa Kantola, Anu; Moring, Inka & Väliverronen, Esa (toim.) *Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan*, 13-39. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.

Internet-lähteet

www1: Ilkan verkkosivut. <http://www.ilkka.fi>

www2: Tietoa sanomalehtien levikin kehityksestä.
<http://www.sanomalehdet.fi>

www3: Verkkouutisten artikkeli Suvi Lindénistä: Lindén kiisti tavoitteelleensa omaa etua: <http://www.verkkouutiset.fi/arkistojuttu.php?id=19512&hakusanat=suvi+linden>

www4: Wikipedia-artikkeli Jari Vilénistä.
http://fi.wikipedia.org/wiki/Jari_Vil%C3%A9n

www5: Verkkouutisten artikkeli: Arja Alho erosi
http://www.verkkouutiset.fi/arkisto/Arkisto_1997/3.lokakuu/AAULF4.HTM

Aikakauslehdet:

Apu 13.2.2004

Journalisti 9/2005